

COLIN WARD

ANARŞİZM

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 78 | 3. BASKI

DOST

ANARŞİZM

COLIN WARD

Türkçesi: HAKAN GÜR

ERK KARŞITI ÖNCÜLERİN FARKLI BİR HÜMANİZMA İDEALİYLE TEMELLERİNİ ATTIĞI ANARŞİZM, MUHALİFLERİ TARAFINDAN ÇOĞU KEZ UYGULANMASI OLANAKSIZ BİR SİYASİ PROGRAM OLARAK ELEŞTİRİLMİŞTİR. OYSA, ANARŞİZMİN KÜLTÜREL AÇILIMLARI VE BİREYİN SALT ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNE YAPTIĞI ÖZGÜN VURGU TÜM CANLILIĞINI KORUYOR. KROPOTKİN'DEN CHOMSKY'YE UZANAN BU ÖZLÜ SORUŞTURMA, TÜRLÜ BAKIŞ AÇILARININ HARMANLANDIĞI TARİHSEL VE TEORİK BİR ÖZET OLMANIN ÖTESİNDE, ANARŞİST İDEALLERİN TUTARLILIĞINI İSPANYA İÇ SAVAŞI'NDAN SEATTLE'A DEK TÜRLÜ VEÇHELERDE SINAYAN BİR BÜTÜNLÜĞÜN AYKIRI, RENKLİ, MEYDAN OKUYAN RESMİNİ SUNUYOR.

Kültür Kitaplığı: 78; Toplumbilim: 5

D

KÜLTÜR KİTAPLIĞI: 78

D

Colin Ward

Kültür sosyolojisi alanında çalışan Ward, London School of Economics'te toplumsal siyaset dersleri vermektedir.

Ward, Colin
Anarşizm
ISBN 978-975-298-344-1 / Türkçesi: Hakan Gür
Ekim 2020, Ankara, 127 sayfa
Kültür Kitaplığı: 78; Toplumbilim: 5

Anarşizm

Colin Ward

DOST

ISBN 978-975-298-344-1

Anarchism
Colin Ward

Birinci baskı, Ocak 2008, Ankara
İkinci baskı, Eylül 2014, Ankara
Üçüncü baskı, Ekim 2020, Ankara

Türkçesi, Hakan Gür

Teknik hazırlık, Mehmet Dirican

Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti. / *Sertifika No*: 16157
İvedik Organize Sanayi Bölgesi, Matbaacılar Sitesi
1514. Sokak No: 28-30 Yenimahalle / Ankara
Tel: (0.312) 395 25 80-81 • Faks: (0.312) 395 25 84

Erdal Akalın - Dost Kitabevi / *Sertifika No*: 46177
Karanfil Sokak No: 11/4, Kızılay 06420 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 419 18 51
www.dostkitabevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

I. Bölüm– Tanımlar ve Atalar 9

II. Bölüm– Devrimsel Anlar 24

III. Bölüm– Devletler, Toplumlar, Sosyalizmin Yıkılışı 39

IV. Bölüm– Ulusçuluk ve Köktendinciliğin İçinin Boşaltılması 48

V. Bölüm– Olağandışılığı İçerme ve Emeği Özgürleştirme 58

VI. Bölüm– Eğitimde Özgürlük 70

VII. Bölüm – Bireyselci Yanıt 83

VIII. Bölüm – Sessiz Devrimler 93

IX. Bölüm – Federasyon Yanlısı Gündem 103

X. Bölüm – Yeşil Ümitler ve Anarşist Gelecekler 118

ÖNSÖZ

Anarşizm, yenilgilerle dolu bir tarihe karşın sürekli yeni bir kılıkta ya da yeni bir ülkede yeniden ortaya çıkan ve bu nedenle de kronolojisine yeni bir bölümün ya da konu alanına yeni bir boyutun eklenmesi gereken bir toplumsal ve politik ideoloji.

1962'de George Woodcock *Anarchism* adında 470 sayfalık bir kitap yayımladı; Penguin tarafından sürekli yeni baskıları yapılan ve birçok dile çevrilen kitap muhtemelen tüm dünyada bu konuda en fazla okunan kitap haline geldi. Woodcock 1995'teki ölümüne kadar kitaba çeşitli güncelleyici metinler eklemeyi sürdürdü.

1992'de Peter Marshall *Demanding the Impossible: A History of Anarchism* (HarperCollins) başlıklı 700 sayfayı aşkın bir kitap yazdı ve bu kitap küresel satış açısından büyük olasılıkla önceki kitabı geçmektedir. Woodcock büyük ölçüde rahatlamıştı: "Artık okuyucular bana *Anarchism* kitabını ne zaman güncellemeyi amaçladığımı sorduklarında onları yönlendirebileceğim bir kitap var," diye yazmaktaydı. Onun diğer okuyucuları gibi ben de Peter Marshall'ın karmaşık fikirleri özetleme ve anarşist tarihin yan dallarını inceleme kapasitesine minnettarım.

Onlarca yıl boyunca, bir gerçeği ya da bir görüşü aramam gerektiğinde, 2000 yılında kaybettiğimiz Nicolas Walter'a telefon ederdim. Onun *About Anarchism* başlıklı derli toplu küçük kitapçığına büyük değer veriyorum; bu kitapçık Londra'daki Freed Stock Bookshop'un anarşizm üzerine yazılmış küresel boyuttaki önemli eserler listesinde yer almakta.

Benim görevim, bir bakıma, seçimde bulunma görevi oldu: okuyucuya anarşizmi çok özlü bir biçimde tanıtmaya ve daha başka kaynaklara dikkatleri çekmeye çalışma görevi. Bu zengin alanda, kendimce önemli olan eserleri seçtim.

Colin Ward
Şubat 2004

I. Bölüm

TANIMLAR VE ATALAR

"Anarşi" sözcüğü Yunanca'da otoritekarşıtı ya da yönetici eksikliği anlamına gelen *anarkhia*'dan gelir; Pierre-Joseph Proudhon'un onu kendi politik ve toplumsal ideolojisini betimlemek için benimsediği 1840'tan beri bu sözcük aşağılayıcı bir anlamda kullanılmakta. Proudhon'un görüşüne göre, yönetim olmaksızın örgütlenme hem olanaklı hem de istenilir türdendi. Politik görüşlerin geçirdiği evrimde anarşizm hem liberalizm hem de sosyalizmin nihai hedefi olarak görülebilir ve anarşist düşüncenin çok farklıdalları da bu iki akımdan birine ya da diğerine yaptığı vurguyla ilişkilendirilebilir.

Tarihsel açıdan, anarşizmin ortaya çıkışı hem herhangi bir topluluktaki varsıllarla yoksullar arasındaki uçurumun ve yoksulların ortak mirastan paylarını almak için neden çarpışmak zorunda olduklarının bir açıklaması biçiminde, hem de Fransız Devrimi'nin nihai sonucunun ardından gelen "Yanlış giden neydi?" sorusuna radikal bir yanıt biçiminde gerçekleşti. Fransız Devrimi hem terörün hüküm sürmesi ve yepyeni, varsıl ve hükmeden bir sınıfın ortaya

çıkmasıyla, hem de ele geçirdiği bölgelerde kasıla kasıla ilerleyen Napoléon Bonaparte gibi yepyeni, hayran olunan bir imparatorun boy atmasıyla sonuçlandı.

Anarşistler ve onlardan önce gelenler, yüzyıllar süren sömürü ve zulme bir son verme şansını ele geçiren emekçilere ve köylülere ilk öncelikleri merkezi bir devlet erki oluşturmak olan yeni bir politikacı sınıfı tarafından kaçınılmaz bir biçimde ihanet edildiğini politik sol içinde ilk kez dile getirenler oldu. Genellikle sıradan insanların büyük şeyler yitirmeleri pahasına kazanılan devrim amaçlı her bir ayaklanmanın ardından yeni yöneticiler denetimi ellerinde tutmak için şiddet ve terörü, gizli polisi ve profesyonel orduyu kullanmakta tereddüt etmedi.

Anarşistlere göre, düşman, devletin kendisidir; anarşistler 19. ve 20. yüzyılda gerçekleşmiş her bir devrimin sonucu için aynı yorumlamada bulundular. Bunun nedeni her bir devletin muhaliflerini dikkatle ve bazen de acımasızca izlemesi değil, her bir devletin erk sahiplerinin imtiyazlarını korumasıdır.

Bir yüzyılı aşkın bir süredir anarşist propagandanın temelini *anarşist-komünizm* oluşturmakta; bu görüşe göre, toprak, doğal kaynaklar ve üretim yolları üzerindeki iyelik yerel topluluklar tarafının ortak denetiminde olmalı ve bu yerel topluluklar da diğer topluluklarla sayısız ortak çıkar için birleşmelidir. Her türlü merkezi otoriteye karşı çıkması açısından devlet sosyalizminden ayrılmaktadır. Bazı anarşistler, başkaları tarafından gereksinim duyulan kaynaklara sahip olma hakkını içermeksizin, bir bireyin ya da ailenin yaşamak için gereken kaynaklara sahip olma biçimindeki tartışılmaz özgürlüğünü vurgulamak amacıyla anarşist-komünizm

ile *kolektif anarşizm* arasında ayrım yapmayı tercih etmektedir.

Anarşist-sendikacılık, "toplumsal bir genel grev" yoluyla sermayeyi elinde tutanların elindekini alıp bu yolla endüstri ve yönetimin emekçiler tarafından devralınmasını gerçekleştirecek örgütlü endüstri emekçilerini vurgulamaktadır.

Bireyselci anarşizm söz konusu olduğunda birkaç geleneğin var olması hiç de şaşırtıcı değil; bunlardan biri Alman yazar Max Stirner'in (1806-56) "bilinçli egoizm"inden, bir diğeri de kendi otonomluğumuzu koruyup ortak avantajlar için başkalarıyla örgütlenmeye giderken herkesin iyiliğine çalıştığımız görüşünü 19. yüzyılda savunan birçok Amerikalı'dan kaynaklanır. Bu düşünürler Amerikan kapitalizmine kesinlikle güvenmemeleri ve ortaklaşa davranışı vurgulamaları açısından serbest pazar liberallerinden ayrılmaktaydı. 20. yüzyılın sonlarında "özgürlükçü" terimi Bölüm 7'de ele alınan bir grup Amerikalı düşünür tarafından benimsendi; bu tür bir görüşe sahip olanlar daha önceleri bu sözcüğü "anarşist" sözcüğüne bir alternatif olarak kullanmıştı.

Pasifist anarşizm, hem sonuçta silahlı kuvvetlere bağımlı olan devletin reddedilmesine eşlik eden anti-militarizmden, hem de ahlaksal açıdan varlığını sürdürebilir her insan toplumunun o toplumun üyelerinin zorlama olmaksızın sergiledikleri iyi niyete bağlı olduğu inancından kaynaklanır.

Anarşist düşüncenin bu ve buna benzer dalları farklı şeyleri vurgular. Hepsinin ortak noktası ise ister devletten, ister işverenden, isterse okul ve kilise gibi idarelerin ve yerleşik kurumların hiyerarşisinden gelsin, her türlü harici otoritenin dışlanmasıdır. Aynı durum yakın zamanlarda ortaya çıkan *yeşil anarşizm* ve *anarşist-feminizm* gibi anarşist propa-

ganda türleri için de geçerlidir. Hayvan özgürlüğünün insan özgürlüğünün bir görünümü olduğuna inananlar gibi, bu türler de amaçlarıyla tutarlılık içeren tek ideolojinin anarşizm olduğunu ileri sürmektedir.

Anarşist gelenek genelde dört temel düşünür ve yazarla ilişkilendirilir. Bunlardan ilki, 1793'te yayımlanan *Enquiry Concerning Political Justice* başlıklı eserinde yönetim, hukuk, mülkiyet ve devlet kurumları karşısında anarşist görüşü ortaya koyan William Godwin'di (1756-1836). Mary Wollstonecraft'ın eşi ve Mary Shelley'nin[1] babasıydı; aynı zamanda da hem radikal İngiliz karşı çıkış geleneğinin hem de Fransız felsefecilerinin mirasçısı konumundaydı. Kitabı sayesinde bir anda ünlendiyse de hemen ardından kitap 19. yüzyılın politik ortamından kaynaklanan nedenlerle kötülendi ve bir kenara itildi. Yine de, kitap 1890'ların anarşist hareketleri tarafından yeniden keşfedilene kadar radikal çevrelerce el altından dağıtılan bir eser oldu.

Bu öncülerden ikincisi, kendisini anarşist olarak adlandıran ilk kişi olan Fransız propagandacı Pierre-Joseph Proudhon'du. Proudhon 1840'ta "Mülkiyet Hırsızlıktır" diyen ama aynı zamanda da "Mülkiyet Özgürlüktür" ifadesini kullanan bir denemesi yoluyla ün kazandı. Bu iki slogan arasında hiçbir çelişki görmüyordu, çünkü birinci sloganın mülkiyet hakkını alt etme ya da sömürmeden kaynaklanan ve yalnızca devlet yoluyla sürdürülebilen toprak sahibi ve kapitalistle ilişkili olmasını, Proudhon, aşikâr olarak görmekteydi; ikinci slogan ise bir eve sahip olma hakkına, işlediği toprak, mes-

1) Feminist yazar Mary Wollstonecraft (1759-1797), evliliklerinin birinci yılının sonunda, yirmi yaşına geldiğinde *Frankenstein*'ı yazacak olan Mary Wollstonecraft Shelley'yi (1797-1851) doğururken yaşamını yitirdi.

Resim 1. William Godwin (1756-1836). James Northcote tarafından yapılan, Londra'daki National Portrait Gallery'de bulunan portresi.

leğinin bir parçası olan aletler üzerinde doğal hakka sahip olan ama başkalarının evlerini, topraklarını ya da geçim kaynaklarını elinde tutma hakkını taşımayan köylü ya da zanaatkâr aileyle ilişkiliydi. Proudhon yerel topluluklardaki

köylü çiftçilerin ve küçük zanaatkârların dünyasından tek arta kalan olmakla eleştirildiyse de başarılı federasyonun prensiplerini belirleme konusunda yanıtı hazırdı.

Klasik anarşist öncülerin üçüncüsü, 1890'larda, kendisinden sonra gelenler namına, 20. yüzyılda Marksçı diktatörlüğün sonuçlarını hayranlık uyandırıcı bir doğrulukla tahmin ettiği Birinci Enternasyonal'de Marx'la düştüğü anlaşmazlıklardan ötürü haklı olarak ün kazanan Michael Bakunin'di (1814-76). Bakunin, "Sosyalizm olmadan gerçekleşen özgürlük imtiyaz ve adaletsizliktir, fakat özgürlük olmadan gerçekleşen sosyalizm kölelik ve zulümdür," diyordu. Bu algılama tarzında ilerleyen görüşleri Sovyetler Birliği'nin ve hemen ardından da uydu ülkelere empoze ettiği rejimlerin yıkılmasından beridir sık sık dile getirilmekte. 1872 tarihli bir mektupta Bakunin tipik gözlemlerini dile getiriyordu:

> İnanıyorum ki, Bay Marx çok dürüst olmasa da çok ciddi bir devrimci ve gerçekten de kitle devriminin tarafını tutmakta; benim merak ettiğim şey, onun nasıl olup da evrensel bir diktatörlüğün, kolektif ya da bireysel olsun, tüm ülkelerde kitlelerin isyana dönük eylemlerini –tıpkı bir makinenin yönlendirilmesi gibi– yöneten ve yönlendiren türden, bir tür dünya devrimi baş mühendisi konumunu yaratacak bir diktatörlüğün kurulmasının, bu türden bir diktatörlüğün oluşturulmasının kendi başına devrimi öldüreceğini ve halk hareketlerinin tümünü saptırıp felç edeceğini gözden kaçırdığıdır.

Temel nitelikli bu düşünürlerin sonuncusu, aristokrat kökenli bir Rus olan Peter Kropotkin'di (1842-1921). Asıl ününü coğrafyacı olarak gerçekleştirdiği çalışmalardan kaza-

Resim 2. Pierre-Joseph Proudhon (1809-65); Gustave Courbet'nin *Proudhon and His Children* (1865) adlı tablosundan.

nan Kropotkin uzun bir kitap ve kitapçık serisi yoluyla anarşizme bilimsel bir temel kazandırmaya çalıştı. *The Conquest of Bread* (1892) onun devrim sonrası toplumunun kendi kendini örgütleyişine yönelik bir elkitabıydı. *Mutual Aid* (1902) Darwincilikte rekabete dayalı kapitalizmi destekler nitelikteki yanlış yorumlamalar karşısında, türler içinde rekabetin hayatta kalmak için bir ön koşul olması açısından işbirliği kadar önem taşımadığını hayvan ve insan toplumlarındaki gözlemlere dayanarak gösteriyordu.

Fields, Factories and Workshops (1899) Kropotkin'in tarım ile endüstrinin, düşünceye dayanan emek ile kas gücüne dayanan emeğin, entelektüel eğitim ile bedensel eğitimin

Resim 3. Michael Bakunin (1814-76), gençlik döneminden bir portre.

bütünleştirilmesi yoluyla emeğin insanileştirilmesi hakkındaki tezlerini içeriyordu. Bütün anarşist yazarlar arasında küresel anlamda en fazla okunan konumundaki Kropotkin anarşizmi hem toplumsal ekolojinin görüşleriyle hem de günlük deneyimle ilişkilendirdi.

Bazı anarşistler, anarşizmin, bu görüşün en iyi yazarlarıyla özdeşleştirilmesine karşı çıkmaktadır. Bu anarşistler dünyada anarşist görüşlerin ortaya çıktığı her noktada mutlaka bir basımevine erişim için çabalayan, tarih boyunca ezilmiş olanların her bir ayaklanışının altında yatan anarşist eğilimlerin bilincinde olan ve yerel konularla ikilemlere anarşist çözümlerin uygulanışı hakkında birçok fikri olan yerel bir eylemcinin bulunacağına dikkatleri çekmekteler. Ayrıca, anarşist beklentilerin izlerine antik dünyadaki köle ayaklanmalarında, Ortaçağ Avrupası'ndaki köylü başkaldırılarında, 1640'ların İngiliz Devrimi'ndeki Kazıcıların[2] amaçlarında, 1789 ve 1848'de Fransa'daki devrimlerde ve 1871'deki Paris Komünü'nde rastlanabileceğini belirtmekteler. 20. yüzyılda, 1911 tarihli Meksika Devrimi'nde, 1917 Rusya Devrimi'nde ve özellikle de 1936'daki iç savaşı hızlandıran askeri başkaldırıyı izleyen İspanya devriminde anarşizm rol oynadı. Bu devrim ortamlarında anarşistlerin oynadığı rol gelecek bölümde açıklanmakta.

Bütün bu devrimlerde devrimcilerin kaderi kahramanca kaybedenlerin kaderiyle aynıydı. Fakat anarşistler, her zaman, sonuçta, devrimin gerçekleşeceğine, herkesin başarısız olduğu noktada başarılı olunacağına ve Ütopya'nın gerçek-

2) "Diggers": Komün dizgesini savunan fakat politik bir doktrinleri olmayan bir hareketin üyeleri. (ç.n.)

leşeceğine tipik biçimde inananlar değildir. Alman anarşist Gustav Landauer'in belirttiği gibi:

> Devlet bir devrim yoluyla yok edilebilecek bir şey değil, bir durum, insanlar arasında belirli bir ilişki, insan davranışının bir biçimidir; bizler onu diğer ilişkileri daraltarak, farklı davranarak yok ederiz.

Ayrıca, eğer anarşistler toplumu olanaklı olduğunu umdukları yollardan değiştiremedilerse, aynısı, ister sosyalist ister kapitalist olsun, geçen yüzyılın diğer her türden toplumsal ideolojisinin savunucuları için de geçerlidir. Fakat, Bölüm 8'de de vurguladığım gibi, anarşistler büyük oranda insan sefaletinin ortadan kalkmasını sağlayan küçük ama uzun vadeli özgürlüklere katkı sağladılar.

Anarşizmin aslında uzun süre kalıcı bir esnekliği söz konusudur. Avrupalı, Kuzey Amerikalı, Latin Amerikalı ve Asyalı her toplumun kendine özgü anarşist tanıtımcıları, yayınları, taraftar grupları, hapse atılmış eylemcileri ve şehitleri olmuştur. Ne zaman otoriter ve baskıcı bir rejim çökse, anarşistler vatandaşlarının yönetimin saldığı dehşet ve sorumsuzluktan dersler çıkarmalarını isteyen bir azınlık biçiminde oradadır.

Anarşist basın Hitler sonrasında Almanya'da, Mussolini sonrasında İtalya'da, Franco sonrasında İspanya'da ve 70 yıl süren zalimce baskılar sonrasında Rusya'da yeniden ortaya çıktı. Anarşistler açısından bu gerçek şunu göstermektedir: zorlama yerine gönüllü işbirliğine dayanan bir toplumun kendi kendisini örgütlemesi ideali bastırılamaz. Anarşistlerin savına göre, bu ideal insanların evrensel bir arzusunu

Resim 4. Peter Kropotkin (1842-1921). Bu fotoğraf onun Sibirya'nın hiç gidilmemiş yörelerine ilk keşif gezisine çıktığı yıl olan 1864'te çekildi.

temsil eder. Avrupalı olmayan kültürlerden gelen insanların Batılı anarşist fikirleri ve kavramları alıp bunları kendi ülkelerinin gelenekleri ve düşünürleriyle ilişkilendirme biçimleri bunu örnekler.

Anarşist fikirler Japonya'ya 20. yüzyılın ilk yıllarında Kotuku Shusui tarafından getirildi. Shusui 1904-5 yıllarındaki Rus-Japon Savaşı sırasında hapiste Kropotkin'in yazılarını okumuştu. Serbest bırakılınca California'ya giderek Dünya Endüstri İşçileri (IWW) içindeki anarşist-sendikacılık yanlılarıyla ilişkiye geçti ve Japonya'ya döndüğünde *Heimen* adında anti-militarist bir dergi yayımlamaya başladı. Kotuku Japon yaşamının kökeninde hem Budacılık hem de Taoculuktan kaynaklanan bir anarşizmin zaten daima mevcut olduğunu ileri sürüyordu. 1911'de İmparator Meiji'ye karşı suikast planladıkları savıyla idam edilen 12 anarşistten biri oldu. Yüzyılın ilk yarısı boyunca onun izinden başkaları da militarizme karşı propagandaya ve endüstriyel eyleme devam etti, yönetim tarafından bastırıldı, İkinci Dünya Savaşı'nın korkuları sonrasında değişen ortamda yeniden ortaya çıktı.

Çin anarşizmi aşağı yukarı aynı zamanlarda, Tokyo ya da Paris'te bulunmuş öğrencilerin etkisiyle oluştu. Japonya'da eğitim görenler Kotuku Shusui'den etkilendi ve Çin yaşamında uzun süredir yerleşik olan bir akımla bağlantıları vurguladı. Peter Marshall'ın açıkladığı gibi:

> Modern anarşizm hem Taoculuğa özgü kırsal cennet görüşünü savundu, hem de Çin kültüründe tutumlu ve eşitlikçi bir bin yıl için duyulan ve Çin tarihi boyunca da köylü ayaklanmaları yoluyla ifade edilmiş bulunan köylülere özgü özlemi yansıttı. Ayrıca, toplumsal eşitlik ve uyumun yer alacağı efsanevi bir

altın çağ anlamını taşıyan *Ta-t'ung* ve komün temelli bir toprak iyeliği dizgesi demek olan *Ching-t'ien* gibi geleneksel kavramlara dayanarak da etkisini artırmaktaydı.

Paris'te eğitim gören genç Çinliler Bakunin ve Kropotkin'in yazılarına ve Darwin'in evrim kuramına kendilerini kaptırdı. Bu gençler anarşizmi Lao Tzu'nin Taoculuğu ve tarımsal tarihle ilişkilendirme çabalarını reddetti. 1911'de Mançu hanedanının yıkılmasıyla birlikte, her iki anarşist akım da kendi zamanının geldiği düşündü. Ama, aslında, 20. yüzyıl Çin'inin çalkantılı tarihinde yavaş yavaş zafere ulaşan ideoloji Marksçı-Lenincilerin ideolojisi oldu. Bölüm 2'de göreceğimiz gibi, Çinlilere zorla kabul ettirilen programlar anarşist özlemlerin diktatörlük dönemine özgü birer parodisiydi.

Kore'nin de 19. yüzyıldaki köylü komüncülüğüyle ilişkili bir anarşist geleneği bulunmaktadır; fakat 35 yıl süren ve diğer bütün siyasal akımlarla birlikte anarşistlerin de şiddetle direnç gösterdikleri Japon işgalinden ötürü, Kuzey'de Marksçılık yanlısı bir diktatörlüğün ve Güney'de de Amerikan biçemi kapitalizmin hüküm sürdüğü ülkede anarşistler kahramanlar olarak ün kazandı.

Hindistan'da 20. yüzyılın birinci yarısının tarihinde ve İngiliz yönetimini sona erdirme mücadelesinde, çeşitli yarı anarşist kaynaklardan eşi benzeri bulunmayan bir şiddet içermeyen direniş ve köylü sosyalizmi ideolojisi oluşturan ve bunları Hint gelenekleriyle bağdaştıran Mohandas K. Gandhi ön plana çıktı. Gandhi, Tolstoy'dan şiddet içermeyen direniş siyasasını türetti, Thoreau'dan kamusal itaatsizlik felsefesini aldı ve Kropotkin'in eserlerinden edindiği yorumlardan da tarımı yerel endüstriyle birleştirecek, merkezi

olmayan ve otonom köy komünleri programını aldı. Bağımsızlık elde edildikten sonra, politik halefleri anısına saygı gösterseler de fikirlerini boşladılar. Yüzyılın ilerleyen yıllarında Vinoba Bhave'nin *Sarvodaya* hareketi merkezi yönetimin siyasalarını reddederek şiddetten uzak, toprağa dayalı bir devrimi amaçladı.

Afrika'da, yönetimler tarafından empoze edilen devlet sosyalizminin başarısızlığını inceleyen bir çalışmanın yazarları olan Mbah ve Igarewey şu noktalara dikkatleri çekmektedir:

> Tüm kıtada, kıtaya özgü gibi görünen etnik anlaşmazlıklar sorunu; Afrika'nın küresel düzeyde sürekli olarak politik ve ekonomik açıdan marjinalliğe zorlanması; Afrika nüfusunun yaklaşık yüzde 90'ının korkunç sefaleti; ve Afrika'nın birçok yerinde ulus devletin bugün bile çöküyor olması.

Yazarların savına göre:

> Bu sorunlar karşısında, Afrika komüncülüğünde "anarşik unsurlar"a geri dönüş kesinlikle kaçınılmazdır. Halkının özgür iradesinden doğan ve otoriter denetim ve disiplinden uzak duran, kendi kendisini yöneten bir toplum hedefi uzun vadede çekici olduğu kadar uygulanabilirdir de.

Anarşistlerinkine benzer fikirlerin ve ülkülerin izlerine dünyanın dört biryanında bu kadar çok kültürde rastlanabilirken anarşizm kavramının neden sürekli olarak yanlış anlaşıldığını ya da alaya alındığını merak ediyor olabilirsiniz. Bunun yanıtı anarşist tarihteki çok küçük bir dönemde bulunabilir.

Bir yüzyıl önce, anarşistler içinden bir azınlığın –kendilerinden sonra gelecek düzinelerce diğer politik hareketteki azınlıklar gibi– hükümdarların, prenslerin ve devlet başkan-

larının suikastlar yoluyla öldürülmelerinin halk devrimini hızlandıracağına inandıkları bir dönem oldu. İşin üzücü yanı, bunu en çok hak edecek olan Mussolini, Franco, Hitler ya da Stalin en iyi korunanlar olurken tarihin akışını değiştirmek ve dünyayı zorba hükümdarlardan kurtarmak açısından anarşistler ya da onları izleyen politik suikastçılar başarılı olamadılar. Fakat onların arkalarında bıraktığı miras, karikatür sanatçılarının onları ellerinde fitili ateşlenmiş yuvarlak bir bomba taşıyan uzun pardösülü tipler olarak çizmelerine neden oldu ve bu da anarşist yaklaşımların ciddi biçimde ele alınması önünde bir diğer engeli oluşturdu. Bu arada, ayrım gözetmeden yürütülen politik terörizm yönetimlerin tekelinde ve sivil halka karşı kullanılmakta ya da dini veya ulusçu ayrımcılıkla ilişkilendirdiğimiz bir silah. Her ikisi de anarşistlerin tutkularından çok uzak şeyler.

Encyclopaedia Britannica'nın 11. basımı için yazdığı "Anarşizm" maddesinde, Kropotkin'e göre anarşizm:

> Toplumun yönetim olmaksızın algılandığı bir yaşam ya da yönetim prensibi ya da kuramına verilen ad[dır]; bu tür bir toplumda uyum yasalara uyma ya da herhangi bir otoriteye boyun eğme yoluyla değil, üretim ve tüketim amacıyla ve uygar bir varlığın çeşitli gereksinimleri ve beklentilerinin karşılanması için özgürce oluşturulmuş bölgesel ve profesyonel nitelikli çeşitli gruplar arasında özgürce varılan anlaşmalar yoluyla sağlanır.

Bu tanımda ima edilen şey, uzlaşmanın kaçınılmazlığıdır; bu, anarşistler tarafından politikanın sıradan bir yönü olarak görülür, çünkü ideolojileri politik etkiye giden sıradan yolların önünü kesmektedir.

II. Bölüm

DEVRİMSEL ANLAR

1848'de Avrupa'da yaygınlaşan devrimsel kalkışmalar sürecinde, Paris Polis Şefi'nin anarşist Michael Bakunin için, "Amma adam! Devrimin birinci gününde kusursuz bir hazine; ama ikinci gününde vurulması gereken biri," dediği söylenir. Polis Şefi'nin bu gözlemi Avrupa'daki halk ayaklanmalarının uzun sürecinde anarşistlerin ve onlardan önce gelenlerin rolünü ve nihai sonunu somut bir biçimde örnekler.

Tüm politik hareketlerin tarihini yazanlar hep geçmişte öncüler keşfederler; anarşistler de Roma İmparatorluğu dönemindeki köle ayaklanmalarında ve ezilen insanların bunu izleyen bütün başkaldırılarında kendi atalarını buldular. 1391'de İngiltere'de başlayan Köylü Ayaklanmaları'nda, 1493'te Bohemya'daki Taborlular[1] başkaldırısında ve bir yüzyıl sonraki Anavaftizciler[2] başkaldırısında da kendi atalarını tanımladılar.

1) Buluşma yerleri olan Prag yakınlarındaki Tabor Dağı'ndan ötürü bu adla anılan, hem dinsel kurumlara hem de monarşiye saldıran grup. (ç.n.)

2) Arınma için kişinin yetişkin yaşlarda bir kez daha vaftiz olması gerektiğini savunan ve Tanrı inancını en üstün değer kabul eden grup. (ç.n.)

1649'a kadar uzanan iç savaş yıllarının İngiliz Devrimi'nde, anarşist unsuru Diggers,[3] Ranters[4] ve Levellers[5] gibi grupların etkinlikleri örneklemekteydi; Cromwell'in başarısının garantiye alınmasına yardımcı olmalarının ardından, bu gruplar bir kitapçık yazarı tarafından "bölücü anarşistler" olarak betimlendi ve kendilerini destekleyen kişi iktidara gelir gelmez de hızla bertaraf edildi – zaten hemen ardından da monarşi geri döndü. Ama bir kralı yerinden etmeye cesaret etmiş bir halk, birey ile topluluk arasındaki ilişkiler ve toplum ile devlet arasındaki ilişkiler konusunda daha radikal düşüncelere giden yolu açmış oldu. Bir sonraki yüzyılda gerçekleşen Amerikan ve Fransız devrimleri 1776'da Thomas Paine'in *Common Sense* adlı eserinde çok güzel ifade edilen bir mesajı beraberinde getirdi:

> Her ne durumda olursa olsun, toplum bir lütuftur, ama en iyi durumdaki bir yönetim bile kötüdür; en kötü durumunda dayanılmaz bir şeydir; çünkü bizler *yönetimsiz* bir ülkede bekleyebileceğimiz türden felaketlere *yönetim* yoluyla maruz kaldığımızda, bize ıstırap çektiren vasıtayı yaratanın da bizler olduğu düşüncesi başımızdaki felaketi daha da artırır. Yönetim de, giysiler gibi, yitirilen masumiyetin simgesidir: kralların sarayları cennetin dayanak noktalarının kalıntıları üstünde yükselir.

Politik görüşler 18. yüzyılda Atlantik'i en az 21. yüzyılda olduğu kadar hızlı aştı ve Amerikan Devrimi Fransız Devri-

3) Kişilerin toprak mülkiyeti hakkının kaldırılmasını savunan, komüncü bir grup. (ç.n.)

4) Daha çok panteist olma suçlamasıyla karşılaşan ve diğer gruplara oranla çok daha hızlı bastırılan bir grup. (ç.n.)

5) Amblemi deniz yeşili bir kurdele olan örgüt. Geniş özgürlükler ve herkese eşit oy hakkını savunmaktaydılar. (ç.n.)

mi'ni kaçınılmaz hale getirdi. Jefferson, Paine ve Franklin her iki devrimde de rol oynarken William Godwin *Enquiry Concerning Political Justice* adlı eserinde anarşist davanın ilk prensiplerini ele almaktaydı. Bu arada, yeni Fransız devletine karşı olup *Enragés* olarak tanınan ve Jacques Roux ile Jean Varlet çevresinde birleşen bazı cesur muhalifler yeni yöneticilere muhalefet etti. Nasıl olduysa, Fransız Devrimi'ni izleyen terör ortamından sağ çıkmayı başaran Varlet'nin gözlemine göre:

> Despotluk kralların sarayından bir komiteye geçti. Krallardan nefret edilmesini sağlayan şey ne giydikleri kraliyet cüppeleri, ne taşıdıkları asa, ne de giydikleri taç; bunu sağlayan şey hırs ve zulüm. Benim ülkemde tek değişiklik giysilerde oldu.

Anarşizm 1848'de Avrupa devrimlerinde yeniden belirdi. Bir sonraki yıl, Dresden'deki devrimin başarısızlığının ardından, Bakunin hapse atıldı, hakkında idam cezası istendi ve bir yıl sonra da Avusturyalılara teslim edildi; yeniden idam cezası istendiyse de bir sonraki yıl Ruslara teslim edildi. St Petersburg'taki Peter ve Paul kalesinde altı yıl geçirdikten sonra Sibirya'ya sürüldü. Sonunda, buradan Japonya, Francisco ve New York üzerinden Londra'ya kaçtı. 1870 tarihindeki Fransız-Prusya Savaşı'nın ardından Proudhon'un federasyon yanlısı görüşleri kısa süreli Paris Komünü'nü ve bu komünün Nisan 1871 tarihli "Fransız Halkına Bildiri"sini şekillendirdi; bu bildirinin talepleri şu biçimdeydi:

> Komünün mutlak otonomluğunun Fransa'nın tüm yörelerine yayılması, her birinin kendi haklarının ve her bir Fransız erke-

ğinin insan olarak, vatandaş olarak ve emekçi olarak yeteneklerini tam anlamıyla kullanabilmesinin teminat altına alınması. Komünün otonomluğunun önündeki tek sınır Komünün sözleşmesine bağlı kalan diğer bütün toplulukların eşit otonomluğu olacaktır; bunarlın birlikteliğinin Fransa'nın özgürlüğünü teminat altına alması gerekir.

(Bilindiği gibi, Komün, Louise Michel gibi hayranlık duyuran bir anarşist kadın kahramana sahip olmasına karşın Bildiri'nin değindiği haklar Fransız kadınlarını içermiyordu.)

20. yüzyılın başlıca devrimlerinde gözle görülür anarşist unsurlar bulunmaktaydı, fakat bunların her birinde anarşistler yeni yöneticilerin kurbanı oldu. Meksika'da Ricardo Flores ile kardeşleri 1900'da *Regeneración* adlı anarşist-sendikacı bir yayın çıkarmaya, Diktatör Porfirio Diaz'a karşı muhalefet oluşturmaya başlamıştı; yayını çıkarmak iyice güçleşince sınırı geçerek California'ya kaçtılar. Diaz düşünce Magon Güney'de yer alan Morales eyaletinde geniş topraklara sahip insanların yoksul topak sahiplerinin haklarını gasp etme çabalarına karşı savaşan köylü devrimci Emiliano Zapata ile ilişkiye geçti. Söylenene göre, Magon, Kropotkin'in *The Conquest of Bread* adlı kitabını okumak ve tartışmak yoluyla Zapata'yı okuryazar yaptı. Zapata 1919'da pusuya düşürülüp öldürüldü ve Magon da Birleşik Devletler'de hapse atıldı ve 1923'te Leavenworth Hapishanesi'nde öldürüldü. İşin ilginç yanı, her ikisi de Mexico City'de bulunan Ünlü Kişiler Salonu'nda yer almaktadır. Günümüzde EZLN (Zapatistacı Ulusal Özgürlük Ordusu) Meksika'da Zapata'nın kampanyasının modern biçimi, tıpkı, örneğin, Brezilya'da MST (Topraksız Kırsal Emekçiler Hareketi) gibi. Bunların her ikisi de

Resim 5. Meksika'nın en güneyde yer alan ve 2003 rakamlarına göre de en yoksul eyaleti olan Chiapas'ta bir Tzotzil kızılderilisi kadın, "Zapatista bölgesindesiniz. Burada halk yönetir ve hükümet de itaat eder" yazan bir pankartın önünden geçmekte.

Resim 6. General Huerta'yı alaşağı etmelerinin ardından, Emiliano Zapata ve Pancho Villa 1914'te Mexico City'ye giriyor. Zapata 1919'da pusuya düşürüldü ve öldürüldü.

topraksız köylülerin büyük ölçekli sığır çiftlikleri oligarşilerinin elindeki toprağının komünlerce denetimini amaçlayan kampanyalar.

1917'deki Rus Devrimi'nde Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmeleri yeni rejimin günlük deneyimlerinden çok uzak sayılabilecek "Ekmek ve Özgürlük" ve "Bütün Erk Sovyetlere" gibi anarşist sloganlarla desteklendi. Devrimin anarşist kahramanı Ukraynalı bir köylü olan ve köylüleri toprakları ele geçirmeleri için örgütleyip onları hem Bolşeviklere hem de Beyaz Ruslara karşı savunan Nestor Makhno'ydu. Rusya'ya geri dönen Rus sürgünler arasında Birleşik Devletler'den

Resim 7. 1921'de, Moskova'da Kropotkin'in cenazesi. Söylenene göre, cenazeye katılabilmeleri için hapishanedeki anarşistler bir günlüğüne salıverilmişti. Bu resimde konuşmacı Emma Goldman ve onun hemen aşağısında da Alexander Berkman yer almakta.

sınırdışı edilen Emma Goldman ile Alexander Berkman ve 40 yıl boyunca ülke dışında yaşamaya zorlanmış Kropotkin bulunmaktaydı. Kropotkin, Lenin'e eleştirel mektuplar yazıp devrimciler için devrimin derslerini betimlediği *Letter to the Workers of Western Europe* adındaki eseri kaleme aldı. 1921'deki cenazesi Rus anarşistlerin serbestçe boy gösterebildiği son olay oldu – ta ki 1956 sonrasında Stalin'in kamplarından teker teker salıverilsinler.

Goldman ve Berkman ülkeyi terk ettikten sonra Lenin'in Rusyası hakkındaki gerçekleri anlatmaya çalıştılarsa da, Batı'daki politik solun mesajlarını reddettiğini, bu mesajı "devrimci karşıtı" gördüğünü anladı. Sovyetler Birliği hakkındaki gerçekleri ortaya koyma yönündeki anarşist çabalar politik solun benzer dışlamalarıyla karşılaştı ve bu arada da Stalinci unsurların içlerine sızması sonucunda Batı'da emekçi örgütlerinin bütünleşmesi engellendi.

İtalya'nın anarşist geleneği Bakunin'in 1863'te İtalya'ya yerleşmesi ve komüncü otonomluk ve federalizm adına ulusçuluklarına karşı çıktığı Garibaldi ve Mazzini tarafından devrimci taraftarlara önerilmesiyle başladı. Bakunin'in Marx karşıtı polemikleri yaşamının bu dönemine aittir; Bakunin bu polemiklerde Marksçı diktatörlüğün 20. yüzyıldaki evrimini tek başına ve doğru olarak önceden görebilmişti. Bakunin'in müridi Errico Malatesta –Mussolini İtalyası'nda ev hapsindeyken öldü– İtalya ve Latin Amerika'da anarşist akımlar başlattı; bu akımlar bugün bile çeşitli yayınların ve kampanyaların etkileyici bir biçimde akışı halinde varlığını sürdürmekte.

Uzakdoğu'da, varlıklı ailelerin gençlerini eğitim amacıyla Avrupa'ya gönderme alışkanlığı birtakım devrimci öğrencilerin Paris'ten Çin'e Kropotkin'in propaganda kitapları *The*

Conquest of Bread, *Mutual Aid* ve özellikle de *Fields, Factories and Workshops*'ta dile getirdiği anarşist mesajları taşımasına yol açtı. 1950'lerde, Çin'de Komünist Parti'nin sergilediği birçok yön değiştirmenin Kropotkin'in belirlediği gündemle belirgin bağlantıları bulunmaktadır – ancak, elbette, bu değişiklikler insanların çektikleri ıstıraba tamamen duyarsız kalınarak gerçekleştirildi. Ünlü romancı Pa Chin (Li Pai Kan) Emma Goldman'ı kendisinin "ruhsal ana"sı olarak görmekteydi ve kendi takma adını da Bakunin ve Kropotkin'in adlarının her birinden aldığı birer heceyle oluşturmuştu. Beklenileceği gibi, birkaç "yeniden eğitim"e maruz bırakıldı ve 1989'da, 84 yaşındayken, Tiananmen Meydanı'ndaki göstericileri desteklediği için tutuklandı.

Fakat anarşizmin en derin kök saldığı ülke, 1930'lara hem bir kitlesel anarşist-sendikacı emekçi sendikasına –CNT (*Confederación Nacional del Trabajo*)– hem de yeraltında varlığını sürdürse de düzenli olarak boy gösteren anarşist bir örgüte –FAI (*Federación Anarquista Iberica*)– sahip olan İspanya'ydı. İspanya'da 19 Temmuz 1936'da gerçekleşen devrim olayların anarşistler tarafından nasıl açıklandığı ile olayların daha etkili sesler tarafından nasıl algılanıp betimlendiği arasındaki bir diğer farka örnek oluşturur.

18 Temmuz 1936'da İspanya'da tek bir günde üç Halk Cephesi hükümeti ortaya çıktı; her biri de Fas'taki generallerin başlattığı ve İspanya'ya doğru ilerlemekte olan askeri ayaklanmayla nasıl başa çıkılabileceğini tartışıp genellikle de direnişin yararsız olacağı sonucuna ulaştı. Bu esnada, çeşitli kentlerde ve bölgelerde askeri garnizonların ve halk muhafızlarının silahlarına el konulmakla kalmadı, ayrıca CNT üyeleri de fabrikalarda, ulaşımda ve tarlalarda dene-

timi ele geçirdi. Bir sonraki gün, hem Franco'nun isyanına karşı savaşın hem de bir halk devriminin başladığı gün oldu.

Franco'nun isyanına silahlar ve askeri birliklerin yanı sıra, Mussolini İtalyası ve Nazi Almanyası'nın bombardıman uçakları yardım sağlamaktaydı; fakat İngiliz ve Fransız hükümetlerinin arka çıktığı Müdahale Karşıtı Uzlaşma anti-Faşist güçlerin silahlarını (İspanya'nın altın rezervleri karşılığında) Sovyetler Birliği tarafından karşılanan silahlarla sınırlı tuttu. Sovyet desteği karşılığında da ağır bir ceza ödendi. Stalin'in dış siyasası İspanya devriminin "Halk Cephesi" kavramının çıkarları doğrultusunda yadsınmasını gerektiriyordu. Sovyetlerin gitgide artan etkisine direnme çabasıyla, anarşistler ve sendikacı militanlar hem Barselona'daki Katalan hükümette hem de Madrid'deki merkezi hükümette bakan oldu.

Resim 8. 1936'da CNT/FAI emekçileri Barselona'nın ulaşım sistemini devralıp halk için sağlanan hizmeti geliştirdi.

İspanya'daki savaş büyük sayıda can kaybının ardından Nisan 1939'da yıkıcı sonuna doğru yaklaştı. O yılın Ağustos ayında Stalin ile Hitler arasında saldırmazlık paktı imzalandı ve Eylül ayında da İkinci Dünya Savaşı başladı. Franco'nun rejimi diktatörün 1975'teki ölümüne kadar devam etti. Muhalefetin çöküşü Franco'ya muhalefet etme cesaretini göstermiş olanlara karşı acımasız bir kampanyayı beraberinde getirdi. Sayısız idam gerçekleştirildi ve hapishaneler dolup taştı. Milyonlarca İspanyol yaşamını sürgünde geçirdi.

Anarşistlerin gözüyle bakıldığında, İspanya berbat ironiler sağlamaktaydı. Tarım ve endüstrinin kolektif hale getirilmesi açısından İspanya Kropotkin'in denetimin emekçiler tarafından ele geçirilmesine ilişkin kuramlarının canlı ve esin kaynağı olacak türden bir örneğini oluşturmaktaydı.

Resim 9. 1936'da, Aragon'da yönetimi emekçileri tarafından devralınan bir çiftlikte tahıl harmanı.

Franco'yu destekleyen ordu birliklerinin ele geçiremediği bölgelerde toprak büyük ölçüde emekçilerin eline geçti. İspanya, toprağın %67'sini toprak sahiplerinin %2'sinin elinde bulundurduğu bir tarım ülkesiydi. Aynı zamanda, birçok küçük ölçekli işletme de bir aileyi geçindiremeyecek kadar küçüktü. Klasik nitelikli kitabı *The Spanish Labyrinth*'te, Gerald Brenan, "İspanya'nın geniş topraklarında tek çözüm kolektif bir çözümdür" diye açıklamaktaydı.

1936'da, İspanya'nın Franco'nun birlikleri tarafından istila edilmeyen bölgelerinde yaklaşık üç milyon erkek, kadın ve çocuğun kolektif nitelikli komünlerde yaşamakta olduğu tahmin edilmekteydi. O zamanlarda gözlemciler Katalanya'da fabrikalarda gerçekleşen kolektifleşmeyi ve Barselona'da kamu hizmetlerinin, ulaşımın, telefon, gaz ve

Resim 10. 1936'da, Katalanya'da bir trenin üstündeki slogan: "Toprak Senindir: Onu İşle!"

elektrik hizmetlerinin yeniden örgütlenmesini anlatmaktaydı.

Amerikalı dil felsefecisi Noam Chomsky New York'ta henüz çocuk yaştayken bu gelişmeleri Yiddiş dilinde yayımlanan anarşist dergi *Fraye Arbeter Shtime*'de okuyuşunu anımsamaktadır. Zihninde yer eden bir rapor yoksulluğun hüküm sürdüğü bir İspanyol kasabası olan Membrilla hakkındadır; kasabanın kulübelerinde sekiz bin insan "gazete, sinema, bir kafe ya da kütüphane olmadan" yaşamaktaydı. Fakat köylüler yiyeceği, giysileri ve aletleri paylaşmakta ve birtakım sığınmacılara da bakmaktaydı. "Ancak bu, varsıllığın değil yoksulluğun toplumsallaşmasıydı. (...) Membrilla İspanya'nın belki de en yoksul, ama en adil köyüydü." Chomsky'nin yorumuna göre:

> İnsan ilişkilerine ve adil bir toplum idealine ağırlık veren bu tür bir anlatım çok bilgili entelektüellerin bilinç düzeyine çok tuhaf görünmüş olsa gerek ki ya küçümsemeyle karşılanmakta ya da naif, ilkel ya da akıldışı olarak nitelendirilmektedir. Ne zaman ki bu türden önyargılar terk edilir, işte o zaman tarihçiler tarihin kaydettiği en hayranlık uyandırıcı toplumsal devrimlerden birinde Cumhuriyetçi İspanyayı dönüştüren halk hareketini ciddi biçimde incelemeye girişebilirler.

Artık ciddi incelemeler de gerçekleştirildi ve Chomsky bu incelemelerin önemini ve gelecek açısından taşıdıkları dersi vurgular, çünkü, onun belirttiğine göre:

> Beni kişisel olarak anarşizme çeken şey, anarşizmin içinde var olan ve karmaşık örgütlü endüstriyel toplumları ele alma sorununu özgür kurumlar ve yapılar çerçevesinde çözümlemeye çalışan eğilimlerdir.

İspanya deneyimi Chomsky'nin bu ikinci ölçütünü pek karşılamasa da, 1936 olayları yorumlarını yeterince haklı çıkardı. Bu gelişmelere, anarşizm dergileriyle komünist olmayan sol dışında, Batı Avrupa'nın haber organları neredeyse hiç aldırış etmedi; İspanya'dan dönen George Orwell sessiz kalmakla suça ortak olmanın aynı şey olduğunu *Homage to Catalonia* ile vurgulamaya çalıştığında da kitabı yalnızca 300 adet sattı ve 1940'ta anarşist kitapçılara yok pahasına satıldı. Çok yıllar sonra, Ken Loach'un *Land and Freedom* (1995) adlı filmi iç savaşın o zamana kadar İspanya'da bile bilinmeyen önemli bir dönemini dramatikleştirerek İspanya'da büyük bir sevinçle karşılandı.

Bilindiği gibi, sürgün yıllarında, hem savaştan hem de Franco'nun intikam kampanyasından sonra hayatta kalabilmiş anarşistler CNT liderlerinin Sovyet egemenliğine karşı çarpışma çabasıyla hükümetin parçası haline gelme yönündeki çok önemli kararını sonu gelmez tartışmalarda ele aldı. Anarşizmin her türü politika yapısına ve politik dizgeye karşı olduğu için, bu karar hiçbir yarar sağlamamış, çok büyük zarara neden olmuş bir taviz biçiminde görüldü. Konuyu incelemiş olan anarşistler eski Fransız anarşist Sébastian Faure'un yorumunu paylaşma eğilimindedir: "Kişinin yapması gerekeni yapmasının her zaman olanaklı olmadığı gerçeğinin farkındayım; ama kişinin hiçbir koşulla yapamayacağı şeyler olduğunu da biliyorum."

Bu arada, yıllar sonra, birtakım halk isyanları Stalin'in yıkılmaz görünen imparatorluğuna kahramanca karşı çıkmalar esnasında anarşist sloganları yeniden keşfetti. 1956'da Macaristan ve Polonya kentlerinin ve 1968'te de Çekoslovakya kentlerinin sokaklarında bastırılan girişimler oldu.

Bunlar, genellikle kasıtsız bir biçimde, yöneticilerini memnun etmeyi başaramayanların çektiği büyük ıstırapların gerçekleştiği onyıllar sonrasında Sovyetler Birliği'nin kansız bir biçimde yıkılışının habercileriydi.

Onları hapse atanların rejimi etraflarında yıkılırken, hayatta kalan anarşistler bir parça rahatladı; yeni kapitalizme karşı taşıdıkları siyah renkli protesto bayrağı eskiden onlara baskı uygulayanlar tarafından canlandırılmış oldu. Hâlâ tekdüze bir biçimde haklıydılar ve öncelikleri de değişmeden duruyordu.

III. Bölüm

DEVLETLER, TOPLUMLAR, SOSYALİZMİN YIKILIŞI

Anarşistler toplum ile devlet arasındaki çok önemli bir ayrımı vurgulamaktadır. Bu ayrım yüzyıllardır bilinmekte ve birçok politik düşünür bu ayrımı göz ardı etmiş olsa da –bir önceki bölümde ele alındığı gibi– 18. yüzyılda Thomas Paine bu ayrımı ne kadar görmekteyse 20. yüzyılda Isaiah Berlin ya da G. D. H. Cole gibi akademisyenler de o kadar net görmekteydi. Ancak, Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla birlikte politika araştırmacıları "sivil toplum" kavramını yeniden keşfetti.

Felsefeci Martin Buber insan davranışının biçimi olarak ele aldığı devletin doğasına ilişkin gözlemleri Bölüm 1'de tartışılan Alman anarşist Gustav Landauer'in dostu ve onun vasiyetini yerine getiren kişiydi. Toplumbilim profesörü olarak, Buber, bu konuda insan davranışının iki prensibinin kutuplanışını gözler önüne serdi: politik ve toplumsal. Politik prensibin niteliklerini erk, otorite, sıradüzen ve başatlık olarak sıralarken, toplumsal prensibi de ortak bir ge-

reksinim ya da ortak çıkar çevresinde yapılanan, kendiliğinden oluşan bütün insan ortaklıklarında görmekteydi. Oluşan sorun ise politik prensibin sürekli üstün oluşunun nedenini tanımlayabilmekti. Buber'in yanıtına göre:

> Her bir haklın kendisini diğer halkların tehdidi altında hissetmesi gerçeği devlete birleştirici gücünü sağlamaktadır; devlet toplumun kendi kendisini koruma içgüdüsüne dayanır; gizli dış kriz devletin iç krizlerde elini güçlendirir. (...) Bütün hükümet biçimlerinin şu ortak noktası bulunmaktadır: her biri mevcut koşullardan ötürü gerekenden daha fazla erk sahibidir; aslında, düzenlemeler yapma kapasitesindeki bu aşırılık bizim politik erkten anladığımız şeydir. Bu aşırılığın boyutu (...) yönetim ile hükümet arasındaki gerçek farkı temsil eder.

Buber tam olarak hesaplanamayacağını kabul ettiği bu aşırılığı "politik artık" olarak betimliyor ve şu gözlemde bulunuyordu:

> Onu geçerli kılan şey dış ve iç dengesizlik, uluslar arasında ve her bir ulus içindeki gizli kriz durumudur. Politik prensip her zaman toplumsal prensiple kıyaslandığında mevcut koşulların gerektirdiğinden daha güçlüdür. Sonuç da toplumda bir şeylerin kendiliğinden gerçekleşmesi olgusunun sürekli olarak azalmasıdır.

Toplumda bir şeylerin kendiliğinden gerçekleşmesi olgusuna anarşistler tarafından büyük değer verilse de, bu olgu savaş sonrasının İngiliz gönenç devletini parçalarına ayırma işine karışan ve kâr getirici özel girişimin erdemlerini öneren politikacıların gündeminde yer almaz. Anarşistlere sık sık devlete karşı hissettikleri antipatinin artık modasının geçtiği

söylenir, çünkü modern devletin temel işlevi toplumsal gönencin sağlanmasıdır. Anarşistler de buna karşılık verirken Britanya'da toplumsal gönenç kavramının hükümetten, savaş sonrasının Ulusal Sigorta yasalarından ya da 1948'de Ulusal Sağlık Hizmeti'nin başlatılmasından kaynaklanmadığını vurgulamaktadır. Bu kavram 19. yüzyılda emekçi sınıfının kendi kendisine yardım etme anlayışından kaynaklanan çok geniş bir dost toplumlar ve ortaklaşa yardım örgütleri ağından türedi.

NHS'nin (Ulusal Sağlık Hizmeti) kurucusu, Güney Galler bölgesindeki Tredegar'dan parlamentoya giren ve İşçi Partisi hükümetinde sağlık bakanı olan Aneurin Bevan'dı. Seçmen bölgesi 1870'te kurulan ve 1995'e kadar varlığını sürdüren Tredegar Tıp Topluluğu'nun bulunduğu bölgeydi. Topluluk genellikle madencilerden ve çelik emekçilerinden oluşup yerel düzeyde istihdam edilen emekçilere, ama aynı zamanda da (1948 öncesinin Ulusal Sağlık Sigortası'nın aksine) bu emekçilerin bakmakla yükümlü oldukları kişilere, çocuklara ve yaşlılarla işsizlere tıbbi yardım sağlıyordu – yani bölgede yaşayan herkese. Topluluk:

> Yıllar boyunca madencilerin ve çelik emekçilerinin ücretlerinden her bir sterlin için üç penilik gönüllü katılım yoluyla varlığını sürdürdü. (...) Bir zamanlar topluluk 23.000 kişinin sağlık hizmeti için beş doktor, bir dişçi, bir ayak bakımı uzmanı ve bir de fizyoterapist çalıştırmaktaydı.

Emekli bir madencinin Peter Hennessy'ye anlattığına göre, Bevan Ulusal Sağlık Hizmeti'ni başlattığında "bütün ülkeyi tek bir Tredegar haline dönüştüreceği düşünüldü". Uygulamada, Ulusal Sağlık Hizmeti kuruluşundan beri sü-

rekli bir yeniden örgütlenme durumunda olmuş ama hiçbir zaman da tıbbi bakım alanında yerel ve federalleştirilmiş bir yaklaşıma teslim edilmemiştir. Tredegar öyküsünün ikinci bir özelliği de, Tredegar kasabasında her bir emekçinin tıbbi bakımı her bir kasaba sakinini içerecek biçimde genişletebilmek amacıyla gönüllü olarak katılım payı ödediği dönemde, bunun en kalifiye endüstri emekçilerinin kazancının bile gelir vergisi ödemek için gereken düzeyin altında olmasıdır. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nda tam istihdam ile PAYE (verginin işverenin görevi olarak kendiliğinden kesilmesi) uygulanmaya başlandığından beri merkezi hükümetin hazinesi bir zamanlar yerel girişimleri ayakta tutan nakit paraya el koymakta. Eğer Tredegar modelindeki kendi kendisini vergilendirme kalıbı sağlık sektöründe genel anlamda uygulanan kalıp haline gelseydi, önemi hiç azalmayan bu günlük gereksinim merkezi hükümetin finans siyasasının oyuncağı haline gelmezdi.

Anarşistler sağlık hizmetinin sağlanmasına ilişkin bu küçük ve yerel düzeydeki alternatif yaklaşımı, farklı türden bir toplumsal örgütlenmenin evrimleşebileceğini göstermek için dile getirmektedir. İngiliz deneyiminde, 1930'larda ve 1950'lerde Peckham Deneyimi olarak bilinen diğer bir tür de söz konusuydu; Güney Londra'daki bu deneyim, aslında, tıbbi yardımın spor ve yüzme olanakları sağlayan bir toplumsal kulübün bir niteliğini oluşturduğu bir aile sağlık kulübü biçimindeydi. Toplumsal gereksinimlerin tamamını karşılama ilişkilerini değiştirmeye yönelik bu ve daha yakın tarihlere ait çabalar, bir yandan kamu bürokrasisinin kasvetli çift kutupluluğuna, öte yandan da özel kâra karşı alternatifler arayışının ivediliğini sergiler. Ben, Sağlık Bakanlı-

ğı'nın eskiden temel yapılandırıcısı olan bu kişinin, yıllardan beridir hastane tasarımı konusundaki önerilerinin yanlış yöne saptırıldığını kabul edişini bizzat işittim; benzer itirafları NHS'nin örgütlenme sorunlarını çözmek üzere büyük paralarla tutulan danışmanlardan da duydum.

Bir yüzyıl önce Kropotkin emekçi sınıfının kendi kendisine yardım etme kavramının yapılandırdığı "dost toplumlar, sıradan kişilerin oluşturdukları birliktelikler, doktorun faturalarını karşılamak için örgütlenen köy ve kasaba kulüpleri"ni anlatmaktaydı; *Mutual Aid: A Factor of Evolution* için sağladığı kanıtlarda daha sonraki kitaplarından olan *Modern Science and Anarchism*'de şunu ilan ediyordu: "İnsanın ekonomik ve politik özgürlüğünün yaşamda, Devlet tarafından oluşturulanlar yerine yeni ifade biçimleri yaratması gerekecektir." Çünkü, Kropotkin'e göre, "bu yeni biçim, temsilci nitelikli hükümetin olabileceğinden daha popüler, daha merkezden uzak ve halka özgü kendi kendini yönetmeye daha yakın olacaktır". Devletin bürokrasi yoluyla yerine getirdiği toplumsal işlevler için yeni örgütlenme biçimleri bulmak zorunda kalacağımızı yineleyip "bu yapılmadığı sürece hiçbir şey yapılmayacak" demekteydi.

Modern kişisel hareket özgürlüğü ve hızlı iletişim sayesinde hepimizin bir dizi küresel köyde yaşamakta olduğu ve sonuçta da yerel hizmetlerin yerel denetimi kavramının ortadan kalktığı sık sık dile getirilir. Ama burada *yakınlık kuran* topluluklar kavramı ile *ortak çıkarları olan* topluluklar kavramı birbirine karıştırılmakta. Dünyanın öte yanındaki insanlarla aynı endişeleri paylaşabilir, öte yandan komşularımızın kimler olduğunu bile *bilmeyebiliriz*. Ama yerel ilkokulu ya da sağlık merkezini, yerel dükkânı ya da postaneyi kul-

lanan diğer kişilerle ortak çıkarlarımız olduğunda, bu tablo bizim kişisel ya da aile tarihimizde farklı aşamalara dönüştürülür. Bu noktada, her ebeveynin onaylayacağı gibi, çok yerel konulara yönelik yoğun bir ilgi söz konusudur.

Yerel olanakların toplumsal denetiminin alternatif kalıpları ortaya çıkabilirdi, eğer ki merkezi hükümet ulusal tektip düzeni empoze etmeseydi ve bürokratik gönenç devletine ilişkin yaygın hayal kırıklığı yönetsel kapitalizmin bütün partileri kucaklama prensibinin yükselişe geçmesine denk düşmeseydi. Anarşistler, kaçınılmaz hayal kırıklığının ardından alternatif bir sosyalizm kavramının yeniden keşfedileceğini ileri sürerler. Anarşistlerin savına göre, toplumsal gönencin bürokratik yönetsellikle özdeşleştirilmesi yarım yüzyıldan beridir diğer yaklaşımların incelenmesini geciktiren unsurlardan biridir. Özel sektör denen kurum faturaları ödeyebilecek vatandaşların sağlık gereksinimlerini sevinerek karşılar. Diğer vatandaşlar ya kendilerine kalan pek az hizmete katlanmak ya da 19. yüzyılda oluşturdukları kurumları yeniden yaratmak zorundadır. Anarşistler kendi yöntemlerini her zaman olduğundan daha geçerli görmekte, onun yeniden keşfedilmesini beklemekte, çünkü modern toplum hem sosyalist hem de kapitalist alternatiflerin sınırlılıklarını çoktan öğrendi.

James Burnham'ın bir zamanlar ünlü olan kitabı *The Managerial Revolution* şirketlerde gücün hissedarlardan yöneticilere geçişinin izlerini sürmektedir. Fakat her türden kamu hizmetinin erk yapısındaki yakın zamanlı değişiklikler, örneğin eğitim dizgesinin tamamında hissedilmektedir. Bu değişiklik her türden kurumun yeni ve yıkılmaz efendileri konumundaki profesyonel yöneticilerin üstün konuma yükselmeleridir. Örneğin, kamu sağlığı, çevre planlama, okullar

ve üniversitelerle toplum hizmetleri alanlarındaki orta sınıf üyesi profesyoneller, eskiden emekçi sınıfı sendikacılarının nefretini uyandıran anlaşılmaz yönetsel dile maruz kaldıklarını görmekteler. Bu tuhaf dilde uzmanlaşmak emek pazarında iş bulma ve terfi için önkoşul haline geldi – bunun tek istisnası, güvensizlik, uzun çalışma saatleri ve düşük ücret varsayımlarının hâlâ geçerli olduğu uzun, yineleme türü emek ekonomisi.

Yeni yönetsellik çok dayanıksız temellere sahip olduğu ve kendi profesyonel becerilerinden büyük gurur duyan insanlar arasında (küreselleşme yüzünden işlerinden olan yetenekli emekçilerde olduğu gibi) büyük hiddet duyguları uyandırdığı için, iş yerinde demokrasiyi savunacak yeni insanların bu yönetselliğe karşı çıkmaları da kaçınılmazdır. Yönetime ilişkin alternatif yaklaşımlar öneren kitapların yazarları anarşistlerin amaçlarını olmasa bile dillerini kullanmaya başladılar bile – örneğin, *Managing Without Management* ve *Action and Existence: Anarchism for Business Administration* başlıklı kitapçıklar.

İnsan etkinliklerinin birçok alanındaki birçok insan hem serbest pazar kapitalizminin hem de bürokratik yönetsel sosyalizmin inceliksizliklerine ve adaletsizliklerine alternatifler ararken, anarşist kavramların geçmişin propagandacıları tarafından asla düşünülmemiş alanlarda sürekli yeniden icat edilmesi ya da yeniden keşfedilmesi kaçınılmaz görünmekte. Anarşist bir örgütlenme kuramını şekillendirecek dört prensip tasarlamak olası: bu örgütler (1) gönüllü, (2) işlevsel, (3) geçici ve (4) küçük olmalıdır.

Belirgin nedenlerden ötürü gönüllü ve işlevsel olmaları gerekir. Eğer üyeliğin zorunlu olduğu ya da hiçbir amaç taşı-

madığı örgütler kurmayı sürdürürsek, bireysel özgürlük ve sorumluluğu savunmakta bir anlam yoktur. Organların işlevlerini tamamen yerine getirdikten sonra da var olmayı sürdürme eğilimi vardır. Geçici olmaları gerekir çünkü kalıcılık her türden örgütün atardamarlarını sertleştiren, örgütün kendi varoluşuna koşulsuz bir ilgi göstermesine neden olan ya da görünürdeki işlevlerini uygulamak yerine makam sahiplerinin çıkarlarına hizmet etmesini sağlayan unsurlardan biridir. Son olarak, küçük olması gerekir çünkü küçük, yüz yüze gruplarda bütün örgütlerin özünde olan bürokratikleştirme ve hiyerarşi oluşturma eğilimlerinin gelişme şansı çok azdır.

20. yüzyıl her türlü devlet sosyalizmi türünü yaşadı ya da ona tanıklık etti ve yöneticileri –yeterince acımasızca– bir süreliğine de olsa en tuhaf rejimleri empoze edip bunları sosyalizm olarak betimleyebileceğini öğrendi. Sosyalizm büyük ölçüde yanlış temsil edilmiştir, anarşizm de anarşizmin yalnızca gönenç beklentisinin –"devrim sonrasında" insanlığı rahat bırakmayan bütün sorunların kalıcı bir biçimde çözümlenmesiyle nihayet mutlak mutluluk döneminin geleceğine duyulan inancın– diğer bir türü olduğu biçimindeki yaygın inanca maruz kalmaktadır.

19. yüzyılın anarşist propagandası, sosyalist propagandanın diğer türleri gibi, bunu sık sık dile getirdiyse de, bu basit inancı itiraf eden 20. yüzyıl anarşistlerine ender olarak rastladım. Bugün yapılacak fedakârlıklar sayesinde gelecek nesiller için dünyayı cennete çevirmeyi vaat eden Sovyetler Birliği'nin 20. yüzyıldaki büyük trajedisi söz konusu olduğunda, bu trajediye ilişkin anarşist sorgulama çok önceleri, 1847'de, Bakunin'in dostu, Rus popülist Alexander Herzen tarafından kaleme alınmıştı:

Eğer hedef ilerlemeyse, o halde, biz kimler için çalışıyoruz? Emekçiler kendisine yaklaştıkça onları ödüllendirmek yerine geri çekilen ve "Ölmek üzere olan bizler, seni selamlarız!" diye haykıran yorgun argın kalabalıklara, teselli amacıyla, onların ölümü sonrasında dünya üzerinde her şeyin güzel olacağı biçimindeki alaycı yanıtı veren bu Zalim Tanrı kim? Bugün hayatta olan insanları başkalarının bir gün üzerinde dans edecekleri zemini destekleyecek sütunlar olmak gibi üzücü bir rolle lanetlemeyi gerçekten istiyor musunuz? Dizlerine kadar çamura batmış bir halde, bayrağında "Geleceğin İlerleyişi" sözleri yazılı bir tekneyi çeken sefil haldeki kadırga köleleri olmalarını?

Sonsuza uzanacak düzeyde uzak olan bir hedef hedef değildir, bir kandırmacadır. Bir hedefin yakın olması gerekir – en azından çalışanların ücretlerine ya da uygulanan işten alınan zevke. Her bir dönem, her bir nesil, her bir yaşamın kendi deneyimleri olmuştur ve olmaktadır ve bu doğrultuda yeni talepler, yeni yöntemler gelişir.

20. yüzyılda sosyalizm "tatlı yarına kaldı" vaadini o kadar sık kullandı ve bu vaat o kadar sık karşılıksız kaldı ki, Herzen'in ısrarla vurguladığı gibi, yeni nesillerin kendilerine ait daha ivedi toplumsal gereksinimleri türetmeleri gerekecek; anarşistler bunun devlet mekanizması dışındaki toplumsal örgüt biçimleri çevresinde gerçekleşeceğini ummaktalar.

Fakat anarşizmin modern toplumun *boyutları* için kesinlikle yetersiz olduğu sık sık dile getirildiği için, anarşist bir örgütlenme kuramı oluşturma çabası açısından federalizm kavramı çok önemlidir. Federalizme anarşist yaklaşımlar tam olarak Bölüm 9'da ele alınmakta.

IV. Bölüm

ULUSÇULUK VE KÖKTENDİNCİLİĞİN İÇİNİN BOŞALTILMASI

Anarşistlerin savına göre, halkın kendi kendisini örgütlemesi toplumsal örgütlenmenin yeni biçimlerini sağlayacak ve bu biçimler de –daha önce değindiğim bir gözlemde Kropotkin'in belirttiği gibi– "devletin bürokrasi yoluyla yerine getirdiği toplumsal işlevler"i üstlenecektir. Ancak, bunlar kuşkucuların anarşizmi modern dünyaya uygun olmayan ilkel bir ideoloji olduğu gerekçesiyle dışladıklarında gündeme getirilen tek konu olarak kalmamakta. Onların farklı bir nedeni var – modern ulus devleti ve herhangi bir büyük devlet ile diğerlerinin yönetimi arasındaki yoğun düşmanlığı ve anlaşmazlıkları gözlemlerken ortaya çıkıyor bu. Ya da bir devlet olarak belirlenmiş bir bölge içindeki farklı klikler arasındaki görünür ölümcül nefretleri ve farklı bölgelerin taraftarları arasında ortaya çıkan korkutucu düşmanlıkları gözlemlerken. Özellikle de Avrupa emperyalizminin imparatorluk inşa eden güçlerin işgal edip sömürgeleştirdiği bölgelerdeki zehirli mirasının farkına vardıklarında.

Belki de, İngilizlere, Fransızlara, Belçikalılara, İspanyollara, Portekizlilere, İtalyanlara, Hollandalılara, Avustralyalılara, Yunanlara, Türklere, Ruslara ve Amerikalılara ve diğerlerine günümüzde dünya üzerindeki denetlenemez anlaşmazlıkların büyük bölümünün onların bir zamanlar başlarında olan yöneticilerinin emperyalist siyasalarının, dünyanın bazı bölümlerini ele geçirmeye yönelik ölümcül saplantılarının, "Böl ve Yönet" sloganını sinsice uygulamalarının dolaysız bir sonucu olduğunu anımsatmak hâlâ önemli. Bugün tüm dünyada insanlar imparatorluk inşa edenlerin etkinliklerinin bir sonucu olarak ıstırap çekmekte ve militanca tutumlar da durumu daha da kötüleştirmeyi başarmakta. Çünkü ulusçuluk hareketleri, Avi Shlaim'in de belirttiği gibi:

> Aşırılık ve yabancı düşmanlığına, bir yanda kendi kendisini haklı görüp öte yanda da düşmanı şeytana dönüştürme konusunda içsel bir eğilime sahiptir. Ulusçuluk yanlısı bir politik gündeme hizmet etmesi için tarih genellikle yanlış aktarılır, hatta yaratılır.

Hem dinsel çekişmelere hem de bölgesel politikalara karşı kesin bir kin besleyen anarşistlerin emperyalizmi reddetmenin ötesinde bu anlaşmazlıklara nasıl karışabileceklerini anlamak zor. Çekimserliğin kendisi gerekli olsa da, tehlikeli bir tutum olabilir; tüm dünyada bağnazların "öteki taraf"taki insanlarla uzlaşma sağlamaya çabalama cesareti sergileyenlere karşı ilgilerini en tehlikeli biçimde nasıl yönelttiklerini de hepimiz gördük. Yarım yüzyıl önce anarşizmin değerlendirilmesine değerli katkılarda bulunan Martin Buber, 1921 gibi uzun bir zaman önce Siyonist dostlarına,

eğer Filistin'deki Yahudiler Araplarla *yan yana* yaşamanın yanı sıra onlarla *birlikte* yaşamazlarsa, kendilerini onlarla düşmanlık içinde yaşar halde bulacakları uyarısında bulunuyordu. 44 yıl sonra öldüğünde, ölüm ilanı için onun yaşam öyküsünü oluşturanlar iki-uluslululuğu savunmasından ötürü tutucu dinciler tarafından "halk düşmanı" olduğu gerekçesiyle dışlandığını belirtmekteydiler.

20. yüzyıldaki bu tepkiler 19. yüzyıl anarşistleri tarafından kesinlikle öngörülmemişti. Dinin toplumsal bir görüngü olduğu yönündeki klasik ifadeleri Rus anarşist Michael Bakunin'in elden ele en fazla dolaşan eseri *Tanrı ve Devlet*'ten alınmaydı. 1871'de yazılan bu kitapçıkta, Bakunin, Tanrı'ya olan inancın insanlar arasında, özellikle de, kendi ifadesiyle, "kentlerdeki proleterler arasındaki orana kıyasla çok daha yaygın olduğu kırsal bölgelerde" hâlâ var olduğu gerçeğine üzülmekteydi. Bakunin'e göre, dine duyulan bu inanç aynı zamanda çok doğaldı, çünkü bütün hükümetler kendi erklerinin gerekli koşullarından biri olarak halkın cehaletinden yararlanmaktaydı; emek açısından umduğunu bulamayan, boş zamandan ve entelektüel etkileşimden mahrum bırakılan halk bir kaçış yolu aramaktaydı. Bakunin yaşamın mutsuzluklarından kaçmanın üç yolu olduğunu, bunlardan ikisinin hayali, birinin ise gerçek olduğunu ileri sürmekteydi. İlk ikisi içki şişesi ve kiliseydi, "bedenin uçarılığı ya da zihnin uçarılığı; üçüncü ise toplumsal devrim". Bakunin'e göre, toplumsal devrim:

> Halkın dini inançlarını ve kötü alışkanlıklarını –genellikle zannedildiğinden çok daha yakından bağlanılan inançlar ve alışkanlıklarını– en son noktasına kadar yok etme konu-

sunda dogmaları reddedenlerin dinsel yayılmacılığından çok daha güçlüdür.

Bakunin, ardından, kendileri inanır olamayacak kadar dünya işleriyle ilgilenirken, halkı baskı altında tutmak için halkın yalın inancı yararlı bir unsur olduğu için "en azından inanıyormuş görüntüsü çizmeleri gerekli" olan toplumdaki başat sınıfları ele aldı. Son olarak, tutumlara ilişkin ifadesinde, Bakunin, dogmalarında yer alan herhangi bir anlamsızlık –mucizeler, bakirelerin doğum yapması ya da yeniden canlandırma– konusunda meydan okuduğunuzda bunların yalın gerçekler olarak değil de güzel mitler olarak anlaşılması gerektiğini ve asıl acınması gerekenin mitolojiyi gerçek olarak yaydıklarından ötürü *onlar* değil, yavan sorularımızdan ötürü *bizler* olduğunu yüce bir ifadeyle açıklayan din propagandacılarına dönüş yapmaktadır.

Bu konularda Bakunin'in görüşleri rakibi Karl Marx'ın görüşleriyle aşağı yukarı aynıydı; Karl Marx'ın en ünlü sözlerinden biri dini "halkın afyonu" olarak betimlemesiydi. Fikirlerin tarihini derleyenler de liberalizm, sosyalizm, komünizm ve anarşizmi Aydınlanma olarak bilinen dönemin ürünü, Akıl Çağı'nın sonucu, 1640'lardaki İngiliz Devrimi ile 1770'ler ve 1780'lerdeki Amerikan ve Fransız devrimleri arasında gelişen fikirlerin ve sorgulama ruhunun mayalanması olarak sınıflandırmaktaydı.

Aydınlanma çağının yavaş, oldukça isteksiz bahşedilen bir sonucu dinsel hoşgörüydü. Bizler İngiltere'de VIII. Henry'nin boşanma sorunu yüzünden Papa'yla giriştiği ağız dalaşlarından birinden ötürü kurulmuş bir devlet kilisesi olduğunu hep unutma eğilimindeyiz. Bu kilise de, muhalif-

lere uygulanan baskıların uzun tarihinin de bize anımsattığı gibi, kendi din şehitlerine sahip – tıpkı dinsel özgürlük için verilen uzun mücadelede de olduğu gibi. Yahudiler üzerindeki yasal sınırlamalar 1858'e kadar kaldırılmadı ve 1871'e kadar da İngiltere Kilisesi'nin 39 maddesini inanç olarak kabul etmeyenler köklü üniversitelere kabul edilmiyordu. İngiltere Kilisesi İngiliz halkının çoğunluğu için gündemde olmayabilir, fakat bu kilise önemli bir toplumsal ve politik gerçeği anımsatmakta. Aydınlanma çağının bir sonucu da birçok devletin anayasasını yazan insanların tarihten ve din savaşlarının dehşetlerinden ders çıkarmaya çalışırken dinsel uygulamaların *kamusal* yaşamdan mutlak bir biçimde ayrılmasında ısrar etmeleriydi. Dinin kişisel bir konu olması gerekiyordu.

Aynısı, ataları Avrupa'daki dinsel cezalandırmalardan kaçmış olan Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucuları için de geçerliydi; Fransız Devrimi için de, kendilerini Fransız emperyalizminden ancak büyük can kaybı sonrasında kurtarabilen ülkeler için de. Ve aynısı 20. yüzyılda emperyalizmin yıkılmasının sonucunda benzer yollardan kurulan birçok yeni cumhuriyet için de geçerlidir. Bazı önemli örnekler arasında Hindistan, Türkiye, Mısır, Cezayir ve İsrail cumhuriyetleri yer almakta.

Bugün, bütün dünyada, laik devlet tehdit altında. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki laik rejimler militan tavırlı din hareketleriyle karşı karşıyalar ve Birleşik Devletler'in laik anayasası karşısında da gitgide büyüyen bir köktendinci tehdit durmakta. Bu Bakunin ya da Marx'ın, ya da Alexis de Tocqueville'den John Stuart Mill'e kadar herhangi bir 19. yüzyıl politik düşünürünün öngörebildiği bir şey değil.

Bizlerin köktendincilik adını verdiği bu dinsel atmosferdeki beklenmeyen ve hoş karşılanmayan değişim Birleşik Devletler'de Birinci Dünya Savaşı sonrasında dinsel yeniden canlanış eğiliminden kaynaklandı; bu eğilim İncil'de yer alan her şeyin mutlak doğruluğuna inançta ısrar etmekteydi. Köktendinci teriminin kullanımı daha sonraları Yahudi, Müslüman, Hindu, Sih ve Şinto dinlerindeki eğilimleri betimleyecek biçimde genişledi, çünkü bu dinlerin dışında olanlar açısından bu eğilimler benzer nitelikler sergilemekte. Bunlar yalnızca –anarşistler fazla önemli görmese de– büyük zorluklarla elde edilmiş laik devlet kavramı açısından değil, aynı zamanda her bir vatandaşın büyük zorluklarla elde edilmiş vatandaşlıkları açısından da tehdit oluşturmakta. Anarşist ve laik propagandacı Nicolas Walter bizleri bu tehdidi ciddiye almaya teşvik ederken şunu vurgulamakta:

> Köktendinci Hıristiyanlar hem Batı dünyasında hem de Üçüncü Dünya'da evrimin okullarda öğretilmesini, gebeliği önleyici yöntemlerin kullanılmasını engellemeye çalışıyor. Köktendinci Yahudiler Filistin'in tümünü İsrail'e katmaya ve Yahudiliğin geleneksel hukuku *halachah*'ı empoze etmeye çalışıyor. Köktendinci Müslümanlar Müslüman nüfusa sahip (İngiltere de dahil) bütün ülkelerde Müslüman rejimler kurmaya ve İslam'ın geleneksel hukuku şeriatı empoze etmeye çalışıyor. Ve her türlü inancın köktendincileri tüm dünyada özgürlüğü ve bu türden konuların tartışılmasını bastırmak için cinayet ve terörü kullanıyor.

Bu, herhangi bir ülkede yaşayıp yalnızca yaşamanın, bir aileyi geçindirmenin ve yaşamın sıradan zevklerinin tadı-

nı çıkarmanın sıradan işleriyle ilgilenen çoğunluk açısından ve topluluk çapında eylem ve toplumsal adalet yoluyla koşulları düzeltmeyi arzulayanlar açısından kesin bir trajedi.

Dini yönetim yoluyla bastırmak asla işe yaramamakta. Sovyetler Birliği'nde dini etkinliklere karşı devletin bazen şiddet ve bazen de yumuşakbaşlılık yoluyla 70 yıl boyunca düşmanlık beslediği görüldü. Rejim yıkıldığında Ortodoks inanç büyük ölçüde yeniden canlandı ve Amerikalı Protestan evangelistlere de geniş bir av sahası açılmış oldu. Malise Ruthven'e göre, Sovyet Orta Asyası'nda:

> İslam geleneklerine bağlı olan ve İslam değerleriyle toplumsal değerler arasında bir derece yakınlık gören yerel elitler pamuk üretimi rakamlarında oynarken gösterdikleri rahatlıkla kendi din karşıtı etkinliklerine ihanet ettiler. Kuran okumak için bir araya gelen yaşlıların toplantıları Bilimsel Ateizm Topluluğu'nun taraftarlarına Büyük Kahramanlık Savaşı'nın gazilerinin toplantısı olarak tanıtıldı.

Türkiye'de, Bakunin'in din konusundaki görüşlerini paylaşan Kemal Atatürk "İslam'dan uzaklaştırma" diyebileceğimiz bir siyasayı başlattı. Onun günümüzdeki ardıllarının, sırf dinin geri dönüş tehdidinden ötürü, demokrasinin bir kopyasını oluşturmaları bile engellenmekte. Daha farklı bir zaman boyutunda, acımasız bir Batılılaştırma yanlısı olan İran şahının yerine hiç kimsenin tahmin bile edemediği köktendinci bir rejim geldi. Mısır ve Cezayir laik ya da dinseldevlete inanan elitler arasında parçalanmış durumda. Birleşik Devletler'de tüm politik lobiler arasında en güçlü olanı Hıristiyan Koalisyonu; bu koalisyonun Cumhuriyetçi

Parti üzerindeki etkisi de giderek artmakta. Amerika'nın güneyinde kürtaj uygulayan son doktorun da öldürülmesinde sorumluluğu olduğunu inkâr etmekte.

Din savaşlarının geçmişte kaldığını düşünen laik anarşistler açısından, günümüzde farklılıkları kabullenme sorunlarıyla uğraşmak zorunda kalmak hem hayal kırıklığı yaratmakta hem de beklenmedik bir şey; oysa, onlar bizleri bölen değil, birleştiren konulara geçmeye çabalamaktalar. İzleyebilecekleri bir yaklaşım bir yüzyıl önce anarşist propagandacı Rudolf Rocker'in doğu Londra'da, Whitechapel'daki Yahudi topluluğunda kullandığı yaklaşım. Bazı laiklik yanlısı müttefikleri, Kutsal Cumartesi sabahları Brick Lane'deki sinagogun dışında kışkırtıcı davranış yoluyla propaganda yapma yolunu seçmişti. Gösteriler hakkında görüşleri sorulduğunda, Rocker, inananların yerinin tapınma evi olduğu, inanmayanların yerinin de radikal bir toplantı olduğunu belirtti. Ama sahne o günden bu yana değişti. Çünkü önce bir Calvinci kilise, ardından muhaliflerin toplantı yeri, sonra da Yahudi sinagogu olarak çok farklı inançların gelip geçtiğini gören bina bugün bir cami. Bugün binada tapındıktan sonra çıkanları rahatsız edenler de laik bir Bangladeşli değil, korku salmayı ve bela çıkarmayı kafasına koymuş korkutucu ve iriyarı bir İngiliz ırkçı.

Örneğin, Hindistan'da, önceleri çeşitli toplulukların birlikte uyum içinde yaşadıkları Pencap'ın çeşitli bölgelerine şiddeti yaymayı başaran Bharatiya Janata ("Hindistan Halkı") Partisi (BJP) için, hastalığın adının köktendincilik değil, etnik ulusçuluk olduğu söylenir. Bu görüş dünyanın başka bölgelerine de uymakta ve İslam dünyasının birçok bölgesini de içeren bu tür durumlarda bir kez daha Batı

emperyalizminin aşıladığı sonsuz aşağılamaları ve yerel kültürün değersizleştirilmesini suçlayabiliriz.

Edward Said'in aşağıdaki kutuda yer alan oldukça zor çözümlemesi büyük gerçekler içerir. Yakındoğu ve Ortadoğu ülkeleri yüzyıllardan beridir şu ya da bu emperyalizme maruz kaldılar, kültürleriyle alay edildi ya da küçük görüldüler, hatta sınırları bile Avrupalı hükümetler ve iş çevrelerinin haritalar üstüne çizdikleri çizgilerle oluşturuldu. Günü-

> Aşırı boyutlardaki "terörizm" ve "köktendincilik" imgelerinin –bunlara yabancı şeytanlardan oluşan bir uluslararası hayal gücünün figürleri de diyebiliriz– neden olduğu korku ve terör bireyin o anın başat düzgülerine tabi olmasını aceleye getirmekte. Bu, sömürgecilik sonrasının yeni toplumları kadar Batı'nın geneli ve Birleşik Devletler'in özeli için de geçerli. Böylece, terörizm ile köktendinciliğin temelinde yer alan anormalliğe ve aşırılığa muhalefet etmek –verdiğim örnek yalnızca küçük bir ölçüde parodi içermektedir– aynı zamanda ılımlılığı, rasyonelliği, müphem bir biçimde belirtilmiş bir "Batılı" (ya da yerel ve kahramanca yollardan elde edilmiş) değerin icrai merkeziliğini üstün tutmaktır. İşin ilginç yanı, Batılı değerlere güven aşılamak ve bizlerin ayrıcalık ve dürüstlükle ilişkilendirdiğimiz "normallik" kavramını güvenceye almak bir yana, bu, dinamik "biz"lere haklı gördüğümüz bir hiddet ve savunma duygusu aşılıyor ve "ötekiler" de sonuçta bizim uygarlığımızı ve yaşam biçimimizi yok etmeye niyetli düşmanlar olarak görülüyor.
>
> Edward W. Said, *Culture and Imperialism*
> (Londra: Chatto and Windus, 1993)

müzde de petrol kaynakları ya da potansiyel pazarları ölçüsünde değerli kabul edilmekteler; bu arada da bu ülkeler Soğuk Savaş döneminde rüşvet olarak verilen silahlarla dolup taşmakta. Batılıların büyük ölçüde tüketimi öngören laik dini Ortadoğulu yöneticiler tarafından hemen benimsendiyse de bunlar tebaalarının yoksul çoğunluğuna boşa çıkmış umutlardan başka hiçbir şey veremediler.

Bir diğer önemli konu, *Women and Islam* başlıklı kitabının İngilizce tercümesi için bir önsöz yazması istendiğinde Faslı akademisyen Fatima Mernissi tarafından ortaya atıldı.

> Bu kitabı yazmayı bitirdiğimde, bir şeyi anlar hale gelmiştim: eğer kadın hakları bazı modern Müslüman erkekler için bir sorunsa, bu ne Kuran'dan, ne Peygamber'den, ne de İslam geleneğinden ötürüdür; bu, söz konusu hakların erkek elitlerin çıkarlarıyla çatışmasından ötürüdür. Elit kesim bizleri onların kültür ve topluma ilişkin egoistçe, tamamen öznel ve vasat görüşlerinin kutsal bir temele dayandığını ikna etmeye çalışıyor.

19. yüzyılın sonlarındaki ve 20. yüzyılın başlarındaki diğer bütün solcu hiziplerde olduğu gibi, anarşistler bölgesel ve dinsel ayrımcılığı insan toplumunun artık içine sığamadığı gereksiz konular olarak gördüler. Anarşistlerin verebileceği tek olası mesaj, liderlerinin –insanların komşularıyla tartışmak için daha ilginç, daha zevkli ya da en azından daha az tehlikeli konular bulmaları sonucunda– kendilerini izleyen birileri olmadığını görünce bağnazlığın hızını yitireceği umudu.

V. Bölüm

OLAĞANDIŞILIĞI İÇERME VE EMEĞİ ÖZGÜRLEŞTİRME

1789'da aslında yalnızca yedi mahkûmun serbest bırakılmasıyla sonuçlanan Bastille Hapishanesi baskınından Stalin'in 1853'te gerçekleşen ve milyonlarca insanın yavaş yavaş özgürlüğe kavuşmasıyla sonuçlanan ölümüne kadar geçen sürede, anarşistler, kişisel deneyim yoluyla, cezai dizgenin hataları hakkında etkileyici bir literatür sağladılar. Kropotkin'in ilk kitabı *In Russian and French Prisons* (1887) onun ilk elden deneyimlerinin anlatımıydı, tıpkı Alexander Berkman'ın *Prison Memoirs of an Anarchist* (1912) adlı kitabı gibi.

"Hapishaneler suç üniversiteleridir" terimini ilk kullanan Kropotkin oldu; onun gözlemleriyle, suç işlemiş herhangi bir kişinin ilk hapse atılışının o kişinin hapishanedeyken, hücreyi paylaştığı diğer insanlar gibi, hapishane kariyerine başlamasına neden olan önemsiz suçtan çok daha kapsamlı suç teknikleri öğreneceğinin garantisi haline geleceği gerçeği bugün de geçerliliğini korumakta. 1886'da, Kropotkin rekabet yerine işbirliği çevresinde yapılandırılan bir

toplumun, tam da bu nedenden ötürü, toplumsal olmayan davranışlardan daha az mustarip olacağını ileri sürmekteydi. Kropotkin'e göre:

> Politik örgütlenmeye sahip olmayan ve bu nedenle de bizlerden daha az ahlaksız olan halklar "suçlu" denen adamın yalnızca talihsiz biri olduğunu, tedavinin onu kırbaçlamak, zincirlere vurmak ya da darağacında ya da hapishanede öldürmek değil, ona en kardeşçe ilgi yoluyla, eşitliğe dayanan davranışla, dürüst insanlar arasındaki yaşamın faydaları yoluyla yardım etmek olduğunu kusursuz bir biçimde anladılar.

20. yüzyılın iki dünya savaşında İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin cezai reform açısından sağladıkları en iyi hizmetin savaşa karşı direnenleri hapse atmak olduğu ileri sürülebilir. Birinci Dünya Savaşı'nda bazılarının başlarına gelen çok kötü şeylerin ötesinde, savaşa karşı oldukları için hapse atılanların çeşitli önemli nitelikleri vardı. Eğitimli, çevrelerini ve diğer mahkûmları sıkı bir biçimde gözlemleyen insanlardı. Aynı zamanda da onları hapse atanlar karşısında çok yararlı olan bir ahlaksal üstünlük duygusuna sahiptiler ve maruz kaldıkları aşağılanmayı da kendi durumlarının değil, onların hapse atılması için liderlerini seçmiş olan iyi vatandaşların durumlarının bir yansıması biçiminde görmekteydiler.

Bu gözlemciler bir avuç 19. yüzyıl reformcusunun zaten belirtmiş olduğu şeyi anlayıp dile getirdi: yaşamları boyunca ufak tefek suçlar işlemek, küçük çapta şiddete başvurmak, uyuşturucu satıcılığı yapmak ya da içkiliyken taşkınlık çıkarmak biçiminde sürdürecekleri kariyerlerinden ötürü hapse atılmış olan hapishane arkadaşlarının birçoğu işledikleri

suçları ve hapse atılmalarını neredeyse kaçınılmaz hale getiren bir geçmişe sahipti. Herhangi bir bireyi hapiste tutmanın masraflarını öğrenen ve bu masrafların kendi gelirimizin çok daha üzerinde olduğunun farkına varan çoğumuz, dikkatlerimizi hapse attığımız kişilerin yaşamlarındaki ortak unsurlara çekmeye çalışanların ve cezai dizgede reform isteyenlerin uyarılarını keşke dinlemiş olsaydık diyecektir. Örneğin, çoğu zaman, hapishaneye atılanların geçmişinde bir bakımevinde geçen çocukluk, zihinsel dengesizlik ya da eğitim alanında başarısızlık yer alır. Aynı zamanda, bunların çoğunluğu erkektir.

Bu unsurların farkına varılması, 19. yüzyılın sonunda Britanya ve Amerika'da hapishaneye bir alternatif olarak bir şartlı tahliye memurunun suçlu kişinin dostu ve danışmanı olma, onun normal bir iş ve aile yaşamı sürdürmesine yardım etme görevini üstlendiği şartlı tahliye dizgesinin oluşturulmasına etki eden unsurlardan biriydi. 20. yüzyılın büyük bölümünde, cezai kuruluşların personelinden gelen sürekli muhalefete karşın, savaş yıllarından hapishanelerde yatan ve gözlemlerde bulunan reformcular sayesinde cezai dizgede yavaş da olsa daha insanca yaklaşımlar yolunda ilerlemeler kaydedildi.

Çeşitli sağaltıcı yaklaşımları uygulayanlar bazı hapishane yöneticilerinin desteğiyle hapishanelere girmeyi başardı ve önemli sonuçlar elde edildi. Bu kişilere hapishane personelini eğer yaptıkları iş nezaret altında tutma olarak değil de iyileştirici olarak algılanırsa kendi konumlarının ve iş memnuniyetlerinin artacağı anlatıldı. Birçok anarşist cezai dizgeyi uygarlaştırmaya yönelik bu çabalar karşısında kuşkucuydu, tıpkı sürekli olarak açık hapishaneleri tatil kamp-

ları olarak betimleyen popüler basın gibi (böylece, her iki yeri de tanımadıklarını ortaya koymaktaydılar). İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen on yıllarda birçok ülke hapishanedeki kişi sayısında sürekli düşüş yaşandığına tanık oldu. (Bunun belirgin istisnalarını Sovyetler Birliği ve yönetimleri bu ülkeden etkilenmiş ülkeler oluşturuyordu.) David Cayley'nin açıklamasına göre:

> Hollanda standartları belirledi ve savaş sonrasında 100.000 kişi başına 90 mahkûm olan oranı 1975'te 100.000 kişi başına 17 mahkûm oranına indirdi. (...) Hapse atma oranındaki azalma Hollandalı suçbilim uzmanı Willem de Haan'ın bir zamanlar "vicdan azabı politikası" olarak adlandırdığı şey sayesinde gerçekleştirildi.

Fakat 1970'lerin sonlarından itibaren vicdan azabı politikasının yerini suçbilim uzmanı Andrew Rutherford'un "hapishaneye atma konusunda vicdan rahatlığı politikası" biçimindeki karşıt yaklaşımı aldı. Suç istatistiklerini yorumlamak çok zor çünkü bu istatistikler yalnızca her polis gücünün kaydetmekle yükümlü olduğu çeşitli suçlardan ötürü gerçekleştirilen tutuklamaları yansıtmakta. Ama cezai istatistikler elimizin altında ve bunlar dehşet verici bir öykü anlatmakta. David Cayley'nin 1998'deki raporuna göre:

> Şu anda hapishanelerde olan 1.5 milyon Amerikalı'yı oralarda tutabilmek için sırf 1990 ile 1995 arasında 168 yeni eyalet hapishanesi ve 45 yeni federal hapishane inşa edildi, ama yine de bunlar yeni mahkûmları barındırmak için yeterli değildi. (...) Birleşik Devletler günümüzde öyle çok vatanda-

şını –özellikle de Zenci ve İspanyol asıllı olanları– hapishanelerinin zalimleştirici etkilerine maruz bıraktı ki artık kendi kendisini haklı çıkaracak bir kehanet ortalarda dolaşmaya başladı. Ne kadar fazla Amerikalı cezai adalet dizgesi tarafından itilip kakılırsa, davranışlarıyla bu muameleyi haklı çıkaran ve talep edenlerin sayısı da o kadar artar.

2000 yılına gelindiğinde, Birleşik Devletler'deki hapishanelere iki milyonuncu mahkûm da girdi. Toplumbilimci David Downes'ın New York Üniversitesi'nde suç konulu bir konferansta dile getirdiği gibi, tarihte başka hiçbir ulus bu kadar büyük oranda vatandaşını hapse atmış değildir. Yargı dizgesi aynı zamanda Afrika kökenli Amerikalı erkeklerin yaşamları süresince hapse girme olasılıklarının dörtte bir olmasını sağlamakta; oysa, aynı oran beyaz vatandaşlar için yirmi üçte bir. Profesör Downes'a Avrupa'nın da Amerika'nın oluşturduğu bu örnekten etkilenip etkilenmeyeceği soruldu. Downes şu yanıtı verdi: "Avrupa'da hızla yükselen bir hapsetme eğiliminin bileşenleri zaten oluşturulmuş durumda." Verdiği yanıt doğruydu; Avrupa'da hapse attığı kişilerin genel nüfusa oranı açısından İngiltere başı çekmekte. Anarşistlerin diğer reformcularla paylaştığı alternatif yaklaşımlar politikacılar ve onları seçen halk tarafından reddedilmekte. Bu durum reformcuları fikirlerine değiştirmeye değil, halkın tutumunda gerçekleşecek değişiklikleri beklemeye yönlendirmekte.

Mahkûm sayısını büyük ölçüde azaltacak olan ve *suç olmaktan çıkarma* siyasasını savunanların sayısının da artmakta olduğu tek bir yasaları çiğneme ve yasal yaptırım uygulama alanı bulunmakta. Bu da uyuşturucu kullanan-

Deneyimler yasaların –ne kadar barbarca olurlarsa olsunlar– kötüleri baskı altına alma ya da kişileri suç işlemekten caydırma işlevini asla yerine getiremediğini şaşmaz bir biçimde sergilese de, yasa koyucular eski hatayı yinelemekte. Kokain kullananlar ve satanlara getirilen cezalar ne kadar şiddetli olursa, yasak meyvenin çekiciliği ve tüketicinin göze aldığı risklerin etkileyiciliği de o kadar büyük olur, tek derdi para kazanmak olan spekülatörlerin sağladığı kazanç da o kadar artar.

Bu nedenle, yasadan bir şey beklemek yararsızdır. Kokain kullanımına ve satışına getirilmiş sınırlamaları kaldırın ve maliyet fiyatına, hatta maliyetinin altında bir fiyata satılabileceği büfeler açın. *Ardından* halka kokainin kötülüklerini açıklamak için, kendi gözleriyle görmeleri için daha büyük bir propaganda kampanyası başlatın; hiç kimse karşı propagandaya kalkışmayacaktır, çünkü hiç kimse müptelaların talihsizliğini istismar edemeyecektir.

Elbette, kokainin zararlı kullanımı tamamen ortadan kalkmaz, çünkü o zavallı insanları uyuşturucu kullanımına yönlendiren toplumsal nedenler hâlâ varlığını sürdürmektedir. Ama, her ne olursa olsun, bu kötülük azalır ve hiç kimse de kokain spekülatörü avıyla uğraşmaz. İşte, bu nedenle, bizim önerimiz ya dikkate alınmayacak ya da uygulanamaz veya çılgınca gelecektir. Fakat zeki ve önyargısız insanlar kendi kendilerine şunu söyleyecektir: cezai yasaların yetersiz oldukları ortaya çıktığına göre, en azından denemek için anarşist yöntemi uygulamak iyi olmaz mı?

2 Eylül 1920 tarihli *Umanità Nova*'da Errico Malatesta'nın yazısı; yeniden basımı V. Richards (yay. haz.), *Errico Malatesta: His Life and Ideas* (Londra: Freedom Press, 1965) içinde.

ların ve uyuşturucu ticareti yapanların hapse atılmaları. Bu siyasanın, David Cayley'nin gözlemlediği gibi, "yok etmesi beklenenden çok daha berbat kötülükleri beslemekte" olan pahalı bir başarısızlık olduğunda herkes aynı kanıda. İşin daha da ilginç yanı, birçok kullanıcı kendi tercihi olan uyuşturucuları hapishane içindeyken dışında olduğundan daha kolay bulabilmekte. Bu noktada anarşist Errico Malatesta'nın 1922 kadar eski bir tarihte, daha ebeveynlerimiz ya da onların ebeveynleri bizlerin uyuşturucu sorunu olacağını hayal bile etmezken dile getirdiği görüşlerini belirtmekte yarar var.

İki Avrupa kentinde, Zürih ve Amsterdam'da, yerel yetkililer bu tür bir siyasayı uygulamaya koyma cesaretini sergiledi; Britanya'da da, 21. yüzyılın başına gelindiğinde, en az iki üst rütbeli polis memuru benzer görüşleri dile getirdi – gazete başlıklarına çıkarak sansasyon yarattılarsa da uygulama açısından pek fazla destek alamadılar.

Britanya'daki büyük partilerin politikacıları suç işleyenlere "kısa, keskin bir şok" vermek ya da onları "Askeri Kamplar"a göndermek türünden söylemlere başvurarak ve bu yolla da şartlı tahliye hizmetinin hapishanelerden salıverilmiş olanları hapishanelerden uzak tutma çabalarını sınırlandırarak halkın sempatisini toplamayı başardılar. Bu programların bir bütünlük içermeyen, ilkel dili bile asıl amacın suç sorunuyla başa çıkmak değil, cezai siyasanın asıl belirleyicileri olan popüler basının manşet yazarlarını tatmin etmek olduğunu göstermekte. Birleşik Devletler'de, Cumhuriyetçi Parti'nin seçimlerdeki başarısı muhaliflerini "suç konusunda yumuşak" davranan kişiler olarak göstermesiyle ilişkilendirilmekte.

Bu arada, işledikleri suçlar toplum açısından bir tehdit olmaktan ziyade bir sıkıntı olan genç mahkûmlar arasında intihar oranı artışa geçti. Üstüne üstlük, hapishanelerin suç oranını azaltma açısından hiçbir işe yaramadığı da apaçık ortada. Margaret Thatcher'ın İçişleri Bakanı Lord Waddington'ın belirttiği gibi, "hapishane insanları daha da kötü yapmanın çok pahalı bir yoludur". Artık politikacılar bile yönettikleri siyasalara inanmamakta. İstatistikler dikkate alındığında bu hiç de şaşırtıcı değil. 2003'te, Britanya'da gözaltına alınmalarına neden olan suçlar sonrasında serbest kalan gençlerin %84'ünün hızla yeniden suç işledikleri rapor edildi. Birleşik Devletler'den gelecek rakamlar bu rekoru aşabilir.

Fakat, cezai reformcular arasında yer alan anarşistler tarafından ortaya atılan konular ortadan kalkmayacak. Bu konular, popüler basın tarafından beceriyle yönlendirilen toplumun varsayımları tarafından kontrol edilemez durumda.

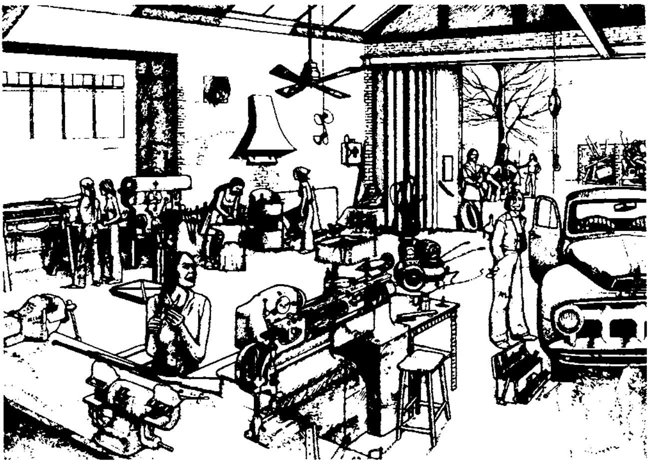
Anarşizm tarihinin ilk yıllarında ortaya çıkan bir diğer önemli sorun, anarşizmin emek dünyasına uygulanışıyla ilgiliydi; çünkü anarşist öncülerin yeni yeni ortaya çıkan sendika hareketiyle bağlantıları vardı. Sendika yelpazesinin radikal ucuyla özdeşleştiler ve her bir yerel endüstriyel mücadeleyi genel greve giden bir adım olarak gören anarşist-sendikacılığı (Fransızca'da birlik anlamına gelen *syndicat* sözcüğünden) ilan ettiler; genel grev sonucunda kapitalizmin çöküşü emekçilerin yönetimi devralmalarına yol açacaktı.

Fransa'da *Confédération Générale du Travail* (CGT) ve İspanya'da *Confederación Nacional del Trabajo* (CNT) büyük ölçekli kitle hareketleri haline geldi; tıpkı, bir süreliğine de

olsa, Birleşik Devletler'de Dünya Endüstri Emekçileri'nin (IWW) yaptığı gibi. Elbette, sendika birlikleri içinde, önemsiz konular hakkında çarpışıp bazen de yerel muharebeleri kazanmayı isteyen üyeler arasında ve üretim yollarını ele geçirmek ve böylece "gasp edenlerden gasp etmek", üretime emekçilerin denetiminde devam etmek için her küçük anlaşmazlığı nihai bir mücadeleye dönüştürmeyi uman militanlar arasında köklü anlaşmazlıklar yok değildi.

Fakat emeği özgürleştirme amacının solgunlaşmasının emekçi örgütlerinde yer alan reformcularla devrimciler arasındaki uçurumla pek bir ilgisi yok. İşverenlerin elinde bulunan ve emekçilerin taleplerine karşı kullanılan yeni ve büyük bir silahla çok yakından ilişkili: "Ya bizim koşullarımızı kabul edersin ya da biz faaliyetlerimizi emek gücünün bizim koşullarımızla çalışmaya can atacağı Güneydoğu Asya'ya ya da Latin Amerika'ya taşırız." Sermayeyi elinde bulunduranlar zengin dünyada kalmayı sürdürürken emeği üretenler bugün gelişmekte olan ülkelerdeler ve çalışmaları sonundaki üretimden daha büyük pay talep etmeleri durumunda da işverenlerin tek yapmaları gereken bir başka ülkedeki daha ucuz emek gücünden yararlanmak için yer değiştirmek.

Bu arada, zengin dünyanın da kendisine ait gizli bir emek gücü bulunmakta. Meyve ve sebze toplamaya ve paketlemeye yönelik tarım işi yasadışı göçmenlerden, kendi ülkelerinde ücretli çalışan Doğu Avrupalı kamu görevlilerinden, öğrencilerden ve sığınmacılardan oluşan kendi gruplarına sahip mafya babaları tarafından üstlenilmekte. Bir diğer alt sınıf da telefon ve internet işleriyle uğraşmakta, Britanya'nın taşralarından Hindistan'da Bangalore'ye kadar uzanan çağrı merkezlerini işletmekte.

Resim 11. Emeği özgürleştirmek: Clifford Harper'ın hayalindeki komün tarafından işletilen fabrika.

Bir yüzyıl önce, Britanya'da "yeni sendikacılık" ve Amerika'da IWW resmi ekonominin sınırlarında olup bir becerisi bulunmayan ve yok sayılan emekçileri örgütleyip temsil etmeye girişti ve bunda da başarılı oldu. Aynı dönemde anarşist Kropotkin Britanya'nın dünya atölyesi olduğuna ve bütün dünyanın sonsuza dek Lancashire tekstil ürünlerine, Newcastle kömürüne ve Clyde gemilerine bağımlı kalacağına inanan İngiliz dinleyiciler önünde konuşmalar yapıyordu. *Fields, Factories and Workshops* adlı kitabını yazdığı 1899'da, amaçlarından biri, politikacılar ve ekonomistler devasa fabrikalar bağlamında düşünürken endüstriyel üretimin daha büyük bölümünün aslında küçük yerel girişimlerde gerçekleştirildiğini göstermekti. Elektrik ve modern

taşımacılık merkezi olmayan üretimin eseriydi ve Kropotkin'e göre bu hem emeğin yerini hem de bireyin meslek seçimini özgürleştiriyordu. Kropotkin'in endüstri ideali olan, düşünceye dayanan emekle kas gücüne dayanan emeği birleştirmek işi artık olanaklıydı.

Anarşistlere resmi endüstri ya da bürokrasinin kariyer istihdamı dünyasında pek sık rastlanmaz. Anarşistler kendilerine gayrı resmi ya da küçük ölçekli ekonomide yer bulma eğilimindedir. Bu şaşırtıcı değil, çünkü endüstri psikologları iş ortamında tatminin işin sunduğu "otonomluk mesafesi"yle, yani işçilerin çalışma günü ya da haftası içinde kendi kararlarını verme açısından özgür olma miktarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmekteler. Günümüzün endüstriyel sonrası emek dünyasında küçük ölçekli işadamı konusunda yürütülen tek ciddi çalışma da bu işadamının Thatcher taraftarı bir kahraman olmayıp aslında bir işveren ya da çalışan olmaya karşı direnen yaratıcı biri olduğunu ortaya koymakta. Paul Thompson'ın gösterdiğine göre:

> Görünüşe bakılırsa, erkeklerin özellikle bir amaca hizmet eden bir türü olmaktan, Samuel Smiles'ın[1] bir yüzyıl önceki kahramanları olmaktan çok uzak olan birçok küçük ölçekli işadamı bir tür münzeviye daha yakındır. Modern kapitalist etiğin tamamından, özellikle de başkaları tarafından istihdam edilmekten hoşlanmıyorlardı; bunun yerine, "hizmet" sağlamanın ve "iyi bir iş yapıyor olma"nın verdiği tatmin duygusunu hissetmeyi tercih ediyorlardı. Çoğu zaman, mevcut işlerini bulma-

1) Toplumsal reformcu Samuel Smiles 1859 tarihli eseri *Self Help*'te ünlü insanların kısa biyografilerini yayımlamış ve okuyucuların bu yaşamları örnek almalarını istemişti. (ç.n.)

larını sağlayan da tamamen şanstı. Ayrıca, gelecekteki endüstriyel devrimimizin temelini de oluşturmayacaklar, çünkü büyümeyi istemiyorlar: büyümek insanları istihdam etmek ve az sayıda emekçiyle kurmaktan hoşlandıkları kişisel ilişkileri yitirmek anlamına gelecektir.

Buna benzer bulgular emekçilerin fabrikayı başarıyla devralmalarını kurgulayan anarşist-sendikacıların beklentilerinden çok uzak; fakat bu bulgular kendilerini istihdam kültürünün tuzağına yakalanmış hisseden vatandaşların büyük bölümünün düşleriyle anarşistlerin hayallerinin birbirine yakın olduğunu net bir biçimde göstermekte.

VI. Bölüm

EĞİTİMDE ÖZGÜRLÜK

Anarşist yazıların derlendiği ünlü bir antolojinin editörlerinin belirttiğine göre, 1783'te William Godwin tarafından yayımlanan okul müfredatından Paul Goodman'ın 1964 tarihli kitabı *Compulsory Miseducation*'a kadar "başka hiçbir hareket yazılarında ve eylemlerinde eğitim prensiplerine, kavramlarına, deneyimlerine ve uygulamalarına [anarşizm kadar] çok fazla önem vermedi". Godwin'in kitapçığı *An Account of the Seminary that will be Opened on Monday the Fourth Day of August, at Epsom in Surrey, for the Instruction of Twelve Pupils*[1] başlığıyla yayımlandı. Program yeterince ebeveyni ikna etmeyi başaramayınca okul asla açılmadı. Bu kitapçıkta Godwin şunu ilan ediyordu:

> Modern eğitim hem mahkûm ettiği katı kölelik dizgesi yoluyla gençlerimizin yüreklerini yozlaştırmakta, hem de birincisi karşı

1) *Dört Ağustos Pazartesi Günü Surrey'in Epsom Kentinde On İki Öğrencinin Eğitimi İçin Açılacak Papaz Okulunun Tanıtımı.*

karşıya bırakılıp sersemletildikleri anlaşılamaz dil yoluyla ve ikincisi kendi kapasitelerinin ardından gitmeleri konusuna çok az ilgi gösterilmesi yoluyla akıllarını karıştırmakta.

Ve şunu ekliyordu:

Bu dünya üzerinde, kendisine her bakıldığında dehşete kapılan ve bir eğitmenin kaprislerini endişeli bir belirsizlikle izleyen bir çocuktan daha üzücü bir şey olamaz.

Godwin'in daha sonraki bir kitabı, *The Enquirer* (1797), biyografisini oluşturan kişinin haklı olarak belirttiği gibi, "eğitim hakkında şimdiye kadar yazılmış en hayranlık uyandırıcı ve ilerici fikirlerden bazıları"nı içerir. Kitabın açılış sözleri, "eğitimin gerçek hedefi, diğer bütün ahlaksal süreçlerin hedefi gibi, mutluluğun üretilmesidir" ifadesini onaylar. Ve ardından da yetişkin dünyasının otoriteyi kendiliğinden üstlenmesi karşısında çocuk haklarını savunmaya girişir. Örneğin, yazarın gözlemlerine göre:

Çocuklar, söylenene göre, bu dünyanın kaygılarından uzaktır. Çocuklar kaygılardan uzak mı? Bütün kaygılar içinde, çocuklara en büyük teselliyi sunan şey bağımsızlığın kaygısıdır. Benim dünyada bir öneme sahip olduğunu bilmemden daha kesin bir coşku kaynağı olamaz. Çocuk genellikle kendisinin hiç kimse olduğunu hisseder. Öngörü bolluğu içinde yüzen ebeveynler çocuklara bu acı gerçeği anımsatmak için ellerinden geleni yaparlar. Kendisinin güvenilecek ve kendisinden üstün olanlar tarafından danışılacak bir onura sahip olduğunu hisseden bir çocuk mutluluğun kıskanılacak doruklarına ne kadar da çabuk çıkıverir!

Bu iki etkili bildiri arasında, Godwin'in en ünlü kitabı *Enquiry Concerning Justice* (1793) yer aldı. Godwin bu kitap boyunca Britanya'daki ilerlemeci görüşten ve Aydınlanma çağının felsefecileri Rousseau, Helvetius, Diderot ve Condorcet'den kesin bir biçimde ayrıldı; bütün bu felsefeciler ideal bir devleti hayal ederek ulusal okul dizgeleri konusunda planlar ortaya attılar. Godwin'in görüşüne göre, ideal devlet bir çelişkiydi. Temel nitelikli üç itirazını şu şeklide özetledi:

> Bir ulusal eğitim dizgesinden kaynaklanan yaralar, her şeyden önce, bütün kamusal kurumların kendi içlerinde süreklilik fikrini içermesidir (...) kamusal eğitim daima enerjisini önyargının desteklenmesine harcamıştır. (...) Bu nitelik kamu kurumlarının her türünde geçerlidir ve Pazar okulları[2] gibi küçük kurumlarda bile öğretilen temel dersler İngiltere Kilisesi'ne batıl inanç derecesinde saygı gösterilmesi ve şık bir giysi giymiş her erkeğin önünde eğilmek gerektiğidir. (...)
>
> İkincisi, ulusal eğitim fikri zihnin doğasına özen gösterilmeden oluşturulur. Her bir kişinin kendisi için yaptığı her şey iyidir; komşularının ya da ülkesinin onun adına yapmaya kalkıştığı her şey kötüdür. Aklımız insanları kendileri için eyleme geçmeye yönlendirir, onları sürekli bir öğrencilik konumunda tutmaya değil...
>
> Üçüncüsü, bir ulusal eğitim projesinin ulusal hükümetle bariz ittifakından ötürü teşvik edilmemesi gerekir. Bu, kilise ile devlet arasında o çok karşı çıkılan ittifaktan çok daha güçlü bir doğaya sahiptir. Bizler böylesine güçlü bir mekanizmayı böylesine ihtiraslı bir unsurun rotasına sokmadan önce, bizleri ne yaptığımızı sorgulamaya yöneltir. Hükümet kendi

2) Yalnız Pazar günleri ve dinsel amaçla düzenlenen dersler. (ç.n.)

elini güçlendirmek ve kurumlarını sürdürmek için onu kullanmaktan asla çekinmeyecektir. (...) Hükümettekilerin bir eğitim dizgesini başlatan kişiler olarak görüşleri politik kapasiteleri altında sahip oldukları görüşlerden farklı olmayacaktır. (...) Özgürlüğün hüküm sürdüğü ülkelerde [bile], önemli hataların var olduğunu varsaymak mantıklıdır ve ulusal bir dizge de bu hataları devam ettirip bütün zihinleri tek bir modele göre şekillendirme eğilimini doğrudan sergiler.

Godwin'e hayran olanlardan bazıları onun "ilerlemeci" görüşü reddetmesi karşısında mahcup olmaktalar. Godwin'in hayranları 1870 sonrasında hem Britanya hem de Birleşik Devletler'de herkes için özgür, yaygın, zorunlu eğitimi elde etmek için verilen zor mücadeleyi anımsatırlar. (Britanya ve Birleşik Devletler'de eğitim dili söz konusu olduğunda kafa karıştırıcı bir benzerlik söz konusu. Birleşik Devletler'de "kamu" okulları masrafları kamu tarafından karşılanan ilk ve orta okullardır. Britanya'da "özel ve "kamu" sözcükleri varlıklı ebeveynlerin kendi ayrıcalıklı çocukları için parasal destek sağladığı okullar için kullanılır; "devlet" okulları olarak betimlenenler ise aslında yerel yönetim organları tarafından yönetilir.) Britanya'da 1970'te Ulusal Öğretmenler Birliği tarafından çıkarılan bir yüzüncü yıl yayınında "din okulları ve hayır için kurulan okullar dışında, 'kız' okulları ya da sıradan okullar kendileri çoğu zaman okuryazar olmayan insanların özel girişimi tarafından idare ediliyordu" açıklaması yapılmaktaydı ve 19. yüzyılda emekçi sınıfın okul yönetimlerine karşı duyduğu yaygın hoşnutsuzluk "ebeveynler fazladan ücret kaybı karşısında tam zamanlı eğitimin avantajlarını anlama konusunda çabuk davranamadılar" diyerek görmezden geliniyordu.

Fakat daha yakın zamanlardaki tarihçiler devlet okullarına yönelik bu direnişi çok da farklı bir açıdan görmekteler. Stephen Humphries'in bulgularına göre, 1860'lara gelindiğinde, emekçi sınıfın özel okulları (bugün özel okuldan kastedilenin karşıtları olarak) işçi sınıfına ait çocukların yaklaşık üçte biri için hayır amacıyla ya da din kurumlarınca kurulmuş olan "Ulusal" ya da "İngiliz" okulların eğitimine alternatif bir eğitim sağlamaktaydı. Humphries'e göre:

> Kamusal eğitime tepki olarak özel eğitime gösterilen bu büyük talebin en iyi örneğini, belki de, birkaç büyük kentte emekçi sınıfa ait ebeveynlerin okullara katılım zorunluluğu getiren kurallara –hükümet komiserlerinin beklentilerinin aksine– çocuklarını gösterilen devlet okullarına göndermeyip bunun yerine çocuklarının özel okullardaki eğitim süresini uzatarak yanıt vermesi gösterir. Ebeveynler çeşitli nedenlerle bu okulları tercih etmekteydi: bunlar küçüktü, eve yakındı ve sonuçta kamunun sağladığı okullara oranla daha kişisel ve daha uygundu; bu okullar gayrı resmiydi ve katılımın düzensiz olması ya da dakik olunmaması durumunda hoşgörü sergilemekteydi; devam çizelgeleri tutulmuyordu; okullar yaşa ya da cinsiyete göre ayrılmamıştı; otoriter öğretim yöntemleri yerine bireysel yöntemler kullanılıyordu; ve, en önemlisi, yabancı bir otorite tarafından mahalleye empoze edilmek yerine yerel topluluklar tarafından yönetiliyorlardı.

Humphries'in hayranlık uyandırıcı gözlemlerini Philip Gardner'ın *The Lost Elementary Schools of Victorian England* başlıklı kitabının sağladığı bol sayıda çağdaş kanıt güçlen-

dirir. Bu araştırmacının vardığı sonuca göre bu emekçi sınıfı okulları:

> Müşterilerin istediği şeyi elde etmekteydi: okuma, yazma ve aritmetik gibi temel becerilerde çabuk sonuçlar, dil dersleri ve ahlaksal açıdan kalkındırma için zaman harcanmaması ve eğitim uzmanları tarafından önerilene karşı çocukların öğrenmeleri konusunda tam anlamıyla alternatif bir yaklaşım.

Tarihçi Paul Thompson'ın görüşüne göre, ulusal eğitim dizgesinin empoze edilmesi yoluyla bu okulların bertaraf edilmelerinin bedeli:

> Emekçi sınıftan sayısız çocuğun eğitim isteklerinin ve çağdaş ilerlemeci eğitimin yeniden oluşturmaya çabaladığı bağımsız öğrenme yeteneğinin bastırılması [oldu].

Öğretmen adaylarına öğretilen eğitim tarihinden radikal denecek düzeyde farklı bu yaklaşım, anarşist düşünürlerin eğitime ilişkin görüşler yelpazesindeki konumunu belirlememize yardım eder. Bunlar arasında, örneğin, Yasnaya Polyana'da kendi başlattığı okul hakkında Lev Tolstoy'un kuramları ve "Modern Okul" hareketini başlatan Francesco Ferrer'in (1859-1909) kuramları yer almakta. Laik, rasyonellik yanlısı bir eğitim amaçlayan Ferrer ilk okulunu 1901'de Barselona'da açtı. Çeşitli ülkelerde girişimcilere esin kaynağı oluşturdu ve kilisenin de düşmanlığını kazandı. İspanya hükümeti 1909'da Fas'taki savaş için Katalanya'da askere alma çağrısı yaptığında Ferrer kendisi karışmasa da Barselona sokaklarında gerçekleşen ve 200 göstericinin öldürül-

Resim 12. Katalanya'da bir Ferrer okulunda yemek zamanı. 1936 devrimi sonrasında en az 60.000 çocuk Ferrer okullarına kaydoldu.

düğü gösterilerden sorumlu tutuldu. İdam edildiyse de laik eğitim kampanyası son bulmadı. 19 Temmuz 1936'daki devrim sonrasında Katalanya'da 60.000 çocuk Ferrer okullarına kaydoldu.

Anarşistlerin yaklaşımının çok çeşitli anarşistlerin bir yüzyıl sonra ilerlemeci propagandacıların görüşlerini önceden tahmin edercesine eğitime ilişkin görüşler dile getirmeleri ilginçtir. Örneğin, farklı bir konuya ilişkin kısacık bir dipnotta, Bakunin okulu hepimiz için yaşam boyu sürecek bir kaynak olarak hayal etmekteydi:

> Onlar artık okul olmayacak; ne öğrencilerin ne de öğretenlerin tanındığı, insanların eğer gereksinimleri varsa ücretsiz dersleri özgürce alacağı ve kendi deneyimlerinin zenginliğiyle karşılığında kendilerine eksik olan bilgileri getirecek olan

profesörlere birçok şey öğreteceği halk akademileri olacak. Bu da bir karşılıklı öğretim, entelektüel bir kardeşlik olacak.

Bakunin 1870'te yazmaktaydı ve görüşlerinin tanıdık görünmesinin nedeni benzer özlemlerin bir yüzyıl sonra Amerika'da Ivan Illich ve Paul Goodman ya da Britanya'da Michael Young ve Profesör Harry Rée tarafından da dile getirilmesidir. 1972'de, Rée, genç öğretmenlerden oluşan dinleyicilerine şunları söylüyordu:

> Sanırım kendi yaşam süremiz içinde bizim bildiğimiz biçimdeki okulların sona erdiklerini göreceğiz. Bunun yerine kapıların haftanın yedi günü, günün on iki saati açık olduğu, isteyenin kütüphaneye, çalışma gruplarına, spor merkezine, herkesin hizmet edilmeden alışveriş ettiği mağazaya ve bara gidip çıkabileceği bir topluluk merkezi olacak. Bir yüz yıl içinde nasıl ki kiliselere zorunlu katılım yasaları yok olduysa çocukların okullara zorunlu katılım yasaları da yok olmuş olabilir.

Kehanetinin gerçekleşmesi pek olanaklı görülmemekte, çünkü bu konuşmasından on yıl sonra iktidara gelen bir hükümet İngiliz imalat endüstrisindeki düşüşten, en olamayacak günah keçileri arasında, okulları sorumlu tutmaktaydı. Ardından da merkezi hükümetin Britanya'da yerel yetkililer tarafından yönetilen ilk ve orta okullardaki yönetim ve müfredata eşi görülmedik düzeylerde müdahale rejimi geldi. Bu müdahaleler arasında –ilk kez olarak– merkezi hükümet tarafından bir Ulusal Müfredatın empoze edilmesi, çocukların belirli yaşlarda sınava tabi tutulmasını öngören sürekli bir programın getirilmesi ve öğretmenler için çığ gibi büyüyen bürokratik işler yer almaktaydı. (Sonu gelmeyen bu sınama

dizgesinde, varlıklı bölgelerdeki okullar, çocukların çoğunun anadilinin İngilizce bile olmadığı yoksul bölgelerde yer alan okullardan kaçınılmaz olarak daha yüksek puanlar aldı. Bunlar birçok insanın zaten bildiği toplumsal gerçekler.)

1995'e gelindiğinde, Majestelerinin Okullar Başmüfettişi Britanya'da daha iyi bir eğitim dizgesinin önünde duran gerçek engelin "eğitimin amaçları ve uygulanması konusunda belirli inançlara bağlı kalınması" olduğunu ve gerekenin de "yapma yoluyla daha az öğrenme ve anlatma yoluyla daha fazla öğretme" olduğunu ilan ediyordu. Başmüfettiş resmi, zorunlu eğitim dizgesi üzerindeki yüz yıllık ilerlemeci etkiyi yadsıyor, yaş sınırını kreşten alıp ortaokula taşıyordu. Politik sağ politikacıları tarafından "ilerlemeci" eğitimin reddedilmesinin komik bir yanı da birçok anarşistin eğitim hedeflerinin bu politikacılar açısından tamamen kabul edilebilir olmasıydı. *The Libertarians and Education* başlıklı eserin yazarı, tarihçi Michael Smith'e göre:

> Proudhon sözünü ettiği çocukların emekçilerin çocukları olduğu gerçeğinin her zaman farkındaydı. Büyüdüklerinde çalışma onların yaşantıları olacaktı. Proudhon'a göre, bunda yanlış olan bir şey yoktu. Bir adamın yaptığı iş gurur duyulacak bir şeydi; yaşamını ilginç kılan, yaşamına değer ve saygınlık katan şeydi. Bu nedenle de okulun gençleri çalışarak geçecek bir yaşama hazırlamak doğruydu. Çalışma dünyasından tamamen ayrı tutulmuş bir eğitim, yani kavram açısından tamamen kitaplara dayanan ya da dilbilgisi okullarını[3] andıran bir eğitim emekçi sınıfın sıradan çocuklarının gözünde

3) Dilbilgisi okullarında ağırlık eski Yunanca ile Latince'nin dilbilgisinin incelenmesine verilmekteydi. (ç.n.)

değersizdi. Elbette, diğer yönde gereğinden fazla giden, çocukları sırf fabrikalara yem olsunlar diye yetiştiren bir eğitim de bir o kadar kabul edilemezdi. Gereken şey çocuğu çalışma ortamı için hazırlayacak ama aynı zamanda ona emek pazarında bir dereceye kadar bağımsızlık sağlayacak bir eğitimdi. Bu da çocuğa bir meslek için gereken temelin yanı sıra emekçilerinin uzmanlaşmasını isteyen ve o uzmanlaşma artık firmanın ilgisini çekmez hale gelince de emekçileri bir kenara atıveren bir endüstriyel dizgenin merhametine bağlı kalmamalarını sağlayacak çok çeşitli pazarlanabilir becerileri de vermekle sağlanabilirdi. Böylece, Proudhon, bir eğitimin "politeknik" olduğu görüşüne ulaştı.

Okuyucular Proudhon'un yalnızca oğlanların eğitimiyle ilgilendiğini –doğru olarak– tahmin etmiş olsalar gerek; ancak bu, hem eğitimde hem de yaşamda düşünceye dayanan emek ile kas gücüne dayanan emeğin bütünleşmesini umut eden Kropotkin gibi ardılları için doğru değildi. *İtaatkârlık* eğitimi olan şeyin tamamen karşısında *özgürlüğe kavuşma* eğitiminin benzerini içeren bir yaklaşımı benimseyen, İspanya'dan Francesco Ferrer gibi kahramanlar için de doğru değildi. Michael Smith'in İngiliz okuyucular açısından en ilginç sayfaları Fransız anarşist Paul Robin ile onun Cempius'ta 1880'den 1894'e kadar işlettiği okul deneyimi yoluyla "Tümlev Eğitim" uygulamasını betimler. Okul atölye eğitimi üzerine ve bizim bugün ders malzemeleri merkezi diye adlandırabileceğimiz uygulama amacıyla derslik kavramının terk edilmesine dayanıyordu. Hem oğlanlar hem de kızlar yemek pişirme, iğne işi, marangozluk, metal işçiliği dersleri alırken "Cempius çocukları, hem kızlar hem de oğlanlar, Fransa'da bisiklet binmeye ilk başlayan çocuklar arasındaydı".

Kızlarla erkeklerin bir arada eğitim görmesi, cinsel eşitlik ve ateizm Robin'in okulunun sonunu getirdi; ancak, diğer bir ünlü Fransız anarşist olan Sébastien Faure *La Ruche* ("Arı Kovanı") adında ünlü bir okulu çalıştırdı. Michael Smith'in yorumuna göre, "Faure, Robin'in başarısızlığından çok önemli bir ders çıkarmıştı: tamamen devlet dizgesinin dışında kal ve böylece eksiksiz özgürlüğünü garantiye al". Fakat Britanya'da masrafını bütün vatandaşların karşıladığı okul dizgesine özgürlükçü eğitim yaklaşımını yerleştirmek için sürekli çabalar olmuştur. Bir diğer tarihçi, John Shotton, bu çabaların ve resmi dizge tarafından dışlanmış bütün çocuklara yardımcı olmaya yönelik benzer çabaların tarihinin izini sürmektedir.

Bir yüzyılı kapsayan ilerlemeci deneyimlerin her okul, özellikle de ilkokullar üzerinde kalıcı bir etkisi oldu. Korku

Resim 13. Dora Russell'ın 1927'den 1943'e kadar işlettiği Beacon Hill School.

salan disiplinci öğretmen rolünün yerini dostane rehber aldı; bir zamanlar okul dizgesinin temel niteliği olan dayak yasal yönden yasaklandı. Ancak, "ilerlemeci" eğitim ile "özgürlükçü" eğitim arasında bir ayrım yapmak gerekir ve bu ayrım da uygulamada derslere zorunlu ya da gönüllü katılım çevresinde dönmekte. Özgürlükçü eğitim yanlıları arasında en önde geleni onyıllar boyunca Suffolk'taki Summerhill School'u yöneten A. S. Neill oldu; bu okul bugün de varlığını sürdürmekte ve kızı Zoë Readhead tarafından yönetilmektedir.

Neill idealist ve yönlendirici ilerlemeci yanlılarına katlanamıyordu. 1930'lara gelindiğinde Beacon Hill School işletmecisi Dora Russell'a kendisi ile Dora'nın "tek eğitmenler" olduklarını yazıyordu. Akıl hocalarından biri olan Homer Lane'in belirttiği gibi:

> "Çocuklara özgürlük verin" Yeni Eğitmenlerin ısrarlı feryadıdır, fakat taraftarları –prensiplerin en sağlamına dayansa da– genellikle özgürlüğü sınırlayan ve prensiple zıtlaşan bir "dizge" planlarlar.

Lane aslında William Godwin'in *The Enquirer*'daki görüşlerini yinelemekteydi; Godwin, Rousseau'nun –"yazılarındaki dayanılmaz enerji ve kuramlarının öneminden ötürü" dünya ona çok şey borçlu olsa da– çocuğu yönlendirme biçimindeki yaygın hataya düştüğünün farkına varmıştı:

> Onun eğitim dizgesinin tamamı bir hile serisi, bir kukla gösterisi – bu gösteride eğitmen ipleri elinde tutmakta ve öğrenci de ne biçimde oynatılacağı konusunda hiçbir bilgiye sahip değil.

Anarşist yaklaşım eğitim alanında yaşamın diğer alanlarında olduğundan daha etkili oldu. İdealleştirilmiş bir geçmişe yönelik nostaljiler besleyen yetkeciler bu eğitimin doğruluğunu tartışabilirler; fakat genç insanların yöneticilerinin atalarının maruz kaldığı eğitim rejimine gelecekte katlanabileceklerini düşünmek zor.

Dünyanın bazı bölgelerinde gençlerin özgürlüğü için yapılan mücadele geçmişte kaldı. Diğerlerinde henüz kazanılmadı. Britanya'da resmi eğitim dizgesinden dışlanmış gençlere alternatif bir deneyim sağlama çabalarından bazıları Bölüm 8'de betimlenmekte.

VII. Bölüm

BİREYSELCİ YANIT

Bir yüzyıldır anarşistler "özgürlükçü" sözcüğünü "anarşist"le –hem bir ad hem de sıfat biçiminde– eşanlamlı olarak kullanmaktalar. Ünlü anarşist dergi *Le Libertaire* 1895'te kuruldu. Ancak, çok daha yakın tarihlerde bu sözcüğü çeşitli Amerikalı serbest pazar felsefecileri –David Friedman, Robert Nozick, Murray Rothbard ve Robert Paul Wollf– kendileri için kullanmaya başladıkları için modern bireyselci "özgürlükçü" yanıtı anarşist gelenek açısından incelemek gerekir.

Bu konuya yaklaşırken aşılması gereken bir engel, "bilinçli egoizm"in Alman savunucusu Max Stirner. Johann Caspar Schmidt (1806-1856) adıyla doğdu ve 1845'te yazdığı *Der Einzige und sein Eigentum* başlıklı kitap İngilizce'ye 1907'de *The Ego and His Own* adıyla çevrildi. Bu kitabı okumaya birkaç kez kalkıştıysam da her seferinde anlaşılmaz buldum. "Ego" kültünün bana Nietzsche'nin "üst-insan"ı[1]

1) Nietzsche'nin temel görüşlerinden biri, özellikle Hıristiyanlık tarafından temsil edilen geleneksel değerlerin bireylerin yaşamında sahip oldukları gücü yitirdikleriydi. Nietzsche'ye göre, geleneksel değerler bir "köle ahlaklılığı"nı temsil etmekte ve bu ahlaklılığı da kendi çıkarlarına

kadar sevimsiz göründüğü yorumuyla kendi bahanemi yaratırdım; fakat, Stirner'in anarşist hayranları onun yaklaşımının Nietzsche'nin yaklaşımından tamamen farklı olduğuna beni ikna etmeye çalışmaktalar. Bunlara göre, Stirner'in "bilinçli egoizm"i hiçbir biçimde insanların özgeci davranış eğilimlerini inkâr etmez, çünkü bizlerin kendimize yönelik izlenimimiz kendimizi toplumsal varlıklar olarak görme biçimimiz tarafından tatmin edilir. Bu kişiler ayrıca dikkatimi Stirner'in aslında Robert Michels'in "oligarşinin demirden yasası"na ilişkin görüşünü önceden sezmiş olduğuna çekmekte; buna göre, bütün insan kurumlarında baskıcı organlar biçiminde kemikleşme eğilimi mevcuttur ve bu eğilime bireysel özgürlük için karşı konulması gerekir.

Anarşist bireyselci akımda Amerikalı eylemciler ve yenilikçiler Stiner'den çok daha tipik nitelikteydi ve bunlar 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başındaki sayısız göçmen gruplar –Alman, Rus, Yahudi, İsveçli, Hollandalı, İtalyan ve İspanyol–arasında güçlü anarşist propaganda tarihini başlattılar. James J. Martin'in *Men Against the State* (ilk kez 1953'te yayımlandı) ve David DeLeon'un *The American as Anarchist: Reflections on Indigenous Radicalism* (ilk kez 1978'de yayımlandı) başlıklı rehber kitapları gibi kitaplar Birleşik Devletler'de yaratıcı bireyin ve toplumsal anarşist görüş ile deneyimin zengin ve değişken tarihi konusunda önemli bilgiler sağlamakta.

Göçmen geleneği, gönenç ve mutluluk için köklü örgütler biçiminde hızla büyüyen toplumsal ve kolektif girişim-

hizmet ettiği için kibarlık ve nezaket gibi davranışları teşvik eden zayıf ve nefret dolu bireyler yaratmaktaydı. Nietzsche geleneksel değerler yerine yeni değerler yaratılabileceğini ileri sürdü ve bu olasılık da onun üst-insan kavramına ulaşmasına neden oldu. (ç.n.)

lere özgüydü. Buna işçi sendikaları, okullar ve kooperatifler de dahildi. Yerli gelenek çok daha bireyselci olsa da, onun savunanların Amerikan yaşamı üzerinde çok büyük etkisi olmuştur. Tarihçiler sol kanatta yer alan özgürlükçülük taraftarlarının ideolojileri ile sağ kanattakilerin ideolojileri arasında ayrım yapmaktadır. David DeLeon'un yaptığı ayrıma göre: "Sağ kanattaki özgürlükçülük taraftarları mülkiyet özgürlüğünü engellediği için devleti aşağılarken, sol kanattakiler mülkiyeti desteklediği için devleti aşağılamaktadır."

Bu öncülerden ilki, Josiah Warren'dı (1798-1874). Robert Owen'ın işbirliği tabanlı New Harmony[2] kolonisinin başarısızlığı karşısında hayal kırıklığına kapılan Warren, Cincinatti'de bir Time Store ("dükkân") kurdu; müşteriler mal satın alırken karşılığında tüccara satın aldıkları malın değeri kadar ürün ya da hizmet vereceklerini vaat eden "emek notları" vermekteydi. Bunu Ohio'da kurulan işbirliği tabanlı Village of Equity[3] izledi; ütopik amaçlı bu "karşılıklılık" köyü uzun yaşamlı oldu. Long Island'da kurulan Modern Times[4] topluluğu da en az 20 yıl boyunca işbirliğine dayalı olma niteliğini sürdürdü. Warren'ın bireyin önemine duyduğu inanç onu "ailenin bayanlarını kurtulamayacakları bir biçimde mahkûm oldukları tam zamanlı, sürekli dönüp dolaşıp aynışeyleri yapmaya dayanan ev işlerinden bir parça kurtaracak" komünsel mutfakları savunmaya yönlendirdi.

Lysander Spooner (1808-87) başarı olanaklarına eşit erişim koşullarını paylaşan ve kendi kendilerini istihdam

2) Yeni Uyum. Topluluk 1825'ten 1828'e kadar varlığını sürdürebildi. (ç.n.)

3) Eşitlik Köyü.

4) Modern Zamanlar.

eden bireylerden oluşan bir Amerika istiyordu. Onun görüşüne göre:

> Eğer bir insan bir hükümeti desteklemeye asla razı olmazsa, hükümeti desteklemeyi reddederek hiçbir inançtan dönmemektedir. Ve eğer hükümete savaş açarsa, bunu bir hain olarak değil, bir açık düşman olarak yapmaktadır.

Stephen Pearl Andrews (1812-86), benzer biçimde, bireyin bağımsızlığının *her* birey için geçerli olduğunu kabul ediyordu. Sonuçta, Peter Marshall'ın açıkladığı gibi:

> Sürekli olarak köleliğe karşı çıktı ve bütün kölelerini satın alıp serbest bırakmaya yetecek parayı toplayarak Texas eyaletini özgürleştirmeye çalıştı, ama araya Meksika ile çıkan savaş girdi. Cinsel davranış ve aile yaşamının da Kilise ile Devlet'in denetimi ötesinde kişisel sorumluluk konuları olması gerektiğini ileri sürmekteydi.

Warren gibi S. P. Andrews'un bireyciliği de kadınları özgürleştirmek için hemşire komünlerini, yetim okullarını ve kolektif yemekhaneleri salık vermiştir.

Benjamin R. Tucker (1854-1939) yaşadığı dönemde Amerikalı bireyselci anarşistlerin en çok tanınanıydı, çünkü *Liberty* adlı dergisi Boston'daki basımevi 1907'de yakılana kadar çeyrek yüzyıl kadar yayın hayatını sürdürdü. Tucker aynı zamanda Proudhon ile Bakunin'in eserlerinin çevirisini gerçekleştiren bir öncüydü.

Fakat 19. yüzyılın Amerikalı özgürlükçülük yanlıları arasında en bireysel ve en iyi anımsanan kişi Henry David Thoreau'dur (1817-62). Ünlü kitabı *Walden* Massachusetts'te,

Concord yakınlarında kendi elleriyle inşa ettiği kulübede kendi kendine yeterlilik arayışıyla geçirdiği iki yılı anlatır. Bu eylem Amerikan yaşamından tamamen kopma anlamını taşımıyordu, çünkü bir askerin doğal düşmanının ona askerlik eğitimi veren hükümet olduğunu ilan eden bu adam kendi ülkesinin en dobra muhalifiydi. 1849'da "Resistance to civil government" adıyla yayımlanmasına karşın, daha çok "On the duty of civil obedience" adıyla bilinen denemelerinden biri zamanında bir ilgi çekmediyse de sonraları hem Tolstoy'u hem de onu Güney Afrika'da hapishanedeyken okuyan Gandhi'yi etkiledi. Martin Luther King yazıyı Atlanta'da öğrenciyken okudu ve şöyle anımsıyordu:

> Kötü bir dizgeyle işbirliği yapmayı reddetme fikrine hayran kaldığım için o kadar etkilendim ki eseri birkaç kez okudum. Bu benim şiddet içermeyen direniş kuramıyla ilk entelektüel temasım oldu.

Thoreau'nun sivil itaatsizliği konu alan ve Birleşik Devletler hükümetinin Meksika Savaşı ile zencilerin köleliğinin hâlâ devam etmesi karşısındaki hiddet duygusundan kaynaklanan denemesi ilk başlarda, 1848'de Concord Lyseum'da vatandaşlarına verdiği bir ders olarak başladı. Köleliğin kaldırılmasını savunan John Brown 1859'da Birleşik Devletler'e karşı silahlanıp ölüme mahkûm edilince,[5] bazı muhalefete karşı, Thoreau, Belediye Sarayı'nda "A Plea for Captain John Brown"[6] diye bilinen bir konuşma gerçekleştirdi. Yıllar

5) Brown Aralık 1859'da idam edildi. (ç.n.)
6) Yüzbaşı John Brown İçin Bir Savunma.

sonra, Havelock Ellis,[7] Thoreau için şunları söyleyecekti: "Amerika'da olayın büyüklüğünü kavrayan ve açıkça onun [Brown'ın] yanında duran *tek adam.*"

Bir diğer hayranlık uyandırıcı Amerikalı bireysellik yanlısı Randolph Bourne (1886-1918) Birinci Dünya Savaşı döneminde ülkesinin savaşa katılmaya doğru yönlendiriliş sürecini gözlemlerken, ünlü bir sözün yaratıcısı haline geldi. "Savaş devletin *sağlığıdır,*" diyen Bourne bunu şöyle açıklıyordu:

> Devlet, benzer biçimde örgütlenmiş bir sürüye karşı saldırı ya da savunma amaçlı harekete geçecek bir sürü örgütüdür. Savaş amaç ve etkinlik akımını sürünün en aşağı kesimlerine ve en uzaktaki dallarına kadar iletir. Toplumun bütün etkinlikleri askeri amaçlı saldırı ya da savunma gerçekleştirme biçimindeki bu merkezi amacın çevresinde olabildiğince çabuk kenetlenir ve Devlet barış zamanında boş yere olmaya çalıştığı şey haline gelir. (...) Uyuşukluk silinir, muhalif akımlar solgunlaşır ve ulus hantal ve ağır bir biçimde, ama aynı zamanda gitgide hız kazanıp bütünleşerek ilerler, o büyük hedefe doğru, *savaşta olmanın huzuruna* doğru...

Bourne'un 20. yüzyıl hükümetlerinin fikirleri üretip yönlendirebilmelerinin yolunu algılayışı onun yazılarından bu yana geçen 90 yıldaki olaylar tarafından bol bol kanıtlandı. O zamandan beridir Amerikalı anarşist bireyselci protestocular Birleşik Devletler hükümetinin siyasalarına karşı sokaklarda kampanyalar yürütmekteler. Bunlardan biri doğu sahilinden güneybatıya kadar kesintisiz bir bireysel protesto hareketi sürdüren ve daima "tek kişilik devrim" olarak anılan

7) (Henry) Havelock Ellis (1859-1939). İngiliz psikolog ve yazar. (ç.n.)

Ammon Hennacy'ydi; diğeri de Katolik Emekçi Hareketi üyesi olan ve 20. yüzyılda onlarca yıl boyunca kendi kendisini örgütleyen işbirliğine dayalı topluluklara –yani politik terimlerle anarşizme– bağlılığını ilan eden Dorothy Day'di.

Bir süre sonra, 1970'lerde, eylemcilerden ziyade akademisyenlerin kaleme aldığı çeşitli kitaplar farklı türden bir Amerikan özgürlükçülüğü ilan etmekteydi. Bunlar Robert Paul Wolff'tan *In Defense of Anarchism*, Robert Nozick'ten *Anarchy, State and Utopia*, David Friedman'dan *The Machinery of Freedom* ve Murray Rothbard'dan *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*'ydu. Bu yazarlar grubu Birleşik Devletler'de federal ve yerel politikanın sağa kayması ve İngiliz politikasında da "Devlet'in sınırlarına geri dönüş" amacı –bu aslında merkezi karar verme mekanizmasına karşı gitgide artan itaatkârlık için bir paravanaydı– için "ideolojik altyapı"yı oluşturdu. Robert Paul Wolff "felsefi anarşizm aydınlanmaya uğramış insan için tek mantıklı inanç gibi görünecektir" savında bulunmaktaydı. Peter Marshall'a göre, Robert Nozick "özgürlükçü ve anarşist kuramın akademik çevrelerce kabul edilebilir hale gelmesine yardımcı" oldu – az başarı sayılmaz; bu arada, David Friedman, Friedrich von Hayek'in *The Road to Serfdom* başlıklı eserinde gönence ilişkin yasamanın ilk adım olduğu biçimindeki görüşünü Amerikalı okuyucular açısından popülerleştirdi.

Peter Marshall anarşist-sendikacılık savunucuları arasında en bilinçli gerçek anarşist olarak ekonomist Murray Rothbard'ı görmektedir:

> İlk başlarda aşırı sağcı bir Cumhuriyetçi olarak değerlendirildi, ama o La Boétie'nin klasik eseri *Gönüllü Kölelik Üzerine*'yi

tercüme etti ve artık kendisini anarşist olarak adlandırmakta. *For a New Liberty*'de, "Özgürlükçülerin Devleti ve onun eylemlerini nasıl gördüklerini bilmek istiyorsanız, Devlet'i bir suç örgütü olarak düşünün; işte, o zaman, tüm özgürlükçü tutumlar yerine oturacaktır," diye yazmaktaydı. Özgürlükçü inancı tek bir belite indirger: "Hiçbir insan ya da insan grubu başka birinin kişilik ya da mülkiyetine nedensiz saldıramaz." Bu nedenle, Devlet de herhangi bir parti de herhangi bir nedenle herhangi bir kişiye karşı güç kullanımını başlatamaz ya da bu tehditte bulunamaz. Özgür bireyler yalnızca sözleşmeye bağlanmış yükümlülüklere dayanan gönüllü mutabakat yoluyla kendi meselelerini düzenleyebilir ve mülklerini işletebilir.

Rothbard bir geleneğin farkında olsa da, işin tuhaf yanı, büyüklerin özgür kalmasının küçüklerin ölümü anlamına geleceğinin farkında değil gibi görünmekte. Çünkü Birleşik Devletler'de ekonomiye ilişkin kasvetli gerçeklerin de gösterdiği gibi, ülke vatandaşlarının %10'u ülkenin net varsıllığının %85'ine sahip ve bu azınlık aynı zamanda ulusun toplumsal gönenç bütçesindeki her türlü indirimden yararlanan kesim.

Yine de, sağ kesimde yer alan özgürlükçülerin anarşist görüş yelpazesinde bir işlevi yok değil. Her anarşist propagandacı onları dinleyen ya da okuyanların insan yaşamının hükümet olmadan da örgütlenebilmesinin olanaklı olduğu düşüncesi karşısında hayrete kapıldığını görmektedir. İşte, bu nedenle, Kropotkin sol kanattan bir özgürlükçü olarak, Bölüm 3'te gördüğümüz gibi, anarşist propagandacıların devletin günümüzde bürokrasi yoluyla yerine getirdiği işlevler için yeni örgütlenme biçimleri tanımlamaları gerektiğini ısrarla vurguluyordu.

Murray Rothbard Birleşik Devletler'de Özgürlükçü Parti'nin kurucularından biriydi; Parti, Peter Marshall'ın açıklamasına göre, "federal ölçekteki düzenleme mekanizması ve sosyal güvenlik, gönenç, devletin yönlendirdiği eğitim ve vergilendirme"yi ortadan kaldırmayı amaçlıyor ve Birleşik Devletler'den "Birleşmiş Milletler'den ve diğer ülkelere yönelik taahhütlerinden vazgeçmesini ve ordusunu en alt düzeyde savunmak için gereken düzeye indirme"sini talep etmekteydi.

"Kurbanı olmayan suç"a ilişkin bütün yasaları iptal etme yönündeki talebin ötesinde, Birleşik Devletler'de, güvenilir kayıtlar tutan tüm ülkeler içinde hapiste olanların kendi nüfusuna oranı açısından birinciliği elinde tutan cezai dizgede değişikliğe gitme yönünde bir kararlılık görmüş değiliz. Ama zaten yeni özgürlükçü sağın diğer felsefecileri de daha sınırlı bir gündeme sahip görünmekte. Örneğin, Robert Paul Wollf *In Defense of Anarchism*'in 1998'deki yeniden basımında toplumsal ve politik konularda karar verilebilmesi için "evden oy verme makineleri dizgesi kurulması" önerisinde bulunmakta; bu makinelerin her biri "televizyon cihazına bağlı olabilir". Wollf'un savına göre, "toplumsal adalet daha önce hiç olmadığı düzeyde gelişir".

Birçok anarşist bunu anarşist eleştiri tarafından Amerikan toplumuna yönelik olarak ortaya atılmış konulardan oldukça acıklı bir geri çekiliş biçiminde görmekte ve Birleşik Devletler'de muhalif hareketin çok daha zengin mirasını anmayı tercih etmekte; bu mirasa bir nesil Thoreau'dan ve bir diğer nesil de Emma Goldman'dan anarşist ardılları için ilginç bir miras bırakan Paul Goodman'a kadar çok iyi anımsanan birçok propagandacı örnek gösterilebilir. Amerika basınında en son çıkan makalesinde Goodman şunu dile getiriyordu:

Benim açımdan, anarşizmin temel prensibi özgürlük değil, otonomluk, bir görevi başlatma ve onu kendi bildiği yoldan yapma yeteneğidir. "Benim" anarşizmimin zayıf noktası özgürlük arzusunun politik değişim için güçlü bir dürtü olması, otonomluğun ise olmaması. Otonom insanlar kendilerini inatla ama pasif direniş de dahil olmak üzere etkisi daha az yollardan korurlar. Yine de, bunu kendi bildikleri gibi yaparlar. Fakat baskı altındaki insanların dokunaklı yanı, eğer özgürlük kazanacak olurlarsa ne yapacaklarını bilmemeleridir. Hiç otonom olmadıkları için bunun nasıl bir şey olduğunu bilmezler ve daha öğrenmelerine zaman kalmadan da konumlarını terk etme konusunda hiç de acelesi olmayan yeni yöneticileri olur...

19. yüzyıl Amerikalı bireyselcileri komünler, kooperatifler, alternatif okullar, yerel para değerleri ve karşılıklı ticaret ilişkisi için planlar yaratmakla meşguldü. Bu kişiler kadın özgürlüğü ve zencilerin eşitliği de dahil olmak üzere otonomluk potansiyelini araştıran, hiç boş durmayan toplumsal mucitlerdi. Amerika'nın toplumsal yapısı içinde bu bireyselcilerin deneyimi Martin Buber'in –Bölüm 3'te ele alındığı gibi– toplumsal prensip ile politik prensip arasındaki ters ilişkiyi ısrarla vurgulamasını açıklamaktadır. Otonomluk uygulaması başarı olasılığını genişleten deneyimi üretir. Ya da Amerikalı anarşist David Wieck'in dile getirdiği gibi: "Dolaysız eylem alışkanlığı, belki de, özgür olma, özgür bir toplum içinde sorumlu bir biçimde yaşama alışkanlığıyla özdeştir."

20. yüzyılda Amerikalı "özgürlükçüler" toplumsal eylemciler değil, akademisyenlerdir ve bu akademisyenlerin yaratıcılıkları da sınırsız pazar kapitalizmi için ideoloji sağlamakla sınırlı gibi görünüyor.

VIII. Bölüm

SESSİZ DEVRİMLER

Anarşist özlemler ile 20. yüzyılın gerçek tarihi arasındaki büyük fark, solun diğer politik ideolojilerinin aynı zaman diliminde gerçekleşen başarısızlığı olmadan da, olanaksız umutların aptallığının bir işareti olarak görülebilir. Sovyet komünizminin çöküşünden ötürü rahat bir nefes almayanımız var mı – onu izleyen rejimlere sevinmemiz için pek bir neden olmasa da? Ceza amaçlı yerleşim yerleri hayatta kalmayı başaranları yavaş yavaş serbest bırakmaya başlarken, dizgeye gerçekten de inananların kendi varsayımlarını sorgulamaları gerekti.

Yıllar önce Amerikalı gazeteci Dwight MacDonald "Politics Past" başlıklı bir makale yazdı; daha sonraları bana anlattığına göre, makaleye eklediği uzun dipnot tüm hayatı boyunca yazdıkları arasında en fazla alıntı yapılan paragraf haline geldi. Dipnot şuydu:

> Günümüz statükosuna devrimsel alternatif her ne anlam taşıyorsa taşısın, bir "emekçiler devleti" tarafından yönetilen kolektif iyelik altındaki mülkiyet değildir; bu alternatif, kitle

toplumunu bireylerin kitlesel bir bütün içinde kişiliksiz birimler olarak yaşamak yerine çok renkli insanlar olarak birlikte yaşayabilecekleri küçük topluluklara bölecek bir tür anarşist merkezden uzaklaştırmadır. Yeniden Paylaşım'ın[1] ve İngiliz İşçi Partisi'nin savaş sonrası rejiminin sığlığını bu uygulamaların halkın yaşamında önemli hiçbir şeyi –iş yerinde gerçek ilişkileri, boş zamanlarını değerlendirme biçimlerini, çocuk yetiştirmeyi, seksi, sanatı– geliştirmeyi başaramamaları göstermektedir. Bugün bütün bunları mahveden şey kitle halinde yaşamak ve statükoyu koruyan devlettir. Marksçılık "kitleler"i göklere çıkarır ve devleti yerin dibine batırır. Anarşizm yeniden bireye ve topluluğa döner; bu "uygulanırlığı olmayan" ama gerekli bir adımdır – diğer bir deyişle, devrimsel bir adım.

Taraflı, eksik ama net bir biçimde görülebilir bir yoldan, yazarın araştırdığı devrimlerden birkaçı yaşamın yüzeyini zaten dönüştürmüş durumda. Tanım gereği yüzeysel olan, aşikâr ve net bir biçimde görülebilir ama çok az tartışılmış bir örneği ele alırsak, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki giysi devrimini düşünelim. Elli yıl önce Britanya'da erkeklerin, kadınların ve çocukların toplumsal sınıfı giysilerinden anlaşılabilirdi. Bugün bu –pahalı ve seçkin giysilerin izlerini okuyabilen küçük bir azınlık dışında– artık geçerli değil. Bu gelişme genellikle seri üretimin artmasına ve giyim ticaretinin "gelişmekte olan" dünyadaki düşük ücrete çalışan emek gücünün küresel ekonomiye açılan ilk yolu olmasına bağlanmakta. Fakat bu gelişme 20. yüzyıl boyunca öncülüğünü

1) Birleşik Devletler Başkanı F. D. Roosevelt'in ülke içinde başlattığı ve özellikle de 1933-1938 döneminde ekonomik Büyük Bunalım'la başa çıkmak için uygulanan yenilikçi önlemlerin bütünü. (ç.n.)

modayı reddeden radikal muhaliflerin yaptığı giysi kurallarında sağlanan rahatlıkla daha yakından ilişkili.

Meslek ya da toplumsal sınıfa dayalı giysi kurallarına önem verilmemesi göreneklere karşı küçük ve kişisel bir yanıttı. Fakat, elbette, çok daha fazla önem taşıyan ve yüzyıl boyunca yerini pekiştiren bir devrimci kadın hareketi, erkek egemenliğini savunan evrensel göreneğin reddedilmesi oldu. Bu hareketin anarşist öncüleri arasında *The Tragedy of Women's Emancipation* adlı eseri yazan ve erkekleri özgürleştirmeyi başaramayan oy verme hakkının kadınları özgürleştirmesinin de beklenmemesi gerektiğini yazan Emma Goldman bulunmaktaydı. Goldman'a göre, özgürleşme kadının kendisinden gelmelidir:

> Birincisi, kendini bir seks nesnesi olarak değil, bir kişilik olarak göstererek. İkincisi, hiç kimseye bedeni üzerinde hak iddia etme hakkını tanımayarak; kendisi istemediği sürece çocuk doğurmayı reddederek; yaşamını daha yalın ama daha anlamlı ve daha zengin kılarak Tanrı'ya, topluma, kocasına, aileye ve benzerlerine hizmetkâr olmayı reddederek. Yani, tüm karmaşıklığıyla yaşamın anlamını ve özünü öğrenmeye çalışarak, kendisini insanların ne düşündüğü ve insanlar tarafından lanetlenme korkusundan kurtararak. Kadınları özgürleştirecek olan ancak ve ancak budur, oy sandığı değil...

Kilise ya da devlet tarafından verilen evlenme belgelerine karşı "özgürce birlikler" olarak adlandırılan şeyi başlatan, anarşistler arasındaki alışkanlıktı. Bugün bu tür evlilikler usulüne uygun gerçekleştirilen evlilikler kadar sıradan; bunun sonucunda da bir zamanlar gayrı meşrulukla ilişkilendirilen damgalama ortadan kalktı. Bu değişim, elbette,

gebeliği önleyici haplarda yaşayan farmakolojik devrim tarafından hızlandırıldı.

Alex Comfort (1920-2000) bir doktor, roman yazarı, şair ve anarşistti. 1940'larda Londra Anarşist Grubu toplantılarındaki dersleri *Barbarism and Sexual Freedom* başlıklı kitabının basımına kadar gitti; 1948 gibi hiçbir "saygıdeğer" yayınevinin bu tür bir kitabı yayımlamayacağı bir tarihte Freedom Press bu görevi üstlendi. Bunun ardından, Comfort'ın *Sexual Behaviour in Society* adlı kitabı ve seks konulu çok başarılı elkitapları geldi. *More Joy: A Lovemaking Companion to the Joy of Sex* (1973) başlıklı kitabına cinsellikle politika arasındaki ilişkinin anarşist açıklamasını eklemişti. Comfort'a göre:

> İyi bir cinsel deneyimden gelebilecek bilinçliliği ve tutumları edinmek bencilce geri çekilmeyi sağlamaz. Daha çok, insanları radikalleştirme eğilimi sergiler. Otoriter toplumların ve bu toplumları yöneten insanların cinsellik karşıtlığı buna gerçekten inanmalarından kaynaklanmaz (kendileri de seks yapmaktadır), bu alandaki özgürlüğün başka alanlardaki özgürlüğü de istemeye yol açabileceği düşüncesinden kaynaklanır. Kendilerine ve dünyaya yönelik deneyimlerini erotikleştirmiş insanlar, bir yanda, istenmedik bir biçimde saldırganlıktan uzak ve, öte yanda, elde ettikleri ve başkalarının da paylaştığını görmek istedikleri kişisel özgürlüğü tehdit eden politika satıcılarına ve ırkçılara karşı direnirken şiddetli birer dövüşçüdürler.

Comfort kitaplarının hem kendine güven hem de özgürlük duyguları aşılayacağını ve bir diğer 20. yüzyıl devrimine katkıda bulunacağını umuyordu: ebeveynler ile çocuklar arasındaki ilişkilerde yaşanan devrime. Bugünün Batı Avru-

pası'nda bir yüzyıl önce ebeveynlerin sıradan kabul edilen cezalandırıcı davranışlarını hayal etmek zor.

Aynısı öğretmenlerle çocuklar arasındaki ilişki için de geçerli. 20. yüzyılın ilk on yılında okul çocuğu olanların anıları gördükleri ya da sürekli olarak korktukları fiziksel cezalandırma örnekleriyle dolu. Yüzyılın son on yılında Britanya'da kabul edilen bir yasayla okullarda bedensel cezalar yasaklandı. Bu ani bir yasal karar değildi. Bir avuç dolusu "ilerlemeci" okulun eğitime ilişkin görüşlerin geneli üzerindeki etkisini yansıtıyordu.

Birçok gözlemci, fiziksel cezanın ortadan kaldırılmasının hemen sonrasında ortaya çıkan ikilemlere okul dizgesinin hazırlıksız yakalandığını ileri sürerler. Öğretmen bir zamanlar okulun mutlak yaptırımı olarak görülen silahtan artık mahrumdur. Bu da okullardan atılan öğrencilerin sayısında artışa neden olmuştur, çünkü öğretmenler onları sınıflarına almayı reddetmektedir. Sınıfın huzuru bozan tek bir üyesinin grubunun tamamının öğrenmesini nasıl olanaksız hale getirebileceğini gözlemlemiş olanların bu öğretmenleri eleştirecek halleri yoktur (özellikle de öğretmenlerin işverenleri istatistikleri bozmamaları konusunda baskı uygularken).

1960'larda ve 1970'lerde Londra, Liverpool, Leeds ve Glasgow gibi çeşitli İngiliz kentlerinde ilginç bir durum belirdi. İsteklilerden oluşan gruplar boş binalar bulup ya okuldan dışlanmış ya da kendileri okuldan kaçmış çocuklar için gayrı resmi eğitim sağlayacak "parasız okullar" oluşturdu. (Bunlardan biri olan Londra'daki White Lion Free School 1972'den 1990'a kadar etkinliğini sürdürdü.) Bu okullardaki rejim bilinçli olarak ilerlemeci okul hareketi deneyimini örnek almaktaydı. Bu deneyimleri yaşamış olanlar-

dan birine, yeni yüzyılın başlangıcında dışlanmış çocukların oluşturduğu yeni nesil için bu fikrin neden yeniden canlandırılmadığını sordum. Bana iki neden verdi: birincisi, Thatcher rejimi sırasında getirilen ve bütün ardılları tarafından devam ettirilen, Britanya'da bütün okulların Ulusal Müfredatı öğretmesini öngören yasal zorunluluk; ikincisi, okullar için belirlenmiş güvenlik ve sağlık koşullarını karşılayacak yerlerin bulunmasının zorluğu. Ancak, bir yüzyıl önce okullarda hüküm süren korku rejimine geri dönüşü düşünmek zor. Eğitimde gerçekleşen sessiz devrim olsa olsa ileri yönde gidebilir.

1960'lardan itibaren Britanya'da gerçekleşen iki değişiklik bir daha geriye döndürülemez nitelik taşımakta. Bunlardan biri, kişinin homoseksüellik durumunda yasal cezalandırmayla karşılaşılacağı korkusunun ortadan kalkması. Bu değişiklik John Wolfenden tarafından oluşturulan ve 1957'de yayımlanan bir hükümet raporunda önerilmekteydi, fakat yasalarda bir değişim olabilmesi için yıllar sürecek bir tartışma ve çekişmenin gerçekleşmesi gerekti. Diğer değişiklik de 1965'te idam cezasının kaldırılmasıydı. Bu değişikliği getiren tartışmalar öncesinde anarşist basımevi Freedom Press her bir parlamento üyesine Charles Duff'ın *A Handbook on Hanging* adlı çok etkileyici kitabının bir kopyasını sundu; kitap cellatlar için bir elkitabı niteliğindeydi. Bu durumda, barbarca yasaları sona erdirmeye yönelik kampanyaya sağlanan desteğin anarşistlerin parlamento karşıtı tavırlarıyla çeliştiğini söyleyenler olsa olsa mizah duygusundan tamamen yoksun olanlar olabilirdi.

Bir arada ele alındıklarında, yukarıda sıraladığım ve Britanya'da gerçekleşmiş toplumsal değişiklikler, anarşistler

toplumda gerçekleştirmeyi umdukları büyük ölçekli değişiklikler yönünde çok az ilerleme kaydetseler de, insanlarda mutsuzluğa neden olan pek çok yükü kaldıran pek çok küçük özgürlüğe katkı sağladıklarını göstermekte.

Çeşitli anarşist gruplar inanların özgürleştirilmesine yönelik bu mücadeleleri daha geniş, anlamlı, bilinçli bir kampanya biçiminde bir araya getirmeyi amaçladı. Hollanda'da Provos[2] resmi kent yönetimini alaya almak için oyunlar ve eğlenceli alternatifler üretti. En ünlü etkinlikleri de otomobillerin gereksiz olduğunu göstermek üzere Amsterdam sokaklarını halkın kullanımı için beyaz bisikletlerle doldurmaktı. Ardından Yeşiller hareketinin öncüleri olan 'Kabouter'ler ("Masal Cüceleri") geldi. Hareketin üyelerinden olan Roel van Duyn anarşizm ile denetim ve iletişim dizgelerinin bilimi olan sibernetik arasında, sibernetiğin kurucusu olan sinirbilimci Grey Walter'ın dile getirdiği bağlantıların aynısını görmekteydi. Duyn'a göre:

> Beynimizin içinde bir patron, oligarşik bir sinir bağlantısı ya da salgıbezi türünden bir Büyük Birader[3] yok. Kafalarımız içinde, yaşamlarımız fırsat eşitliğine, çokyönlülüğün uzmanlaşmasına, özgürce iletişim ve adilce sınırlamalara, müdahale olmayan özgürlüğe dayanmakta. Bu noktada da yerel azınlıklar komşularıyla özgür ve eşit etkileşim içinde kendi üretim ve ifade yollarını denetleyebilirler ve denetlemekteler.

Fransa'da belli belirsiz özgürlükçü nitelikler taşıyan yaygın eğilimleri keskinleştirme çabaları arasında Sitüasyonist-

2) Krallık karşıtı anarşist gençler. (ç.n.)

3) George Orwell'in 1984 adlı kitabında kişisel yaşamın her aşamasına müdahale eden otoriter lider. (ç.n.)

ler[4] denen grup yer almaktaydı; grubun üyeleri arasında Raoul Vaneigem *The Revolution of Everyday Life* (1967) konulu bildirisiyle ön plana çıktı. Peter Marshall'ın anlatımıyla:

> Sitüasyonistler açısından çıkış yolu uzaklardaki bir devrimi beklemek değil, günlük yaşamı şimdi ve şu an yeniden oluşturmaktı. Dünyayı algılayış biçimini dönüştürmek ve toplumun yapısını değiştirmek aynı şeydir. Kişi kendisini özgür kılarak erk ilişkilerini değiştirdi ve bu yolla da toplumu dönüştürdü...

Sitüasyonistler de, 'Kabouter'ler gibi, toplumu dönüştürmeyi başaramadan tarihe karıştı, fakat Britanya gibi Fransa ve Hollanda da uygarlaşma yolunda birtakım mütevazı gelişmelere tanıklık etti.

Ardından, sessiz devrim daha gürültülü hale geldi, çünkü küresel organlar ne zaman çıkarlarını daha ileri götürmek isteseler, anarşistler, internet sayesinde, birtakım büyük ölçekli gösterilere katılan çok çeşitli kapitalizm karşıtı protestocuyla bağlantı kurabiliyordu. George Monbiot *Captive State* adlı kitabında bunun bir örneğini anlatır:

> Nisan 1998'de kılıksız bir grup protestocu dünya üzerindeki en kudretli çıkar koalisyonlarından birine bir seri yenilginin ilkini tattırdı. En zengin 29 ülke "tek bir küresel ekonomi anayasası" yazmak için en büyük çokuluslu şirketlerle güçlerini birleştirmişti. İşadamları tarafından önerilen ve taslağı oluşturulan, hükümetler tarafından gizlice tartışılan Çok Yönlü Yatırım Anlaşması başarılı olmuş olsaydı, şirketler yasaları

4) İnsan davranışlarının kişisel nitelikler değil, çevre koşulları tarafından şekillendirildiğine inananlar. (ç.n.)

para kazanmalarına sınırlamalar getiren her ülkeyi dava etme hakkını kazanacaktı. Bu anlaşma, muhaliflerinin savına göre, şirketlerin dünyayı ele geçirmeleri için bir fermandı.

Monbiot bu gizli anlaşmanın 1997'de basına sızmasının muhalifleri ayrıntıları internette yayımlamaya nasıl yönlendirdiğini ve böylece göstericilere anlaşmayı yapacak olanların nerelerde toplantı yapabilecekleri konusunda bilgi sağladığını açıklar. Kamu baskısı ve kendi içlerindeki anlaşmazlıklar küresel liderleri görüşmelerini kesmeye zorladı – onlar da bu görüşmeleri Dünya Ticaret Örgütü desteği altında sürdürdüler. Görüşmeciler Kasım 1999'da Seattle'da buluştularsa da dünyanın dört bir yanından gelen on binlerce insan yoksul ülkeler ve gezegenin çevre koşulları adına dışarıda protestolarına başlayınca görüşmeler başarısızlıkla sonuçlandı.

Seattle'dan başlayan gösteriler zincirinde, Provos ve 'Kabouter'lerin benimsediği teknikler yasa ve düzeni sağlayan güçlerle alay etmeye yönelikti. Çağdaş anarşizme yönelik anlatımında, Sean Sheehan, Seattle'dan bir yıl sonra Prag'da gerçekleşenleri betimler; Uluslararası Para Fonu karşıtı gösterilerde:

> Protestoculardan oluşan mini ordular peri kılığında ve ellerinde tüyden yapılmış toz alma gereçleriyle gelip ağır giysiler giymiş, silahlı polisleri gıdıklamaya başladı. Bu tür protestolarda ulaşım hatları yanan barikatlar ve sokak savaşları yoluyla değil, büyük bir otoyolu karmakarışık edebilecek Özgürlük Kuklası gibi tuhaf, devasa gereçlerle kapatılır.

Fakat Dünya Ticaret Örgütü konferansını sona erdirme noktasına getiren beş günlük protestonun ardından

silahlı polis güçleri karşılık verdi. Sheehan'ın anlattığı gibi:

> Protestoların boyutu ve örgütlülüğünün polisi delicesine ve utanmadan yasadışı davranışa sevk ettiğini, 631 gözaltı vakasındanyalnızca 14'ünün mahkemeye çıkarılması kanıtlamaktaydı.

Nazik ve komik bir biçimde başlayan küresel kapitalizme karşı büyük uluslararası muhalefet gösterileri artık sessiz devrimler değiller. Görünüşe bakılırsa, tüm dünyada polis güçleri arasında göstericilere verdikleri karşılığı artırma konusunda bir anlaşma söz konusu. Sean Sheehan'ın belirttiğine göre:

> Seattle'da polisin gösterdiği "normal" düzeydeki şiddet Haziran 2001'de Göteborg'daki kapitalizm karşıtı protestoda polislere gerçek mermi dağıtılması ve üç kişinin vurulması noktasına ulaştı. Temmuz ayında diğer bir kapitalizm karşıtı protesto düzenlendiğinde, olay şiddetli bir ayaklanmaya dönüştü; zırhlı araçlar son sürat protestocu kalabalıkların içine daldı ve gecenin geç bir saatinde polis tarafından medya eylemcileri ile onların gereçlerinin bulunduğu bir binaya soğukkanlı ve şiddet içeren bir saldırı gerçekleştirildi.

Cenova'da genç bir protestocu öldürüldü ve onun ölümü protesto stratejilerinin yeniden tartışılmasına yol açtı. Küresel kapitalizmin temelini çürütmenin daha incelikli yolları olabilir mi? 20. yüzyılda Batı ülkelerinin kültürünü dönüştüren sessiz devrimleri gerçekleştirenler henüz bu yolları keşfetmiş değiller.

IX. Bölüm

FEDERASYON YANLISI GÜNDEM

Anarşizmin sık karşılaşılan bir krizi, küresel düzeyde, çokuluslu topluma değil, kendi kendisini yönetecek kadar küçük olan, yalıtılmış köylerin oluşturacağı bir dünyaya uyan bir ideoloji olmasıdır. Ama aslında geçmişin başlıca anarşist düşünürleri –Proudhon, Bakunin ve Kropotkin– Avrupa Birliği'ne ilişkin modern tartışmaların habercisi olan bir federasyon yanlısı gündeme sahipti.

Herhangi bir Avrupa ülkesinde kendi ülkelerinin tarihinin yanı sıra Avrupa tarihini de inceleme fırsatını yakalayan çocuk azınlık 19. yüzyılda iki önemli olayın gerçekleştiğini öğrendi: Bismarck ile İmparator I. Wilhelm'in çabalarıyla Almanya'nın birlik olması ve Cavour, Mazzini, Garibaldi ve II. Vittorio Emanuele'nin çabalarıyla İtalya'nın birlik olması. Bu başarılar bütün dünya (o zamanlar Avrupa dünyası anlamını taşıyordu) tarafından sevindirici kabul edilmişti, çünkü Almanya ve İtalya'nın arkalarında bıraktığı bütün o ufak tefek prenslikler, kilise yönetimindeki bölgeler ve kent devletleri ulus devletler, imparatorluklar ve, elbette, sömürgeciler haline geldiler.

Bunlar küçük yerel despotları ilk önce görkemli "*L'État c'est moi*"[1] sloganıyla XVI. Louis, ardından da Büyük Devrim'in vârisi Napoléon tarafından –tıpkı 20. yüzyılda Stalin'in sloganının gerçek olduğunu göstermek için yönetsel bir terör mekanizması oluşturması gibi– zor kullanılarak bir araya getirilen Fransa'ya benzemişti. Ya da kralları (ve cumhuriyetçi lideri Oliver Cromwell) yoluyla Galler, İskoçya ve İrlanda'yı fetheden ve Avrupa dışındaki dünyaya egemen olmayı hedefleyen İngiltere'ye benzemekteydi. Avrupa'nın öteki yakasında da benzer şeyler gerçekleşiyordu. "Korkunç" lakabını hak eden VI. İvan Pasifik Okyanusu'na kadar uzanan Orta Asya'yı ele geçirdi ve "Büyük" lakaplı I. Petro Fransa ve Britanya'da öğrendiği teknikleri kullanarak Baltık bölgesini, Polonya'nın büyük bölümünü ve Ukrayna'nın batısını ele geçirdi.

Tüm Avrupa'da yaygın olan ilerici görüşler Almanya ve İtalya'yı ulusal ve imparatorluk güçlerinin beyefendiler kulübüne kabul etti. Bunun 20. yüzyıldaki sonuçları fetih alanında hayretler uyandırıcı maceralar, her iki dünya savaşında Avrupa'nın köylerinden gelmiş genç insanların büyük çoğunluğunun yaşamını yitirmesi, Hitler ve Mussolini gibi popülist demagogların yükselişi ve onların günümüzde de *L'État c'est moi* sloganını yineleyen taklitçiler oldu. Sonuçta, ulusların parçalanmasını tartışan pek az politikacı olmasına karşın ekonomik, toplumsal, yönetsel ya da, elbette, politik açıdan Avrupa birliğini hedefleyen ve her türlü ikna yolunu deneyen bir sürü politikacı var.

Bilindiği gibi, politikacıların destekledikleri birlik çabalarında, bir de, Brüksel'de oturup üye ulusların dükkânla-

1) Devlet benim. (ç.n.)

rında hangi meyve çekirdekleri türlerinin, köfte ya da dondurma bileşenlerinin satılabileceği konusunda fermanlar yayınlayan bir sürü yönetici yer almakta. Gazeteler de bu önemsiz konuları heyecanla yayınlamakta. Politik yelpazenin her yönünden bir araya gelen, bir "Bölgeler Avrupası"nın varlığını ileri sürüp ulus devletin 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geçerliliğini koruyan bir kavram olup 21. yüzyılda bu kavramın hiçbir yararı olamayacağını söyleme cesaretini gösteren insanların Strazburg'da dile getirdikleri fikirlerden türeyen bambaşka bir Avrupa yanlısı görüşe ise basın çok daha az ilgi göstermekte. Bu kişilerin federasyonlardan oluşan bir Avrupa'da keşfetmeye çalıştıkları gelecekteki yönetim yapısı, örneğin, Calabria, Galler, Endülüs, Aquitaine, Galiçya ya da Saksonya arasında *uluslara* değil, *bölgelere* dayalı bir bağ; bu bağ bu bölgelerin –çekim merkezi başka yerlerde olduğu için– ulus devletlere dahil olmak yoluyla yitirdikleri bölgesel kimliğini ekonomik ve kültürel anlamda korumakta.

19. yüzyılın büyük ulusçuluk akımında geleceği gören ve muhalif bir avuç kadar ses federalizm alternatifini dile getirmekteydi. Bunlar içinde adları bugüne kadar gelenlerin o yüzyılın en ünlü üç anarşisti olması ilginçtir. Politik sol, 20. yüzyılda evrimleştiği biçimiyle, bu kişilerin mirasını gereksiz kabul edip bir kenara itti. Bu da sol için çok kötü oldu çünkü bu tartışma günümüzde federalizme ve bölgeselciliğe karşı kendi gündemine sahip olan politik sağın tekelinde.

Bu anarşist öncülerden ilki, kitaplarından ikisini ulus devlet karşısında federasyon görüşüne ayıran Proudhon oldu. Bu kitaplar 1862'de yayımlanan *La Fédération et l'Unité en Italie* ile bir sonraki yıl yayımlanan *Du Principe Fédératif*'ti.

Proudhon birleşik, merkezi bir ulus devlet olan Fransa'nın vatandaşıydı ve bunun sonucunda Belçika'ya göç etmek zorunda kaldı. İtalya'nın birleşmesi birkaç düzeyde onu korkutmaktaydı. 1858 tarihli *De la Justice* adlı kitabında Alman İmparatorluğu'nun yaratılmasının Almanlara ve Avrupa'nın geri kalanına yalnızca sorun getirebileceğini tahmin etmiş ve bu görüşünün kökenini İtalya tarihinde aramıştı.

Temel düzeyde coğrafya ve iklim gibi doğal unsurların yerel gelenekleri ve tutumları şekillendirdiği tarih yer almaktaydı. Proudhon'a göre:

> İtalya bölge yapısıyla, üstünde yaşayanların alışkanlıklarıyla, dehalarının doğasıyla, gelenekleriyle, tarihiyle federaldir. Tüm varlığıyla federaldir ve tarihin başlangıcından beri de federal olmuştur... Federasyon yoluyla, onu bağımsız devletler döneminde olduğu kadar özgür kılmış olursunuz.

Bu nedenle de İtalya'nın bir ulus devlet haline gelmesi doğal değildi.

Proudhon, Cavour ile III. Napoléon'un federal bir İtalya gerçekleştirmek istediklerini anlamaktaydı; ancak, merkezi bir anayasal monarşiden daha azına asla razı olmayacak Savoy Hanedanı'nın[2] kibirli bir genç prensine güvenmeleri gerekeceklerini de biliyordu. Bunun da ötesinde, Mazzini'nin din işlerine yönelik liberal tabanlı muhalefetine de güvenmiyordu – Papalık için sevgi beslediğinden değil, Mazzini'nin "*Dio o popolo*"[3] sloganının merkezi devlet mekanizmasını ele geçirebilecek her demagog tarafından istismar edilebile-

2) İtalya'da kraliyet ailesi haline gelen bir Kuzey İtalya hanedanı. (ç.n.)
3) Tanrı ya da Halk.

ceğini anladığı için. Bu yönetsel mekanizmanın varlığının kişisel ve yerel özgürlükler karşısında mutlak bir tehdit oluşturduğunu görmekteydi. Proudhon 19. yüzyıl politik kuramcıları arasında bunu algılayan neredeyse tek kişiydi:

> Bugün liberal bir hükümet yönetiminde liberal olan yarın gasp edici bir despotun güçlü mekanizması haline gelecek. Yönetme erki için sürekli bir baştan çıkarma, halkın özgürlükleri karşısında da sürekli bir tehdit. Bireysel ya da kolektif hiçbir hak geleceğinden emin olamaz. O halde, merkezileştirmeye hükümetinin kârı amacıyla bir ulusun silahsızlandırılması denilebilir...

Bugün Avrupa, Asya, Latin Amerika ya da Afrika tarihi hakkında bütün bildiklerimiz bu görüşü desteklemekte. Thomas Jefferson ile dostlarının büyük sevgiyle büyüttükleri Kuzey Amerika türü federalizm de bu tehdidin ortadan kalkmasını garantilememekte. Proudhon'un İngilizce biyografilerinden birinin yazarı olan Edward Hyams'ın yorumuna göre:

> İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, Birleşik Devletler başkanlarının Federal yönetim mekanizmasını demokrasiyle alay eder biçimde kullanabilecekleri ve kullanmakta oldukları iyice netleşti.

Proudhon'un eserlerinin Kanadalı çevirmeni Richard Vernon da Proudhon'un vardığı sonucu şu şekilde yorumlamakta:

> İnsanların görüşlerini kitle içindeyken talep edin, anında birer aptalca, dönek ve şiddet içeren yanıta dönüşsünler; insanların

görüşlerini üyeleri oldukları gerçek bir dayanışmaya ve apayrı bir niteliğe sahip olan gruplar içindeyken talep edin, yanıtları sorumluluk içersin ve bilgece olsun. Bu insanları "halk"ı üniter ve birleşik, azınlıkları da hainler olarak gören kitle demokrasisinin "dil"ine maruz bırakın, zulüm doğsun; bu insanları halkın gerçek ilişkilerin farklılıklar içeren bir bütünü olarak gören federalizmin politik diline maruz bırakın, sonuna kadar zulme diren4sinler.

Bu gözlem politika psikolojisinin derin bir yorumunu ortaya koyar. Proudhon İsviçre Konfederasyonu'nun evriminden yola çıkarak tahminlerde bulunmaktaydı, fakat Avrupa'nın önünde birçok uzmanlık alanındaki başka örnekler de durmakta. Hollanda yumuşak ya da müşfik olarak nitelendirilen cezalandırma siyasasıyla ünlü. Bunun resmi açıklaması 1886 tarihli Napoléon Yasası'nın yerine "Hollandalıların ünlü 'hoşgörü'sü ve alışılmışın dışındaki azınlıkları kabul etme eğilimi" gibi kültürel geleneklere dayandırılan "tam anlamıyla Hollanda'ya özgü bir cezalandırma dizgesi"nin getirilmesidir. Bu sözler Hollandalı suçbilimci Dr. Willem de Haan'a ait; Haan'ın açıklamasına göre:

> Hollanda toplumu geleneksel anlamda sınıfsal ayrımlara göre değil, dinsel, politik ve ideolojik ayrımlara göre oluşmuştur. Bu türden önemli gruplaşmalar tüm önemli kamusal alanlarda kendi toplumsal kurumlarını yarattı. Bu süreç (...) pragmatik, hoşgörüye dayanan bir genel tutumu mutlak bir toplumsal *gereklilik* haline getirdi.

Diğer bir deyişle, sizlerin ve benim en rahat biçimde yaşayabileceğimiz toplum türünü yaratacak olan şey birlik

değil, *çeşitlilik* olmaktadır. Hollandalıların bugünkü tutumlarının kökeni de Hollanda ve Zeeland'ın Ortaçağ'daki kent devletlerinde yatmaktadır; bu da –en az Proudhon'un bölgeselciliği kadar– bütün Avrupa için istenebilir türden bir geleceğin yerel farklılıkların uzlaşmasında yattığını gösterir.

1860'larda Avrupa'nın bütünleşmesi yönündeki tartışmalar Proudhon'un kuşkucu bir tepki sergilemesine neden oldu:

> Fransız demokratlar arasında, bir Avrupa konfederasyonu ya da Avrupa Birleşik Devletleri düşüncesi sık sık dile getirilmekte. Görünüşe bakılırsa bundan anladıkları şu anda Avrupa'da var olan irili ufaklı bütün devletlerin kalıcı bir kurulun başkanlığı altında ittifak oluşturmasından başka bir şey değil. Her bir devletin kendisine en iyi uyan yönetim biçimini koruması doğal kabul ediliyor. Oysa, her bir devlet kurul içinde kendi nüfus ve alanı oranında temsil edileceği için, konfederasyon denen bu birlik içindeki küçük devletler kısa zaman içinde büyük devletler tarafından yutulacak...

Komşu ülkeleri yutmak günümüz modasına uygun olmayabilir, fakat Proudhon'un kuşkularının Avrupa Topluluğu'nun tartışma ve kararlarının küçük üye ülkeler hiçe sayılarak büyük devletlerin egemenliğine geçmesi tarafından haklı çıkarıldığını görmekteyiz.

Benim 19. yüzyıldan öncü olarak gördüğüm ikinci kişi, Michael Bakunin, dikkatlerimizi çok farklı nedenlerden ötürü çekmekte. Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında modern ulus devletlerin dehşetini ve merkezileştirici Marksçılığın Rus İmparatorluğu'ndaki sonuçlarını tahmin etme açısından yüzyılın politik düşünürleri arasında neredeyse tek başınaydı. 1867'de Prusya ve Fransa kimin Lüksemburg'un dene-

timini elinde tutacağı konusunda savaşa doğru gidiyor gibiydi ve bu da çıkarlar ve ittifaklar ağı yoluyla "Avrupa'nın tamamını yutma tehdidini doğurdu". Giuseppe Garibaldi, Victor Hugo ve John Stuart Mill gibi çok çeşitli ülkelerden gelen seçkin insanların desteğinde oluşturulan Barış ve Özgürlük Birliği Cenevre'de kongresini düzenledi. Bakunin kongreye katılanlara hitap etme fırsatını ele geçirdi ve görüşlerini *Fédéralisme, Socialisme, et Anti-Théologisme* adı altında yayımladı. Bu belge, Bakunin'e göre, Cenevre Kongresi'nin hemfikir olduğu 13 noktayı ortaya koymaktaydı.

Bu on üç noktadan ilkine göre:

> Avrupa'nın uluslararası ilişkilerinde özgürlük, adalet ve barışın zafere ulaşması ve Avrupa ailesini oluşturan çeşitli halklar arasında iç savaş çıkmasını olanaksız hale getirmek için, izlenebilecek bir tek yol bulunmaktadır: *Avrupa Birleşik Devletleri*'ni oluşturmak.

İkinci nokta bu amacın devletler yerine bölgelerin gelmesi gerektiği anlamına geldiğini ileri sürmekteydi, çünkü bu hedefe göre:

> Avrupa Devletleri'nin oluşturulması şu anki yapılarıyla Devletler arasında –çeşitli güçleri arasındaki devasa farklılıklar göz önüne alındığında– asla gerçekleşemez.

Bakunin'in dördüncü savına göre:

> Kendisini cumhuriyet olarak adlandırsa bile herhangi bir merkezi, bürokratik ve bu nedenle de militarist Devlet ciddi ve gerçek anlamda uluslararası bir federasyona giremez. İşte

özgürlüğü açıkça ya da üstü kapalı olarak sürekli esirgeyecek olan anayasası kalıcı bir savaş ilanı ve komşu ülkelerin varlığı açısından bir tehdit anlamını taşıyacaktır.

Sonuçta, beşinci nokta şu talepte bulunmaktaydı:

> Birlik düşüncesini destekleyenlerin tümünün, bu nedenle, otoritenin uyguladığı şiddet ve prensipler doğrultusunda kurulmuş eski örgütlenmenin yerine tamamen halkın çıkarlarına, gereksinimlerine ve eğilimlerine dayanan ve bireylerin komünler, komünlerin bölgeler, bölgelerin uluslar ve ulusların da önce Avrupa ve ardından bütün dünya Birleşik Devletleri biçiminde bir araya gelmesi prensibinden başka hiçbir prensibi üstlenmeyen yeni bir örgütlenmenin kurulabilmesi için, bütün enerjilerini çeşitli ülkelerin yeniden yapılandırılmasına yönlendirmeleri gerekir.

Böylece vizyon gitgide büyümekteydi; fakat Bakunin üyelikten çekilmenin kabul edilmesini de eklemeyi unutmuyordu. Sekizinci noktasına göre:

> Bir bölgenin gönüllü katılma yoluyla olsa bile, bir Devletin bir parçasını oluşturması bölgenin sonsuza kadar bu devlete bağlı kalması gerektiği sonucunu getiremez. Kalıcılığı sürdürme zorunda kalmak gibi bir yükümlülük insan adaletine sığmaz. (...) Özgürce birleşme ve yine eşit düzeyde özgürce ayrılma hakkı tüm politik hakların en önünde yer alır; bu hak olmadan, konfederasyon aslında gizli kapaklı bir merkezi yönetim halinden başka bir şey olamaz.

Bakunin "günümüzde federasyonu öylesine başarıyla uygulanmakta" dediği İsviçre Konfederasyonu'na hayranlıkla

değinir; Proudhon da yalnızca yönetsel bir örgüt olan *federal konsey* yapısına sahip olup *kanton* tarafından gevşek bir biçimde bir arada tutulan *komün* yapısının toplumsal örgütlenme birimiolarak taşıdığı üstünlüğü örnek olarak aldı. Ama her iki yazar da ayrılma taraftarı kantonların oluşturdukları *Sonderbund* hareketinin savaş zoruyla çoğunluğun yeni anayasasını kabullenmeye zorlandığı 1848 olaylarını anımsamaktaydı. Proudhon ve Bakunin üniter prensip yoluyla federalizmin bu şekilde yok sayılmasını sert biçimde eleştirmekteydi.

Sırf merkezi olmayan yapısından ötürü, İsviçre, Avusturya-Macaristan, Almanya ve Rus imparatorluklarından gelen sayısız politik sığınmacıyla bir barınaktı. Bir Rus anarşist İsviçre'den bile sınırdışı edildi: görüşleri İsviçre Federal Konseyi için bile gereğinden fazla aşırıydı. Bu kişi, görüşleriyle 19. yüzyıl federalizmini 20. yüzyılın bölgesel coğrafyasıyla bağdaştıran Peter Kropotkin'di.

Kropotkin gençlik yıllarını Rus İmparatorluğu'nun Uzakdoğu bölgelerinde yerbilim araştırmaları yapan bir subay olarak geçirdi. Otobiyografisi merkezi yönetimin ve finans kaynaklarının ihmal, yetersizlik, yaygın yolsuzluk yoluyla ve insanların kendi yaşamlarını değiştirmelerini sağlayabilecek eski komün kurumlarını yok etmek yoluyla yerel koşulların gelişmesini nasıl yok ettiğini görünce kapıldığı hiddeti anlatır. Zengin daha da zenginleşmekte, yoksul daha da yoksullaşmakta, yönetsel mekanizma da can sıkıntısı ve zimmete para geçirme yüzünden tıkanmaktaydı. Başka her imparatorluk ya da ulus devlet benzer bir tarihe sahiptir.

1872'de Kropotkin Avrupa'ya ilk ziyaretini gerçekleştirdi ve İsviçre'de burjuvalara özgü olsa bile demokrasi havası

başını döndürdü. Jura dağlarında kendi kendilerini istihdam eden zanaatkârlar olan saat yapımcılarının yanında kaldı. Kropotkin'in biyografisini yazan Martin Miller onun tepkilerini şöyle betimler:

> Kropotkin'in toplantıları ve emekçilerle işleri konusunda yaptığı konuşmalar onun hep düşlemiş olduğu, yukarıda bir otorite ya da yönerge olmaksızın yaşanan geçek özgürlük türünü ortaya çıkardı. Dünyanın geri kalanından yalıtılmış ve kendi kendilerine yeter bir yaşam sürdüren Juralı saat yapımcıları eğer bu türden bir topluluğun daha büyük bir ölçekte gelişmesine izin verilecek olursa toplumu değiştirebilecek bir örnek olarak Kropotkin'i etkiledi. Artık bu topluluğun işlerlik kazanabileceğine hiç kuşkusu yoktu, çünkü bu Muraviev'in[4] Sibirya'da denemiş olduğu türden yapay bir "dizge"yi empoze etmek sorunu değil, emekçilerin doğal etkinliklerinin kendi çıkarlarına göre işlev görmesine izin vermek sorunuydu.

Jura dağlarında kalışı Kropotkin açısından bir dönüm noktasıydı. Yaşamının geri kalanı, bir bakıma, anarşizm, federalizm ve bölgecilik için kanıt toplamaya adandı.

Kropotkin'in yaklaşımı yalnızca akademik tarih kaynaklarını ilgilendirecek bir konu değildir. *Un federalista Russo, Pietro Kropotkin* (1922) başlıklı bir çalışmada, İtalyan anarşist Camilio Berneri, Kropotkin'in İngiliz İşçi Partisi politikacısı Margaret Bondfield'a Haziran 1920'de verdiği ve "Letter to the Workers of Western Europe"[5] diye bilinen

4) Rus general Nikolay Murav(i)ev. (ç.n.)
5) Batı Avrupa Emekçilerine Mektup.

belgeden alıntılar yapar. Mektupta Kropotkin şunu ilan ediyordu:

> Emperyal Rusya artık öldü ve bir daha asla canlanmayacak. İmparatorluğu oluşturan çeşitli bölgelerin geleceği geniş bir federasyon yönünde olacaktır. Bu federasyonun farklı bölümlerinin doğal bölgeleri Rusya tarihinden, Rusya'nın etnografyasından ve ekonomik yaşamından tanıdığımız bölgelerden farklı değil. Rus İmparatorluğu'nu oluşturan Finlandiya, Baltık bölgeleri, Litvanya, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Sibirya ve diğerleri gibi bileşenleri merkezi bir otorite altında bir araya getirmeye yönelik her türden çaba başarısız olmaya mahkûmdur. Bir zamanlar Rus İmparatorluğu olan yapının geleceği bağımsız birimlerin federasyonu yönündedir.

Bugün, Kropotkin'in 70 yıl boyunca görmezden gelinen görüşlerinin yerinde olduğunu görebiliriz. Batı Avrupa'da sürgün hayatı yaşayan Kropotkin'in bölgesel düşüncenin öncüleriyle yakın ilişkileri vardı. Bölgecilikle anarşizm arasındaki ilişki Peter Hall tarafından, California'da yer alan Berkeley'de Kentsel ve Bölgesel Gelişme Enstitüsü yöneticisi olduğu dönemde kaleme aldığı *Cities of Tomorrow* (1988) adlı kitapta çok güzel bir biçimde betimlenmektedir. Örneğin, içinde yaşadıkları bölgenin ekolojisine göre küçük ölçekli toplumların oluşturulmasını savunan anarşist coğrafyacı Elisée Reclus, Kropotkin'in dostuydu. "Bölge bir araştırma konusu olmaktan daha öte bir şeydi; bölge, toplumsal ve politik yaşamın tamamen yeniden yapılandırılmasına temel sağlamaktı," diyen Paul Vidal de la Blache –Fransız coğrafyasının bir diğer kurucusu– Kropotkin'in dostuydu. Profesör Hall'un açıkladığı gibi:

Vidal açısından ulus değil bölge insan gelişiminin motor gücü olarak, erkekler ve kadınlar ile çevreleri arasındaki neredeyse bedensel karşılıklılık olarak, merkezi ulus devletin ve büyük ölçekli makine endüstrisinin saldırıp yıprattığı kavranabilir özgürlüğün gerçekleştiği yer ve kültürel evrimin de asıl nedeniydi.

Son olarak, coğrafi, toplumsal, tarihsel, politik ya da ekonomik temelli bütün bu bölgeci görüşleri bölgeler için bir nedenler ideolojisi biçiminde bir araya getirmeye çabalayan ve çalışmalarını daha çok müridi niteliğindeki Lewis Mumford yoluyla tanıdığımız İskoç biyolog Patrick Geddes gelmekteydi.

Profesör Hall'un belirttiği gibi:

Planlama hareketinin ilk başlardaki yaratıcılığının tamamı olmasa da büyük bir bölümü on dokuzuncu yüzyılın son birkaç on yılı içinde ve yirminci yüzyılın ilk yıllarında gelişen anarşist hareketten kaynaklandı. (...) Bu anarşist öncülerin öngördüğü yapı yalnızca alternatif bir yapılandırma biçimi değil, fakat ne kapitalist ne de bürokratik-sosyalist olan alternatif bir toplumdu: kendi kendisini yöneten küçük topluluklarda çalışan ve yaşayan erkeklerle kadınlar arasında gönüllü işbirliğine dayanan bir toplum.

19. yüzyılın bu anarşist düşünürleri bölgeci ve federallik yanlısı bir yaklaşımı benimsememenin sonuçları konusunda Avrupa halklarını uyarma açısından kendi çağdaşlarının bir yüzyıl ötesindeydi. 20. yüzyılda gerçekleşen her türden felaket türü olayın ardından, Avrupa'nın ulus devletlerinin liderleri siyasalarını çeşitli türden uluslararası varlık yönün-

de değiştirdi. Bu liderlerin karşısında duran sorun, düşünülmesi gerekenin bir Devletler Avrupası mı olacağı, yoksa Bölgeler Avrupası mı olacağıdır.

Neler yapabileceklerini kanıtlamak için, bir birleşik Avrupa fikrini savunanlar bir "ikincillik" doktrini geliştirdiler; buna göre, Avrupa Topluluğu'nun uluslararası kurumlarının yaptırımları dışında kalan yönetsel kararları ulusal hükümetler yerine yönetimin bölgesel ya da yerel düzeyleri almalıdır. Avrupa Konseyi'nin vardığı bir kararda, ulusal hükümetler Konseyin *Kendi Kendini Yerel Düzeyde Yönetme Bildirisi*'ni benimsemeye, "hükümet işlevlerinin olası en alt düzeyde sürdürülmesi ve ancak onay verilmesi durumunda daha üst düzeydeki yönetime aktarılması prensibine bağlılığı resmileştirme"ye davet edilmektedir.

Bu temel prensip Proudhon, Bakunin ve Kropotkin (ve Pi y Margall ya da Joaquin Costa gibi bazı ilginç İspanyol düşünürler) ile onların dile getirme açısından yapayalnız kaldıkları fikirlere olağanüstü bir övgü niteliği taşımakta. Elbette, bu, Avrupa yanlısı ideolojiye ait olup da ulusal hükümetler tarafından görmezden gelinecek temel noktalardan biri – her ne kadar bu açıdan çeşitli uluslar arasında bariz farklılıklar görülse de. Bunların birçoğunda –örneğin Almanya, İtalya, İspanya ve hatta Fransa'da– hükümet mekanizması 50 yıl önce olduğuna kıyasla çok daha büyük ölçüde devredilmiş durumda. Aynısı eski Sovyetler Birliği için de geçerli.

Hollandalı bir anarşist düşünür olan Thom Holterman anarşistlerin özgür bir birleşik Avrupa için önkoşullar olarak görmesi gereken ölçütleri belirledi. Holterman'ın uyarısına göre, bir Bölgeler Avrupası'nın önündeki engel ulus

devletlerin varlığıdır. Bir diğeri de, Avrupa'nın geleceğinin düşünülmesi ve planlanması hükümet bürokratlarının elinde olduğu için, bu bürokratların hepsinin de bürokratların elinde olacak bir Avrupa'ya hazırlandığıdır.

Anarşistlerin hayalini kurdukları türden, hiçbir otorite prensibinin müdahalesi olmaksızın dünya çapında hizmet sağlayacak, gönüllülük ve zorlama olmadan işbirliği yapmaya örnek olarak Kropotkin cankurtaran teknelerini işleten gönüllü kuruluşları göstermekteydi. Yerel grupların ve derneklerin herhangi bir merkezi otorite olmadan karmaşık bir işlevler ağı oluşturmak üzere bir araya gelme biçimlerine diğer iki örnek de posta hizmeti ve demiryolları olabilir. İster Şili'ye ister Çin'e mektup gönderiyor olun, küresel nitelikte bir posta otoritesinin varlığı olmadan çeşitli ulusal postanelerin özgürce aldıkları karar gereğince mektubun yerine varacağından eminsinizdir. Ya da Avrupa ve Asya boyunca, hiçbir merkezi demiryolu sisteminin olmadığı bir ortamda, kimi devletin kimi de özel girişimcilerin elinde olan birbirinden farklı bir düzine demiryolu hattını kullanabilirsiniz. İşbirliği ne tektip olmayı ne de bürokrasiyi gerektirir.

X. Bölüm

YEŞİL ÜMİTLER VE ANARŞİST GELECEKLER

Kropotkin'in *Fields, Factories and Workshops* adlı eseri ilk kez 1899'da yayımlandığında, Yeşil hareketin öncüleri kitabı bir esin kaynağı olarak gördü, çünkü yazar küçük ölçekli ve merkezi olmayan endüstrinin üretkenliğini ve bunun geniş çıktısı için de gıda üretimine "bahçecilik türü" bir yaklaşımı vurgulamaktaydı. Kitap Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde yeniden yayımlandığında, eklenmiş bir giriş notunda şunlar denilmekteydi: "Kitap, insan yaşamının gereksinimlerini karşılamak için kullanılan enerji türlerinde yeni bir ekonomiye gereksinimi vurgulamaktadır, çünkü bu gereksinimler artmaktadır ve enerji türleri de tükenmez değildir."

O günlerde bu ifade büyümenin sınırlarını algılayan ender ifadelerdendi. Günümüzde kaynakların tüketilmesi ve çevresel yıkıma ilişkin sorunlar hakkında devasa bir literatüre sahibiz. Kendi vatandaşlarının desteğini almaya çalışan çevre eylemcilerinin karşısındaki zorluk, önceliğin ne olduğu: en ivedi çözüm gerektiren kampanya hangisi? Kapitalizm

tüm dünyayı dolanıp malları için gitgide büyüyen bir pazar yaratmak ve bu pazarı ele geçirmek için en az korunan emek pazarlarını ve en az korunan fiziksel çevreyi aramakta. Bu süreci "tüketici egemenliği" olarak betimlemekte ve buna dayanarak da yoksul insanları ve zayıf ekonomileri acımasızca sömürme amacıyla her türlü sorumluluktan kaytarmakta. Ne kadar zenginsek bu sorumluluktaki payımızı sırtımızdan atmaya da o kadar eğilimliyiz.

Yıllardan beridir, zengin ekonomilerde yaşayan bizler "çevreci", "korumacı", "yeşil" ve hatta "ekolojik" gibi genel terimlerle adlandırılan çeşitli hareketler ve kampanyalarla karşılaşmaktayız; bunlar dikkatimizi çevre sorunlarına, küresel ısınmaya ve sonsuz olmayan kaynakların tükenmesine çekmekte. Zengin dünyada olup da bu kampanyaları eleştirenler, bu kampanyaların zengin dünyanın yoksullarının taleplerinin aynı ölçüde duyarlı olmadığını dile getirirler. Amartya Sen şu paradoksa dikkatleri çekmekte: "Yoksul dünyada yoksullar ince, zenginler de şişmandır. Zengin dünyada zenginler ince, yoksullar da şişmandır." Sen kimlerin yiyip kimlerin aç kaldığına ve kimlerin *ne* yediğine ilişkin ünlü bir çalışmanın yazarı; "bir kişinin hükmedebileceği alternatif ürün demetleri" seti olarak tanımladığı "haklar"a ilişkin bir de kuramı var. Yaptığı gözlemler her toplumda aynı anda birden fazla yemek kültürünün var olduğunu ve bunları da sonuçta yoksulluk ve zenginlik düzeylerinin belirlediğini bir kez daha anımsatmakta. Yoksul dünyada erk sahibi olanlar, zenginler ve askeri elitler debdebeli bir yaşam sürerken yoksullar yetersiz beslenmekte ve bazen de açlık çekmekte. Zengin dünyada önemli bir yoksul azınlık, varlıklı insanların küçümseme lüksünü göze alabildiği "kalitesiz

gıdalar"la beslenmekte. Britanya'da, yoksulluk içinde yaşayan çocukların sayısı 1968 ile 1998 arasında üç katına çıktı.

Çevre konularına ilişkin her türlü konunun, bolluk dünyasında hüküm süren yetersiz beslenme gerçeğiyle işe başlaması ve ardından da zengin dünyanın "ucuz" gıdasının yüksek maliyetini incelemeye geçmesi gerekir. Kropotkin'in görüşleri, Britanya gibi çok yoğun nüfusa sahip küçük bir ülkenin kendi kendisini kendi topraklarını kullanarak besleyebileceği savını içeriyordu; bu görüş Avrupa deneyimine dayanmasına karşın saçma olarak nitelendirildi. Bundan bir yüzyıl sonra, Kentsel Tarım Ağı'nın başkanlığını yapan ve Birleşmiş Milletler'in *Urban Agriculture: Food, Jobs and Sustainable Cities* başlıklı raporunun yazarlarından olan Jac Smit'le tanışma şansına eriştim; Smit Çin kentlerinde sebzelerin %90'ının yerel olanaklarla yetiştirildiğini açıklayıp ekledi:

> Dünyada en yoğun nüfusa sahip kent olan Hong Kong, kent sakinleriyle ziyaretçiler için tavuk ürünlerinin üçte ikisini, domuz ürünlerinin altıda birini ve sebzenin de neredeyse yarısını kendi sınırları içinde üretmektedir.

Kentsel düzeyde yoğun gıda üretiminin en ünlü örneklerini Güneydoğu Asya'nın büyük kentleri sağlamakta. Singapur'un 1.500 hektarlık "teknoloji tarımı parkları" ünlü. Bu parklara hayran kalan Geoff Wilson'ın da belirttiği gibi:

> Reddedilemeyecek mantık şu: kırsal tarım süpermarketlerde satılan bir adet gıdasal enerji birimi için sekiz adet fosil yakıt enerji birimine gereksinim duyarken, kentsel tarım her bir fosil yakıt enerji birimi karşılığında sekiz adede kadar gıdasal enerji birimi sağlayabilir.

Yıllardan beridir buna benzer bulguların taşıdıkları anlamla ilgilenmiş biri olan gıda siyasası profesörü Tim Lang bizlere şunu anımsatmakta:

> Süpermarket dağıtım sistemleri tamamen ucuz enerjiye bağımlı. Daha elverişli olmaktan çok uzak olan hipermarketler ise bizlerin alışverişe gitme sayısını azaltmayıp artırmakta. Ortalama sayı 1978 ile 1991 arasında yüzde 28 arttı. Ayrıca alışverişe gidenlerin daha fazla yol almaları da gerekmekte: mesafe 1978 ile 1991 arasında yüzde 60 arttı. (...) Bütün bunlar arasındaki ortak unsur, gıda perakendecilerinin merkezi dağıtım dizgelerini kullanmaları. Her bir firmanın kendi bölgesel dağıtım merkezi var (RDC'ler). Bütün gıdalar RDC'ye ve oradan da dükkânlara gider. Bunun sonucunda da gıda daha fazla yol kat etmekte...

Bu durum gıda mesafesi konusu olarak bilinmekte. Yerel su kaynaklarının geleneksel yerli gereksinimleri karşılamadaki yetersizliğini hiç dikkate almadan en ucuz tedarikçileri arayan dev gıda perakendecilerinin siyasaları yüzünden bu durum daha da tuhaf boyutlara ulaşmakta. Yaşadığım East Anglia'da, buraya en yakın kentte, Meksika havucu, Avustralya soğanı, Afrika taze bezelyesi ve Peru kuşkonmazı bulabiliyorum. Bu, gerçek küresel ısınmaya benim dikkatsizce elektrik kullanmamdan çok daha fazla etki etmekte. Çevre Kirliliği Kraliyet Komisyonu ile Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Danışma Paneli başkanı Profesör John Houghton öğle yemeğinde çok lezzetli taze patatesler yemiş olması gerçeğinde tuhaf olan bir şeylerin var olduğunu düşündü. Bu patatesler jet uçakla İngiltere'ye getirilmelerinin ardından 40 tonluk bir kamyonla yerel hipermarkete dağıtıl-

mıştı. Ve, kendisinin de belirttiği gibi, "O bunları kendi arka bahçesinde de yetiştirebilirdi".

Bu yorum önemliydi, çünkü bizim doğaya yönelik arzularımızla gerçek davranışımız arasındaki büyük farkı sergilemekte. Bu farkı incelemek konusunda Amerikalı anarşist Murray Bookchin çok önemli ve etkili olmuştur. Bookchin, Rachel Carson gibi, 1950'lerde ve 1960'larda çevre sorunları konusunda propagandalar sürdürmüştü ve bu da onun yeni yeni yeşermeye başlayan Amerikan Yeşil Hareketinde öncü konumunu edinmesini sağladı. Bu konumu kendi ev ürünü Amerikan anarşist geleneğiyle bağdaştırdı. Açıklamasına göre:

> Yapmaya çalışacağımız şey, Amerikan Rüyasının belirli yönlerini yerine getirmek. Elbette, etrafta birden fazla Amerikan Rüyası var: bunlardan biri John Wayne türü Batı'da yol alan kovboy rüyası – öncü birey kavramı; bir diğeri göçebe Amerikalı rüyası – bu rüyanın fırsatlar dünyasında sokaklar altından yapılma. Ama bir *üçüncü* Amerikan rüyası var ki bütün bunlarnn en eskisi – Püriten dönemlere kadar uzanan bu rüya topluluğu, merkezileşmeden uzaklaşmayı, kendi kendisine yeterli olmayı, karşılıklı yardımlaşmayı ve yüz yüze demokrasiyi vurgulamakta.

İşte, bu noktada, Bookchin bir diğer Amerikan rüyasıyla çelişmekteydi. Varlıklı insanların çocukları arasında ekolojik bilinç yaygınlaştıkça, yerli halklara uygulanan soykırımdan ötürü duyulan ulusal suçluluk Asil Yerli kavramının yüceltilmesine ve Mesaj'ı almamış sıradan ölümlülere karşı hoşnutsuzluk duyulmasına yol açtı. "Derin Ekoloji" olarak görülen şey, "her şeyden kaçma"ya yetecek kadar varlıklı olup

çekler banka hesaplarına aktığı sürece her türden mistik inancın ardından gidenler arasında moda oldu. Bookchin'in vatandaşlarının birçoğu toplumsal konulara ilgi göstermekteyken doğal çevrenin duygu yüklü ve imtiyazlı bir biçimde idealleştirilmiş "vahşiliği"ne ilgi duymaya başladı; sonuçta da insanlara karşı nefret besler oldular.

Bookchin'in bu yaklaşımları reddetme yolundaki yoğun çabaları gitgide bölünen bir Amerika'da toplumsal konuların bir kenara bırakılmasına karşı koymayı, "Toplumsal Ekoloji"nin savlarını yeniden dile getirmeyi ve, kendisinin dile getirdiği gibi, "toplumun devasa, sıradüzensel, cinsiyet ayrımcı, sınıflara göre düzenlenmiş, devlet mekanizmasına dayalı ve militarist tarihine ciddi biçimde bir meydan okuma" geliştirmeyi hedefliyordu.

Çoğu anarşist, ekolojik açıdan sürdürülebilir bir toplumun kapitalizmle ve kapitalizmin sürekli genişleyen pazarlara yönelik talepleriyle –bu talepler gereksinimlerin icat edilmesi ve tüketim ürünlerinin daha üretildikleri anda eskimiş oldukları gerçeğiyle karşılanır– uyumsuz olduğunu kabul etmektedir. Aynı zamanda, çoğumuz, ekonomik açıdan sürdürülebilirliği daha fazla olan yaşamlar peşinde koşarken kapitalist dizgenin çöküşüne kadar da bekleyemeyeceğimizin bilincindeyiz. Yeşil hareket, inananlarının hangi yaklaşımların *kendileri* için uygun olduğunu öğrenmelerini sağlamaya yetecek kadar uzun süredir gündemde.

1970'lerde öğretmenler ve öğrenciler için *Bulletin of Environmental Issues* (BEE) adında bir dergiyi başlatmak üzere işe alınacak kadar şanslıydım. Derginin en teşvik edici akıl hocalarından biri Peter Harper adında yaratıcı bir gençti; Harper 1975'te, Machynlleth'te, endüstriyel yıkıntılarının

ortasındaki eski bir taş ocağında Alternatif Teknoloji Merkezi'ni (CAT) başlatan bir grup hevesli insana katılmak üzere Galler'e gitti. Yüzyılın sonuna gelindiğinde bu girişim (28 üyelik bir işçi kooperatifi olarak çalışmaktaydı) her yıl yaklaşık 80.000 insan tarafından ziyaret ediliyordu ve bunların 20.000'ini çocuklar oluşturuyordu. Merkez bugün çevre dostu enerji üretimi, bina yapımı ve lağım boşaltımı konularında dünyaca ünlü bir gösteri yeri. Bana anlatıldığına göre, kendi enerji gereksiniminin %90'ını güneş, rüzgâr ve su gibi yenilenebilir kaynaklardan karşılamakta.

Bu konuda uzun bir zaman dilimine yayılmış uygulama deneyimleri olduğu için, Peter Harper'ın ulaştığı sonuçları ciddiye alırım. Harper 1998'de gazetecilere şunları söylemekteydi:

> Kendi kendine yeterlilik ve küçük olan güzeldir çılgınlığı gerilerde kaldı. Kendi başınıza yapmaya kalkmayın. Güçlü olduğunuz noktadan başlayın, zayıf olduğunuz noktadan değil... Kendi enerjinizi *yapmaya* çalışmayın: enerji *tasarruf etmeye* çalışın. Eylemin çoğu kentlerde olacak; kısa zaman sonra insanların çoğunluğu kentlerde yaşıyor olacak ve kentlerde –bizim eski kırsal varsayımlarımıza karşın– sürdürülebilir modern yaşam biçemleri kolaylıkla başarılabilir.

Harper'ın vatandaşlarımızın çevre bilincine ulaşma çabaları, onun Derin Ekoloji yanlıları ile Toplumsal Ekoloji yanlıları arasındaki ayrımdan daha farklı anlamlar çıkarmasına yol açtı. Peter Harper bizleri Hafif Yeşiller (zamandan çok parası olanlar) ve Derin Yeşiller (belki de paradan daha çok zamanı olanlar) biçiminde ayırmakta. Harper'a göre, Hafif Yeşiller güneş ışığıyla ısıtma, yakıt tasarrufu ya-

pan çok hafif motorlu araçlar ve sürdürülebilir tüketime ilişkin yeni teknolojilerle ilgilenirken Derin Yeşiller küçük, yalıtılmış konutlara, bisiklet ve toplu taşımacılığa, evde yetiştirilen gıda ürünlerine, tamir edip yeniden kullanıma, yerel para değeri girişimlerine ve değiş tokuşa inanmakta.

Bu arada, toplumun geri kalanı da *DAHA FAZLA!* kültürüne ait olmayı sürdürecek. Çünkü, Harper'ın gözlemlerine göre:

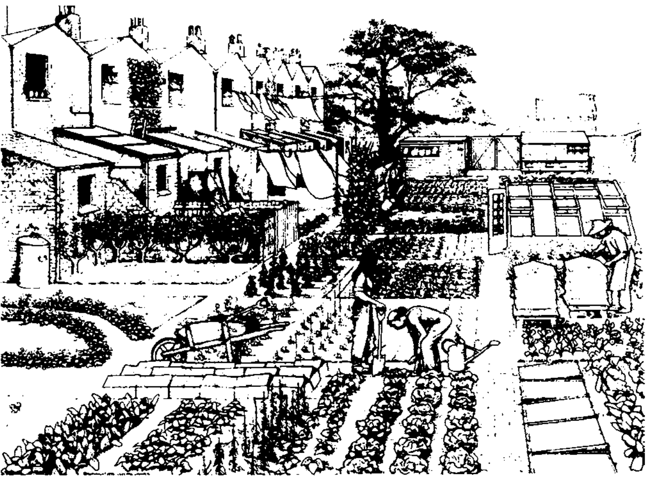
> İnsanlar daha fazla rahat ve huzurun, daha fazla kişisel alanın, daha kolay dolaşabilmenin, olasılıkları genişletebilme hissinin özlemini çekerler. Bu, modern tüketicilik projesi: modern toplumların özü. Tüketicilik özlemlerinin ciddi biçimde sekteye uğratılmaması politika ile ekonominin temel niteliği. Her türlü meydan okuma karşısında, ima edilen resmi mesaj şu: "Siz bekleyin: biz ayağınıza getiririz." Temel slogan vahşi denebilecek ölçüde yalın: DAHA FAZLA!

Peter Harper'ın 2001'de Bristol'da verdiği Schumacher Konferansı'nda da belirttiği gibi, bazılarımız hiçbir ayrım gözetmeyen ekonomik etkinlik sonucunda gelecekte olacak denetlenemez felaketlere inanmaktayız. Harper, iyimser biri olarak ve bir çevre eylemcisi olarak edindiği deneyime dayanarak, farklı beklentiler taşımakta. Onun düşüncesine göre, yaşam herkes için gitgide kötüleştiğinde, Derin Yeşillerin (sürdürülebilir hareketin çekinik genleri olarak adlandırdığı insanların) moderniteyle sürdürülebilirliği bağdaştırma sorununu çözmüş olduklarının farkına varılacak: "Onlar açıkça görünür bir biçimde iyi vakit geçiriyor olacaklar: rahat, çeşitlilik dolu bir yaşam, daha az stresli; sınır ile dengenin temel erdemlerini bulmuş olmaktan ötürü sağlıklı ve zinde."

Çeşitli dürtüler sonucunda Alternatif Teknoloji Merkezi'ne gelen vatandaşlarına yirmi beş yıl boyunca çevresel seçenekler sunmak, Peter Harper'ı bizleri yaşam biçemimizi değiştirmemiz konusunda ikna etmek göreviyle kendi rahat yaklaşımını geliştirmeye götürdü. Murray Bookchin muhtemelen daha farklı davranırdı; fakat bundan yıllar önce bizleri köle etmekten ziyade serbest bırakacak bir teknolojinin doğasını tartışırken aynı konuları ele almıştı. Şu soruyu soruyordu: Ekolojik açıdan sürdürülebilir bir ekonominin merkezileşmiş bir ulus devlete ve onun bürokratik mekanizmasına dayandırılabileceğini düşünebilir miyiz? Bookchin'e göre, gezegenin ve gezegen üstünde yaşayanların tümünün sürdürülebilirliği açısından, anarşist kavramlar yalnızca arzulanır türden olmayıp aynı zamanda gereklidir de:

> Bir zamanlar uygulanamaz ve hayali olarak nitelendirilen şeyler bugün saygın bir biçimde uygulanabilirlik kazandı... Eğer topluluk içinde yüz yüze demokrasi, insancıl, özgürleştirici bir teknoloji ve merkezileşme kavramından kurtuluş günümüzdeki duruma yalnızca birer tepki –bugün var olana verilen onay karşısında güçlü bir reddetme–olarak algılanırsa, anarşist bir toplumun uygulanabilirliği konusunda güçlü, nesnel bir adım atılabilir.

Çevresel ve ekolojik konular; bu konuların, katılımları yoluyla değişimi etkileyecek olan sıradan, tarafsız halktan aldığı destekteki inişleri ve çıkışları bizlerin görmesini sağlamaya yetecek kadar uzun bir süredir gündemde. Topluluk yaşantısının diğer yönlerinin çoğunda olduğu gibi, kriz konusundaki bilinçlenme alanında da moda yaklaşımlar var. Anarşistleri rahatlatan bir düşünce de, 21. yüzyılın çevresel

Resim 14. Clifford Harper'ın hayalindeki topluluk bahçeleri.

zorunluluklarını kabul edecek kadar gelişmiş bir toplumun bu zorunluluklara bir yanıt olarak anarşizmi yeniden yaratmak zorunda kalacağı fikri.

Çünkü, Murray Bookchin ve Alan Carter gibi yazarlar tarafından çok güçlü bir biçimde savunulan görüşe göre, anarşizm, politik fikirlerin kabul edilmiş erimine yepyeni yeşil bilincimizin gerçekleştirdiği meydan okumayı gerçeğe dönüştürebilecek tek politik ideolojidir. Anarşizm yeni yüzyıl için gitgide daha fazla geçerlilik kazanmaktadır.